

पुणे, किशोर- वर्ष ५२, अंक १० वा, ऑक्टोबर-नोव्हेंबर २०२३ (जोडअंक), (मासिक) - वार्षिक वर्गणी ₹ ८०/- पृष्ठे-१३२.
Pune, Kishor - Vol.52, Issue 10, October-November, 2023 (Joint) (Monthly) - Yearly Subscription Rs. 80/- Pages-132

ऑक्टोबर-नोव्हेंबर जोडअंक

किशोर

तो चंद्र लागला हाती

प्रवीण दवणे

शास्त्रज्ञांच्या ध्यासामधुनी, ध्येय गवसले हाती!
तो चंद्र लागला हाती! तो चंद्र लागला हाती!
अखंड अविरत ध्यास निरंतर
चंद्र धरेतील, मिटवी अंतर
आम्ही पोहोचलो! संगे तुम्हीही! निरोप जुळवी नाती!
चंद्र लागला हाती! तो चंद्र लागला हाती!
ब्रीद एक रे भारतीयांचे
रहस्य उकलू ब्रह्मांडाचे
जग जोडाय़ा विज्ञानाने, ज्ञान ओढ सांगाती!
चंद्र लागला हाती! तो चंद्र लागला हाती!
अभिनंदनपर चंद्रज्योती ह्या
मनामनातून, पहा उजळल्या
अभिमानाने, भारतीयांची भरून येई छाती!
चंद्र लागला हाती! तो चंद्र लागला हाती!

संपर्क : ९८२०३८९४१४

जीवन कौशल्य

कोलंबिया देशातील अ‍ॅमेझॉनच्या जंगलात यावर्षी मे महिन्याच्या एक तारखेला एक दुर्घटना घडली आणि या घटनेने यंदाच्या किशोर दिवाळी अंकाची दिशा ठरवली. या देशातील एक छोटेसे खासगी विमान एका गावातून एका शहरात निघाले होते. एक वैमानिक, एक स्थानिक नेता, एक महिला आणि तिची चार मुले या विमानातून प्रवासासाठी निघाली होती. विमान हवेत उडाल्यावर थोड्याच वेळात वैमानिकाला जाणवले की या विमानाच्या इंजिनात काहीतरी गडबड आहे. तसे त्याने विमानातील सगळ्यांना सांगितले. काही वेळातच त्या विमानाचा रेडिओ संपर्क तुटला आणि ते विमान अ‍ॅमेझॉनच्या घनदाट जंगलात कोसळले. या प्रचंड मोठ्या जंगलात हे कोसळलेले विमान सापडणे अतिशय मुश्किल होते. दुर्दैवाने या अपघातात विमानातली वैमानिक, स्थानिक नेता आणि एक महिला ही मोठी माणसे वाचू शकली नाहीत पण आश्चर्य म्हणजे विमानातील चारही मुले वाचली ! मुलेपण बाल आणि किशोरवयीन ! त्यांच्यात सगळ्यात मोठी मुलगी, लेस्ली, तेरा वर्षांची. सोलेनी (वय नऊ वर्ष) आणि टिएन (वय चार वर्ष) हे दोघे भाऊ आणि त्यांच्यातील सगळ्यात लहान सदस्य म्हणजे क्रिस्टीन नावाचे जेमतेम एक वर्षाचे छोटे बाळ !

अपघातग्रस्त विमानाचा शोध घ्यायला तेथील स्थानिक पोलीस, सैन्यदल, बचाव पथक आणि माणसं अ‍ॅमेझॉनच्या घनदाट जंगलात निघाली. अतिशय नेटाने त्यांनी शोध सुरू केला आणि त्यांना ते विमान सापडले. मोठ्या माणसांचे मृतदेह मिळाले. पण ती चार लहान मुले काही आसपास दिसली नाहीत. शोधमोहिमेत सर्वांनी आपला शोध सुरूच ठेवला. पण बचाव पथकाला आणि इतर सर्वांना काही केल्या मुले सापडनात. चाळीस दिवस अक्षरशः डोळ्यांत तेल घालून शोधकाम सुरू होते. अतिशय घनदाट आणि अंधारे अ‍ॅमेझॉन जंगल पिंजून काढले जात होते. जमिनीबरोबरच हेलिकॉप्टर मधूनही या मुलांचा शोध सुरू होता. या शोधात हेलिकॉप्टर पथकाने एक आयडिया वापरली. या चारही मुलांसाठी त्यांच्या आजीच्या आवाजातला 'बाळांनो, आहात तिथे थांबा, आम्ही तुमचा शोध घेतोय. आम्ही तुमची वाट पाहतोय.' हा हितोतो नावाच्या स्थानिक जमातीच्या स्थानिक भाषेतला संदेश रेकॉर्ड करून तो हेलिकॉप्टरमधून जंगलात वाजवायला सुरुवात केली. जेणेकरून आपल्या आजीचा आवाज आणि भाषा ऐकून एका जागी थांबतील. काहीतरी प्रतिसाद देतील. कारण ही मुले हितोतो या स्थानिक जमातीमधील होती. आणि सर्व शोधकार्याला अखेर यश आले व या चारही मुलांच्या काही खुणा सापडायला सुरुवात झाली. एक दुधाची बाटली, कात्री, डायपर आणि याच प्रकारच्या काही वस्तू. तसेच या पथकाना मुलांच्या पायांचे ठसे देखील मिळाले. या सकारात्मक घटनांमुळे पथकाने आपला शोध सुरूच ठेवला आणि आश्चर्य म्हणजे ही चारही मुले सापडली. विमान अपघातानंतर तब्बल चाळीस दिवसांनंतर ही सर्वच मुले सुखरूप सापडली !

पाहता पाहता ही अविश्वसनीय बातमी सर्व जगभर पोचली. अ‍ॅमेझॉनच्या घनदाट, अंधान्या नि भीतीदायक जंगलात चाळीस दिवस ही मुले जिवंत कशी राहिली ? जंगलातील हिंस्र प्राणी, पक्षी, कीटक कृमी यांच्यापासून त्यांनी स्वतःच आणि सोबत असलेल्या तान्ह्या बाळाचे संरक्षण कसे केले असेल ? काय खाल्ले असेल ? पाण्याचा शोध कसा घेतला असेल ? अंधान्या जंगलात रात्र कशी घालवली असेल ? असे एक ना अनेक प्रश्न पडत गेले. त्यातून हाती आलेल्या माहितीतून अतिशय विस्मयकारक गोष्टी समोर आल्या. हितोतो नावाच्या स्थानिक आदिवासी जमातीच्या या मुलांना जंगलात स्वसंरक्षण कसे करायचे याचे जीवन कौशल्य (Life Skill) लहानपणातच शिकवण्यात आलेले होते. ते त्यांच्या आजीने, आईने आणि हितोतो समूहाने शिकवले होते. एखादा कठीण प्रसंग आयुष्यात आला तर त्याला तोंड कसे द्यायचे हे त्यांना माहीत होते. ही मुले मनाने आणि शरीराने या प्रकारच्या संकटाचा मुकाबला करण्यासाठी, त्यांच्याशी दोन हात करण्यासाठी तयार होती. त्यामुळेच चाळीस दिवस त्यांनी मनाने आणि शरीराने हार मानली नाही. अपघातात गंभीर जखमी झालेली त्यांची आई अपघातानंतर चार दिवस जिवंत होती. सुरुवातीच्या त्या चार दिवसांत आईने त्यांना धीर दिला असेल. युक्तीच्या चार गोष्टी सांगितल्या असतील. सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे सर्वांनी एकत्र राहण्याचे, एकमेकांना साथ देण्याचे आणि एक वर्षांच्या तान्ह्या क्रिस्टीनला कसे सांभाळायचे हेदेखील सांगितले असेल. स्वतःची आई डोळ्यांसमोर मृत्युमुखी पडल्यानंतरही ही मुले धीर धरून राहिली.

जेव्हा ही चारही मुले एकाच जागी सापडली तेव्हा जंगलातल्या माशा, किडे चावल्याच्या खुणा त्यांच्या शरीरावर होत्या. ती भुकेली होती पण त्यांनी हार स्वीकारलीच नव्हती. त्यांच्यामधील तेरा वर्षांच्या लेस्लीने आपल्या तीनही भावंडांना काजळमायेने सांभाळले. अपघातानंतर या मुलांनी विमानाच्या आजूबाजूला पडलेल्या अन्नावर गुजराण केली पण ते काही फार काळ पुरणार नव्हतेच. एक वर्षांच्या तान्ह्या क्रिस्टीनला सांभाळायचे होते. त्यांना लहानपणातच मिळालेल्या जीवन कौशल्यांच्या शिकवणुकीतून ही मुले तगली. या घटनेवर काही अभ्यासकांनी आपले म्हणणे मांडले आहे. त्यांच्या मते अ‍ॅमेझॉनच्या जंगलात राहणाऱ्या जमातींना जंगलात, विविध प्रकारच्या संकटात कसे वागायचे हे अनुभवावरून माहीत असते. आधीची पिढी आपल्या पुढील पिढीकडे या सर्वच जीवन कौशल्यांचे ज्ञान हस्तांतरित करत असते. मुले लहान वयातच ही सारी जीवन कौशल्ये शिकून घेतात. या चित्तथरारक घटनेतून मुलांना आणि पालकांना काहीतरी शिकायला मिळावे. त्यातून बोध घेता यावा या विचारातून किशोरच्या ऑगस्ट २०२३ च्या अंकामध्ये एक कथा 'अ‍ॅमेझॉनच्या जंगलात चाळीस दिवस' या नावाने प्रसिद्ध करण्यात आली. या कथेला उत्तम प्रतिसाद मिळाला. तरीही मनात विचार येत होता की मूलभूत जीवन कौशल्य हा एखाद्या विशेषांकाचा, पुस्तकाचा विषय आहे. हा विषय कथा, कविता, लेख स्वरूपात एकत्रितपणे 'किशोर' च्या वाचकांसमोर यायला हवा आणि यातूनच या वर्षांच्या 'किशोर' दिवाळी अंकासाठी

‘किशोरांकरिता मूलभूत जीवन कौशल्य’ हा विषय अंतिम करण्यात आला.

आणि मग या विषयाचा विविध दृष्टिकोनातून विचार सुरू झाला.. आपल्या देशातील, आपल्या राज्यातील किती बाल व किशोरवयीन मुले अशा प्रकारच्या संकटाना आपल्या अंगीभूत असलेल्या जीवन कौशल्यांच्या साहाय्याने, शारीरिक बलाने नि आत्मविश्वासाच्या जोरावर, धाडसाने व जिद्दीने सामोरे जाऊ शकतील ? अचानक एखाद्या शहरात किंवा गावात पूर आला तर त्या भागातील किती मुले पुरात पोहून आपला जीव वाचवू शकतील ? किंवा आपल्याबरोबर किती जणांचा जीव वाचवू शकतील ? अचानक भूकंप झाला तर ती स्वसंरक्षणासाठी काय करतील ? ही मुले एखाद्या वणव्यात किंवा आगीत सापडली तर स्वतःला कसे वाचवू शकतील ? एखाद्या अपघातात ती कशी वागतील ? बाल व किशोरवयीन मुलांसाठी मूलभूत जीवन कौशल्ये या अतिशय महत्त्वपूर्ण आणि अत्यावश्यक विषयावर अनेक पालक, लेखक आणि तज्ज्ञ लोकांशी चर्चा-विनिमय केल्यावर लक्षात आले की, विविध संकटात, आपत्तीमध्ये आपले संरक्षण करू शकतील अशा मुलांची संख्या, टक्केवारी अतिशय कमी आहे. अगदी अत्यल्पच म्हणा ना ! बहुतांश मुले विविध नैसर्गिक, मानवनिर्मित संकटांचा, आपत्तीचा सामना करण्यासाठी आपल्या पालकांवर अथवा इतरांवर अवलंबून आहेत. यातही ज्या पालकांना मूलभूत जीवनकौशल्ये अवगत आहेत त्यांचेही प्रमाण अत्यल्प आहे. म्हणजे बुडणारे लोक आपल्या सोबत आपल्या भावी पिढीलाही बुडवणार..

पोहणे, झाडावर चढता येणे, सायकल चालवता येणे यापासून तर चांगली शारीरिक तंदुरुस्ती असणे, विविध प्रकारचे खेळ खेळता येणे, त्यांचा दैनंदिन जीवनात वापर करता येणे, कुस्ती, कराटे याप्रकारच्या स्वसंरक्षणाच्या बाबींचे पायाभूत प्रशिक्षण असणे, निदान त्यांचा परिचय असणे, अपघात, पूर, भूकंप, आग या व इतर आपत्तीमध्ये काय प्रथमोपचार करायचा, उपलब्ध घटकांमधून कसे उपचार करायचे याबाबत माहिती असणे, मूलभूत मानसिक क्षमतांचा विकास करत संकटात, आपत्तीमध्ये निर्णय कसा घ्यायचा, जीवनाची कसोटी पाहणारे क्षण येणारच, त्यांच्यावर मात करून धीरोदात्तपणे पुढे कसे जायचे, त्याकरिता आपल्या मनाला कसे प्रशिक्षित करायचे इत्यादी बाबींबाबत बहुसंख्य विद्यार्थ्यांकडे जीवन कौशल्य नसते. ही अतिशय गंभीर बाब आहे. युद्ध, पूर, भूकंप, दुष्काळ, अपघात, जंगल, वाळवंट, समुद्र, शहरे यामध्ये हरवणे या सारख्या आपत्ती कधीच सांगून येत नाही. त्यामुळे अशा आपत्तींचा सामना करण्यासाठी मूलभूत जीवन कौशल्ये (Life Skill) आणि सकारात्मक व कणखर मानसिकतेची आवश्यकता असते. जागतिक आरोग्य संघटनेने १९९९ मध्ये पुढील दहा महत्त्वपूर्ण जीवन कौशल्यांचा पुरस्कार केला आहे. यात ‘स्व’ची जाणीव, समानानुभूती, समस्या निराकरण, निर्णयक्षमता, परिणामकारक अभिव्यक्ती, व्यक्ती व्यक्तींमधील सहसंबंध (समजूतदारपणा, सहकार्य, आदर, प्रामाणिकपणा, विश्वास.), सर्जनशील व चिकित्सक विचार, भावनांचे समायोजन, ताणतणावाचे समायोजन इत्यादींचा समावेश आहे. आजच्या आधुनिक युगात व्यक्तीला प्रभावीपणे जीवन जगण्यासाठी जीवन कौशल्यांची आवश्यक आहे. मोबाईल, सोशल मीडिया, विविध प्रकारचे इंटरनेट व व्हिडीओ गेम्स सराईत कौशल्याने खेळणाऱ्या आजच्या पिढीतील (काही मोजके अपवाद वगळता) विद्यार्थी मूलभूत जीवन कौशल्यांपासून अनेक मैल दूर आहेत. या पिढीतील काही जण फक्त अभ्यासात चमक दाखवत आहेत तर काही क्रीडा प्रकारात. तर उर्वरित या दोहोंपैकी कशातच नाहीत म्हणजे ते त्रिशंकू अवस्थेत आहेत. या तिन्ही प्रकारातील बहुसंख्य विद्यार्थी शारीरिक तंदुरुस्तीबरोबरच भावनिक बुद्धिमापनमध्ये (Emotional intelligence) अतिशय निम्न पातळीवर आहेत. शारीरिक आणि मानसिक कणखरता ही काही जन्मजात नसते, ती घडवावी लागते ही बाब आजच्या काळात काही अपवाद वगळता पालक आणि शिक्षकच विसरून गेले आहेत की काय असा प्रश्न पडतो. विविध बाबी तपासून पाहणे, त्यांचा अभ्यास करणे, ज्ञान मिळवणे हे शिक्षणातून साध्य केले जाते. आजच्या धकाधकीच्या जीवनातील सर्वच क्षेत्रात अत्यंत झपाट्याने बदल होत आहेत. पालक - शिक्षक आणि विद्यार्थी या बदलांच्या केंद्रस्थानी आहेत. अशा वेळी मूलभूत जीवन कौशल्ये आत्मसात करून शिक्षण अधिकाधिक जीवनकेंद्रित करता येणे शक्य आहे. पर्यायाने विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा विकासही यातून साधला जाऊ शकतो.

पशुपक्षी संकटाच्या काळात आपल्या अंगीभूत मर्यादांवर मात करून स्वसंरक्षण करण्याचा जीवापाड प्रयत्न करताना दिसतात. ते हार मानत नाहीत. खरे तर माणसाला इतर पशुपक्ष्यांपेक्षा विलक्षण बुद्धिमत्ता व कल्पनाशक्ती लाभलेली आहे. त्या आधारे त्याने अतिशय महत्त्वाचे शोध लावलेले आहेत. आता त्याने तर ‘कृत्रिम बुद्धिमत्ता’ देखील विकसित केली आहे. म्हणजे खरे तर माणूस हा इतर प्राण्यांच्या एक पाऊल पुढे आहे. याच बुद्धिमत्ता व कल्पनाशक्तीला मूलभूत जीवन कौशल्यांची आणि शारीरिक तंदुरुस्तीची जोड देण्याची कधी नव्हे इतकी गरज आहे. भारताच्या नवीन ‘राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणामध्ये (२०२०) केवळ विविध विषयांच्या ज्ञानालाच नव्हे तर महत्त्वपूर्ण कौशल्यांच्या विकासाला महत्त्व देण्यात आले आहे.

माहिती (Information), ज्ञान (Knowledge) यांच्यापेक्षा शहाणपण, सूज्ञपणा (Wisdom) यांची देवाणघेवाण अतिशय आवश्यक असते. किंबहुना या व यापुढील काळासाठीदेखील ती गरज असणार आहे. जीवन कौशल्ये आत्मसात करताना ही बाब ध्यानात ठेवणे गरजेचे आहे. ह्याच विषयाला केंद्रस्थानी ठेवून हा दिवाळी अंक तयार करण्यात आला आहे. ‘जीवन कौशल्य’ या विषयाची व्याप्ती खूप आहे. त्यादृष्टीने हा एक छोटा प्रयत्न आहे. तो तुम्हाला नक्की आवडेल असा विश्वास वाटतो. याविषयीच्या प्रतिक्रिया, सूचना आम्हांला नक्की कळवा. सर्वाना दिवाळीच्या हार्दिक शुभेच्छा.

किरण केंद्र
कार्यकारी संपादक
संपर्क : ९४२३००५०८९

किशोर

ऑक्टोबर-नोव्हेंबर २०२३ (जोड अंक),
वर्ष ५२ वे, अंक १० वा,
भाद्रपद-आश्विन-कार्तिक, शके १९४५

■ संपादक :

कृष्णकुमार पाटील, संचालक
महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती
व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे

■ प्रकाशक :

विवेक उत्तम गोसावी
नियंत्रक, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक
निर्मिती मंडळ, प्रभादेवी, मुंबई

■ कार्यकारी संपादक :

किरण केंद्रे

■ निर्मिती अधिकारी :

हेमंत बाबर

■ वितरण व्यवस्थापक : जालिंदर पाटील

■ मुखपृष्ठ : चंद्रमोहन

■ चित्रांकन : घनश्याम देशमुख, चारुहास पंडित, रेश्मा बर्वे, धनश्री केळकर, योगिता धोटे, राजेंद्र गिरधारी, अजय विभुते, माईडिट संवाद, जैत्र डिजिटल, अमृता ढगे, गणेश ढवळे

■ अक्षरजुळणी : किशोर विभाग

वार्षिक वर्गणीची रक्कम रु.८०/- मनिऑर्डर अथवा
कोणत्याही राष्ट्रीयीकृत बँकेच्या पुणे शाखेवरील डिमांड
ड्राफ्टद्वारे संचालक, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक
मंडळ, या नावाने खाली नमूद केलेल्या पत्रव्यवहाराच्या
पत्त्यावर पाठवावी. धनादेश स्वीकारला जाणार नाही.

■ ऑनलाईन वर्गणीकरिता :

www.kishor.ebalbharati.in

■ पत्रव्यवहाराचा पत्ता:

कार्यकारी संपादक, किशोर,
महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती
व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ,
सेनापती बापट मार्ग, पुणे- ४११००४
संपादकीय : ०२०- २५७९६१०७
वितरण व तक्रार : ०२०-२५७९६२४४
ई-मेल : executive_editor_kishor@ebalbharati.in

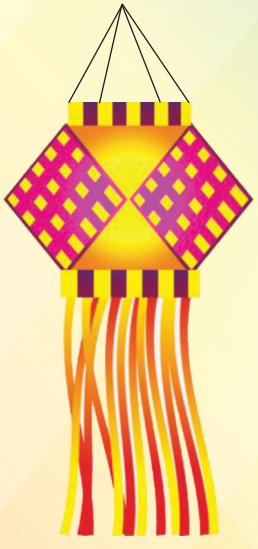

अंतरंग

◆ तो चंद्र लागला हाती	प्रवीण दवणे	०२
◆ बाबा आणि बाबाची काठी	गुलजार	०७
◆ जंगलातील धाडस	शतानिक भागवत	०८
◆ गड्या रे, रूप घेऊनी नवे!	डॉ. प्रदीप आवटे	१८
◆ सुमन उठ बाय माझी	शिल्पा कांबळे	१९
◆ जसं वाटतं तसं असतं का?	डॉ. शंतनू अभ्यंकर	२२
◆ तुपाहोदा	वंदना भागवत	२५
◆ टपटप पडती फुलं कवितेची...	अंबरीश मिश्र	३०
◆ कर के देखो...	फारुक एस.काझी	३२
◆ आग्यामहूळ	बाबाराव मुसळे	३५
◆ निसर्ग नियम	राजेश्वरी किशोर	३९
◆ चांदणी	दासू वैद्य	४१
◆ मोबाइल गँग आणि परग्रहावरचे दुष्ट पाहुणे!	संजय भास्कर जोशी	४२
◆ मोहरीचं मध	अनिल साबळे	४९
◆ प्रयत्न कर तू	उत्तम कोळगावकर	५५
◆ स्वपथगामी सायकल यात्रा	जाई देवळालकर	५६
◆ स्वप्नातली शाळा	डॉ.पंडित विद्यासागर	६१
◆ माहेरचा मोगरा	सुहास द.बारटक्के	६४
◆ हिरवा मळा	राजाराम बनसकर	६७
◆ गांधीजींची तीन माकडं	श्रीकांत बोजेवार	६८

- ◆ नाळ
- ◆ एड आणि त्याच्या मुंग्या
- ◆ प्रार्थना
- ◆ कणखर मनशक्ती
- ◆ आठ सुपर फूड्स
- ◆ चला पोहूया
- ◆ शेतशिवारातील सकाळ
- ◆ कौशल्य कल्पकतेचं
- ◆ कौशल्याची कळसूबाई!
- ◆ 'दीदी' जेव्हा
'मॅडम प्रेसिडेंट' होतात...
- ◆ फणस
- ◆ शुभ दीपावली
- ◆ चित्रकथा
- ◆ शाळेबाहेरची शाळा...
- ◆ चतुरा
- ◆ बाटलीत अडकला मासा
- ◆ पुनर्वापर
- ◆ सर्पदंश : काळजी आणि उपचार
- ◆ नवे गाव
- ◆ अचूक नेम

डॉ. शिरीष भावे	७२
मृणालिनी वनारसे	७४
संतोष पवार	७८
उमेश झिरपे	७९
डॉ. अवंती दामले	८२
मनोज बोरगावकर	८४
हबीब भंडारे	८७
शिवराज गोर्ले	८८
डॉ. ऊर्जिता कुलकर्णी	९३
मंगला गोडबोले	९८
राजीव तांबे	१०१
प्रशांत केंदळे	१०४
घनश्याम देशमुख	१०६
उमेश घेवरीकर	११०
कल्पना दुधाळ	११४
अवधूत डोंगरे	११८
डॉ. मेधा ताडपत्रीकर	१२०
पीयूष सक्सेरिया	१२३
प्रशांत असनारे	१२८
किरण येले	१३०

मूळ उर्दू कविता : गुलजार
अनुवाद : अंबरीश मिश्र

बाबा आणि बाबाची काठी

कसे अगदी बरोबर चालत असतात
बाबा आणि बाबाची काठी

आधी बाबा म्हणतो-- 'चल...चल बाहेर जाऊ'
अन् काठी उचलतो--पलंगावर पडलेली;
मग ती हात धरून बाबाला बाहेर आणते
बरोबर चालत असतात...
बाबा आणि बाबाची काठी

गल्लीतल्या भुंकणाऱ्या कुत्र्याला काठी पळवून लावते,
बागेपर्यंत जातात दोघं
बाबा थकला तर काठीवर डोकं टेकतो नि बेंचवर बसतो;
काठी उभी राहते नि बाबाला दाखवते--
नव्या नव्या झाडांना लागलेली नवी नवी बोरं

एक पाऊल ती चालते
एक पाऊल तो चालतो,
बाबा आणि बाबाची काठी
नाही चालू शकत दोघांपैकी एकही एकट्यांनं,
हात सुटला तर दोघं एकदम खाली पडतात...

बाबा आणि बाबाची काठी

संपर्क : gulzarpost@gmail.com

शतानिक भागवत

जंगलताल धाडस

‘‘गौरांग, ए गौरांग’’ खाली उभा राहून शंतनू हाक मारत होता. गौरांगनं खिडकीतून हात हलवून त्याला ‘थांब’ म्हणून सांगितलं आणि बुटाची लेस बांधता-बांधताच ‘‘आई, मी चाललो खेळायला.’’ एवढं म्हणून दार उघडून स्वारी धडाधडा जिना उतरू लागली. गौरांग, शंतनू आणि जिग्नेश हे त्रिकूट कायम बरोबर. पहिलीपासूनची त्यांची गट्टी होती. दहावीचा शेवटचा पेपर तीन दिवसांनी होता. तिघंही अभ्यासाच्या वेळी अभ्यास करत पण रोज कमीतकमी एक तास मैदानी खेळ अगदी नित्य नियमानं खेळत. मान मोडून अभ्यास करत असल्यानं त्यांच्या आई-बाबांनीही त्यांच्या खेळाला कधी नाही म्हटलं नाही.

मैदानावर खेळून घामानं ओलंछिंब झालेलं त्रिकूट आता ठरलेल्या झाडाशी पोहोचलं. या झाडावर चढून पाच मिनिट फांदीला लटकणे हा गौरांगचा आवडीचा व्यायाम. स्वतः तर करणारच शिवाय जिग्नेश आणि शंतनूला पण सक्तीनं करायला लावणार. त्याने हाताचे स्नायू आणि हाताची पकड मजबूत होते असं गौरांगचं मत होतं. त्यामुळं एक झालं की तीनही पोरं झाडावर चढायला आणि उतरायला शिकली. झाडावर लटकून पोरं उतरली आणि परत निघाली. तीन दिवसांवर शेवटचा पेपर. त्यामुळं रोजच खेळून येताना सुट्टीचे प्लॅन ठरू लागले. गौरांग मामाकडं जाणार होता छत्रपती संभाजीनगरला, शंतनू काश्मीरला फिरायला जाणार होता. जिग्नेशचं काहीच ठरलं नव्हतं. त्याच्या बाबांना सुट्टी मिळण्याची शक्यता कमीच होती. पाहता पाहता तीन दिवस गेले. शेवटचा पेपर झाला आणि पोरं जल्लोष करतच घरी आली. धडधड धडधड तीन जिने चढून गौरांग घरी आला. लिफ्ट तो वापरत नसे. लिफ्ट म्हणजे आजारी असताना, वय वर्षे ७० झाल्यानंतर किंवा पाय मोडल्यावर वापरायची वस्तू आहे या सिद्धांतावर गौरांग ठाम होता. घरी आल्यावर हात-पाय धुऊन त्यानं फटाफट कपडे बदलले.

‘‘गौरू, कसा होता आजचा पेपर?’’ या आईच्या

प्रश्नावर गौरांगनं विराट गडगडाटी हास्य केलं आणि म्हणाला, ‘‘मांसाहेब, पेपर तर खूपच छान होता. खरा प्रश्न आहे उत्तरपत्रिका कशी होती? आपला प्रश्न चुकलेला आहे. त्यामुळं आता आम्ही मित्रांसह हॉटेल लज्जत इथं आक्रमणासाठी जात आहोत. त्यासाठी आवश्यक धनाचा पुरवठा करावा मांसाहेब.’’

स्वारी खूश आहे म्हणजे पेपरचा आज धुरळाच उडवला असणार हे आईनं ओळखलं. कपाटातून दोनशे रुपये काढून गौरांगच्या हातात ठेवून तिनं पाठीत एक प्रेमाचा धपाटा दिला. ठरल्याप्रमाणं त्रिकूट हॉटेलवर जमलं आणि खाण्याबरोबर गप्पा सुरू झाल्या.

जिग्नेश म्हणाला, ‘‘अरे एका ना! सुट्टीचे तुमचे प्लॅन ठरलेत. माझं नक्की नाही. पण उद्या आपण सोनेवाडीला जाऊया का सायकलवर? फार्महाऊसवर एक मुक्काम करू. परवा संध्याकाळी परत. मज्जा येईल.’’

‘‘नेकी और पूछ पूछ? खयाल बुरा नही हैं.’’ असं म्हणून गौरांगनं शंतनूकडं बघितलं. गौरांग आणि जिग्नेश जाणार म्हटल्यावर शंतनू थोडाच नाही म्हणतोय?

संध्याकाळी लगेचच गौरांग आणि शंतनूनं आई-बाबांकडून सहलीची परवानगी मागितली. दोघांच्याही बाबांनी जिग्नेशच्या बाबांशी बोलून माहिती घेतली आणि परवानगी देऊन टाकली. दहा किलोमीटर काही जास्त नाही. रस्ताही माहितीचा होता. रहदारी खूप कमी. शिवाय तीनही पोरं याआधी २-३ वेळा फार्महाऊसला जाऊन आली होती. मुक्कामाची पहिलीच वेळ. पण काळजीचं काही कारण नव्हतंच. संध्याकाळी सॅक भरून उद्याची स्वप्नं पहात पोरं झोपी गेली. सकाळी सहा वाजताच उठून गौरांगनं आवरलं, तोपर्यंत शंतनू खाली येऊन हाक मारू लागला. गौरांगनं फटाफट सॅक पाठीला लटकवली आणि आईला बाय करून खाली पळाला. दहाच मिनिटांत दोघंही जिग्नेशच्या घरी पोहोचले. जिग्नेश वाटच पाहत होता. सकाळच्या थंड हवेत दहा किलोमीटर सायकल चालवणं म्हणजे काही

विशेष नाही. अर्ध्या-पाऊण तासात त्रिकूट फार्महाऊसला पोहोचलं. तिथं रखवालदार दिनूकाका पोरंची वाट पाहत बसलेच होते. त्यांनी दिलेले गरमागरम पोहे पोटभर खाऊन पोरं जे उधळली ते थेट दुपारच्या जेवणालाच परत आली. तिघांही दिवसभर मस्त शेतात फिरले, पाणी खेळले, शेतातल्या झाडाच्या कैऱ्या, पेरू तोडून खाल्ले. मजा केली. दिवसभर दमल्यानं रात्री जेवण सपाटून केलं आणि अंथरुणाला पाठ टेकताच झोप लागली.

सकाळी उठून तिघांनी न्याहारी केली आणि इकडंतिकडं फिरले. सगळं शेत कालच फिरून झालं होतं. आता हळूहळू कंटाळा यायला लागला. आता काय? दुपारच्या जेवणापर्यंत कसा तरी वेळ घालवला. दुपारी जेवायला आले तर स्वयंपाक तयार होता. दिनूकाका म्हणाले, “पोरांनो जेवण करून घ्या. मी तहसील ऑफिसला जातो. मला उशीर झाला यायला तर तुम्ही चार वाजता घरी निघून जा. सावकाश सांभाळून जा.” दिनूकाका घाईघाईत गेले. जिग्गेशनं एक पिल्लू सोडलं, “आपण जेवण घेऊन जाऊ मागं जंगलात. तिकडं जेवण करू. पुढं एक उंच मचाण आहे लोखंडी. त्यावर जाऊन येऊ. मजा येईल.” गौरांग आणि शंतनू तयार झाले. तिथल्या डब्यात पोळी भाजी भरली. आईनं चिवडा, शंकरपाळे दिलेले होते. बिस्कीट्स, चिप्स होतेच. तिघांनी सॅकमध्ये जेवण घेतलं, खाऊ घेतला आणि निघाले. पंधरा मिनिटांत जंगलात पोहोचले. जिग्गेश एका ठिकाणी थांबला. सॅकमधून चादर काढून झाडाखाली अंथरली. तिन्ही पोरं मस्त ऐस-पैस बसली आणि खादाडी चालू झाली. निसर्गाच्या सान्निध्यात तुडुंब जेवण झालं होतं. गौरांग म्हणाला, “चला मचाणावर जाऊन बसू. कुठं आहे रे जिग्गेश?” जिग्गेश म्हणाला, “चला. या माझ्या मागं.”

जिग्गेश पुढं निघाला, मागोमाग गौरांग आणि शंतनू पाठीला आपापल्या सॅक अडकवून तिघं निघाले. सुरुवातीला विरळ असणारं जंगल लवकरच दाट होऊ

लागलं. मोठी वाट आता निमुळती होऊन जेमतेम एक माणूस जाईल इतकी अरुंद झाली. शंतनूनं हळूच जिग्गेशला विचारलं, “जिग्गेश, तुला नक्की माहीत आहे ना रे रस्ता?” जिग्गेश हसला, “का रे... घाबरलास का? मी खूप वेळा आलो आहे बाबा आणि दिनू काकांबरोबर. मला माहीत आहे. हा रस्ता सरळ जातो. दिनूकाकांनी बाबांना एक पक्की खूण सांगताना मी ऐकलं आहे. पुढं एक बेहड्याचं झाड येईल मोठं. तिथून उजवीकडं वळायचं. बस सोपं आहे. चला.”

मुलं अजून चालतच होती. एक तास होऊन गेला. गौरांग आणि शंतनूनं जिग्गेशला थांबवलं. “जिग्गेश अजून किती? तुला नक्की माहिती आहे ना? बेहड्याचं झाड म्हणजे कशाचं झाड?” जिग्गेश गडबडला. पण इज्जतका सवाल था. तो एवढंच म्हणाला, “बस येईलच आता.” जिग्गेशनं आठवायचा प्रयत्न केला. मागच्या वेळी ते जिथून उजवीकडं वळले तिथं एक लाल रंगांच्या फुलांचं झाड होतं. तेच असावं बेहड्याचं झाड. चालता चालता त्याला एक झुडूप दिसलं त्याच्या डोक्यापेक्षा उंच. तिथून एक अरुंद वाट उजवीकडं जात होती. ‘बहुतेक इथूनच वळलो होतो मागच्या वेळी.’ असा मनातल्या मनात विचार करून जिग्गेश त्या वाटेवर वळत म्हणाला, “हे घ्या. आली वाट.”

वाट सापडल्यानं पोरं खुशीत आली. ताड-ताड-ताड चालायचा वेग वाढला. हसत खिदळत पोरं पुढं निघाली. पुढं गुडघ्याइतकं वाळलेलं गवत, बांबूच्या रांझी, पानगळ झालेली झाडं यात वाट हरवून गेली तरी मोठ्या आत्मविश्वासानं जिग्गेश पुढं निघाला. त्याला थोडं थोडं आठवल्यासारखं वाटत होतं की बहुतेक हे असंच होतं त्या रस्त्यावर. पुढं जंगल दाट झालं. काटेरी झुडपांनी सारा परिसर व्यापला. पाय पुढं टाकायला जागा नाही. अचानक गौरांग थांबला. जिग्गेश आणि शंतनूने त्याच्याकडं प्रश्नार्थक नजरेनं पाहिलं. गौरांग समोर पहात शांत उभा होता. ते दोघांही गौरांग पाहत होता तिथं पाहू लागले. समोर दहा फुटांवर पाचोळा हळूहळू हलत

होता. त्यातून एक भलं मोठं अजगराचं डोकं बाहेर आलं. वेटोळं सोडवत अजगर हळूहळू सरपटत येऊ लागला. शंतनू घाबरून गेला, “हाट, हाट” असं ओरडू लागला. गौरांग एकदम म्हणाला, “जोरात पाय आपटायला सुरू करा.” पाय आपटल्याबरोबर अजगरानं दिशा बदलली आणि तो वेगात विरुद्ध दिशेला जाऊन जंगलात दिसेनासा झाला. गौरांग म्हणाला, “सापांना ऐकू येत नाही. पण आपण पाय आपटल्यामुळं त्याला जमिनीतली स्पंदनं कळली आणि तो निघून गेला.” मनातच गौरांगनं फारैस्टकाकांना साष्टांग प्रणाम केला. गौरांगच्या बाबांचे मित्र वनखात्यात अधिकारी होते. गौरांग लहान असल्यापासून त्यांना फारैस्टकाका म्हणायचा. पुढं तेच त्यांचं नाव झालं. गौरांग त्यांच्याबरोबर अनेक वेळा जंगलं फिरला होता. पाय आपटण्याची युक्ती त्याला फारैस्टकाकांनीच सांगितली होती. अजगर निघून गेला, पण आता जिग्नेशचं अवसान गळालं. तो गडबडला. “गौच्या, यार आपण रस्ता चुकलो असं वाटतंय.” तिघांनी विचार करून ठरवलं की आपण परत फिरू. दोन तास झाले अजून नको पुढं जायला. पोरं परत फिरली.

साधारण तासभर चाललं की जिथून वळले तिथं पोहोचायला हवं होतं. पण एक तासानं ते घनदाट बांबू वनाकडं जाऊ लागले. येताना हे असं नव्हतं लागलं. फारैस्टकाकांनी सांगितलेली एक एक गोष्ट गौरांगला आठवू लागली. उन्हाळ्याच्या दिवसात घनदाट बांबूवनात घुसणं त्याला धोक्याचं वाटलं. त्यानं जिग्नेश आणि शंतनूला थांबवलं. “थांबा. आपण चुकीच्या रस्त्याला लागलो आहे. बांबूवनात वाघ असू शकतो, रस्ता माहीत नसताना असं घुसणं बरोबर नाही.” वाघाचं नाव ऐकल्याबरोबर जिग्नेश आणि शंतनूचे चेहेरे भीतीनं व्यापले. गौरांग त्यांना धीर देत म्हणाला, “वाघ आहे असं नाही. असू शकतो. तुम्ही घाबरू नका.” त्यानं घड्याळ पाहिलं. चार वाजून गेले होते. तीन तास ते चालत होते आणि रस्ता अजूनही सापडला नव्हता.

फारैस्टकाकांनी सांगितलेला मंत्र गौरांगला आठवला, “गडबडून जायचं नाही. शांत डोक्यानं विचार करायचा. घाबरायचं नाही. जो डर गया, वो मर गया.”

गौरांग दोघांना म्हणाला, “आपण पाच मिनीट बसून शांतपणे विचार करू. पाच मिनीट कोणीच बोलायचं नाही.” तिघांही खाली बसले. जिग्नेशनं पाण्याची बाटली काढली. एकदम गौरांगनं बाटली पकडली. “थांब. आपल्याकडं पाणी कमी आहे. रस्ता कधी सापडेल माहीत नाही. तोपर्यंत आहे तेवढं पाणी पुरवून वापरायचं. घटा-घटा पाणी प्यायचं नाही. मनावर नियंत्रण ठेवायचं. फक्त एक घोट पाणी प्यायचं, घसा ओला होईल इतपत.”

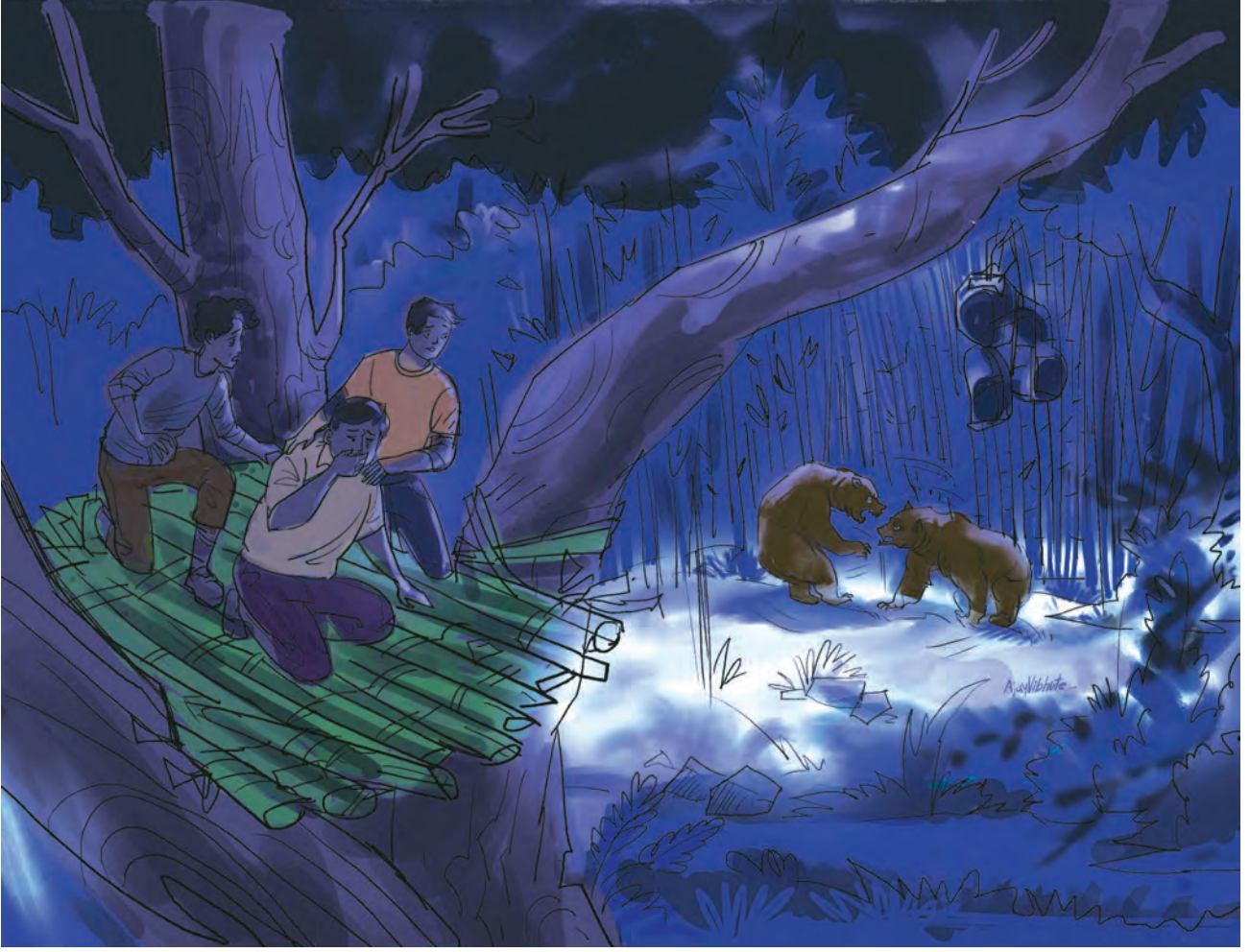
तिघांनीही एक एक घोट पाणी पिऊन बाटली ठेवून दिली. तिघांनी शांतपणे मनातल्या मनात विचार करायला सुरुवात केली. गौरांगनं विचार केला आता आपल्याबरोबर फारैस्टकाका असते तर त्यांनी कसाकसा मार्ग काढला असता. या विचाराबरोबर गौरांग उत्साहीत झाला. “जिग्ज, शॅन. मी तुम्हांला बाहेर काढतो. तुम्ही फक्त मनानं खंबीर रहा. बघा आता साडेचार वाजत आले. अजून दोन तासांत आपण बाहेर पडलो तर ठीक, नाहीतर अंधार होईल आणि रस्ता सापडणं अशक्य होईल. अंधारात माणूस काहीच करू शकत नाही. पण जंगली जनावरांची नजर अंधारात माणसाच्या अनेकपट चांगलं पाहू शकते. म्हणून अंधार पडायच्या आधी आपण जंगलातून बाहेर तरी पडायला हवं नाहीतर सुरक्षित निवारा गाठायला हवा. पटतंय तुम्हांला?” जिग्नेश आणि शंतनूनं हो म्हणून मान हलवली.

“दुसरी आणि सर्वात महत्त्वाची गोष्ट. रडायला, घाबरायला आपण लहान बाळं नाही आहोत. आपण धष्टपुष्ट स्पोर्ट्समन आहोत. आता आपण एक खेळ म्हणून यातून मार्ग काढायचा. कबूल?”

उरलेले दोघांही तयार झाले. “ठीक आहे गौच्या. आता तू आमचा कॅप्टन. कॅप्टन गौरांग.”

यावर गौरांगनं त्यांना सांगितलं, “दोन तासांत

आपण बाहेर पडू याची मला खात्री नाही. पण दोन तासांत सुरक्षित निवारा मिळेल याची मला खात्री आहे.”

शंतनू आणि जिग्नेश दोघंही एकाच वेळी म्हटले, “सुरक्षित निवारा? आणि कुठं?”

गौरांगनं वर बोट दाखवलं, “झाडावर.” तो पुढं म्हणाला, “इथं बांबू भरपूर आहे. आपण २५-३० बांबू तोडून मचाण बांधू शकतो दोन तासांत. आपल्याकडं एक दिवस पुरेल इतकं अन्न आणि पाणी आहे. उद्याचा दिवस नक्की निघेल. तोपर्यंत कोणी ना कोणी आपल्याला शोधत येईल.” इतक्यात जिग्नेशनं एकदम खूश होऊन चुटकी वाजवली. सॅकमधून मोबाईल फोन काढत तो म्हणाला “अरे, किती सोपी गोष्ट आपण विसरलो? आपण फोन करू दिन्काकांना.” पण मोबाईल समोर धरताच त्याचा चेहरा उतरला. फोनला रेंजच नाहीये.

गौरांग म्हणाला, “बरोबर आहे. म्हणूनच फॉरेस्टकाका वॉकीटॉकी वापरतात. इथं फोन नाही लागणार. आपण खोलगट भागात आहोत. उद्या सकाळी समोरच्या टेकडीवर जाऊन झाडावर चढून फोन लागतो का पाहू. आता फोन स्विच ऑफ करून ठेव म्हणजे बॅटरी संपणार नाही. आता आपल्याकडे वेळ कमी राहिला. शंतनू, माझ्या सॅकमध्ये कुकरी आहे. मी बांबू तोडतो. तू माझ्याजवळ उभा राहून एखादा प्राणी वगैरे येत नाही यासाठी आजूबाजूला लक्ष ठेव. जिग्नेश, तोपर्यंत हा छोटा चाकू घे आणि आपण आणलेल्या चादरीच्या एक इंच रुंद लांब पट्ट्या कापून दे. मचाण बांधायला लागतील. तू वेगळा बसू नकोस. आपण तिघांनी एकत्रच रहायचं. मी बांबू तोडतो, तू चादर काप, शॅन प्राण्यांवर वॉच ठेवील. इथं हे उंबराचं झाड आहे चढायला सोपं. फांद्याही भरपूर. पण त्याला उंबरं

आहेत. ही खायला अस्वल रात्री येऊ शकतं. त्यामुळ कोणत्याही फळझाडावर मचाण नको. त्यापेक्षा हे झाड आहे सागाचं. यावर बांधू.” ठरल्याप्रमाणे त्यांनी काम सुरू केली. बांबू कसा तोडायचा, मचाणासाठी झाड कसं निवडायचं हे फॉरेस्टकाकांनी एकदा गौरांगला दाखवलं होतं. २० बांबू तोडायला गौरांगला चांगलाच वेळ लागला. पण बांबू मिळाले नाहीत तर रात्री किती धोके आहेत हे गौरांगला लक्षात आलं होतं त्यामुळ त्यांनं जिद्दीनं बांबू तोडले. सहा-सहा फुटाचे तुकडे केले. जिग्नेशने चादरीच्या पट्ट्या कापून ठेवल्या होत्या. त्या घेऊन बांबूचे दोन गठ्ठे बांधले. चादरीच्या तीन पट्ट्या एकमेकांना बांधून लांब दोर केला आणि तो घेऊन गौरांग झाडावर चढला. दोरानं बांबूचे गठ्ठे वर ओढून घेतले आणि फॉरेस्टकाकांनी जसं बेचक्यात बांबू अडकवून दुसऱ्या बाजूला फांदीचा आधार दिला होता तसं मचाण बांधायला सुरुवात केली. हळूहळू त्यांनं वेडंवाकडं पण पक्कं मचाण बांधलं.

जिग्नेश आणि शंतनूही झाडावर चढले. पाठीवरच्या सॅक काढून मचाणाच्या बांबूला लटकवल्या. अचानक गौरांगची ट्यूब पेटली, “आपल्या सॅकमध्ये खाऊ आहे. त्याच्या वासानं अस्वल येईल. आपण जे खायचं ते थोडं लांब बसून खाऊन घेऊ आणि सॅक बांबूच्या झाडाला लटकवून आपण मचाणावर जाऊ.” अस्वलाला बांबूवर चढता येत नाही. हे त्याला फॉरेस्टकाकांनी सांगितल्याचं त्याला आठवत होतं. थोडं लांब जाऊन त्यांनी घाईघाईत थोडं खाऊन घेतलं. उरलेला खाऊ एका सॅकमध्ये भरून, तोडलेल्या उंच बांबूने ती सॅक एका बांबूच्या झाडावर उंच लटकवून दिली आणि तिघंही मचाणावर चढून बसले. सूर्य मावळतीला टेकला. मोर झाडांवर बसून ट्याहो-ट्याहो अशी साद घालू लागले. रानकोंबड्या झाडाच्या फांदीवर आश्रयाला आल्या. घूग-घू, घूग-घू असा दुरून घुमल्याचा भयावह आवाज येऊ लागला शंतनू आणि जिग्नेश घाबरले. गौरांगनं त्यांना सांगितलं, “घाबरू नका, हा घुबडाचा आवाज आहे.”

झोपेत खाली पडायला नको म्हणून गौरांगनं सांगितल्यानुसार प्रत्येकानं एका-एका पट्टीनं स्वतःला मचाणाच्या बांबूला बांधून घेतलं.

तिकडं सोनेवाडीत दिनूकाका फार्महाऊसला पोहोचले. सामानसुमानासह पोरं वगैरे काहीच दिसलं नाही. त्यामुळं पोरं चार वाजता घरी गेली असतील म्हणून ते निश्चित होते. इतक्यात जिग्नेशच्या बाबांचा फोन आला, “मुलं कुठं आहेत?” तेव्हा सगळ्यांना समजलं मुलं हरवली आहेत. आता कुठं शोधणार? दहा मिनिटांत अंधार पडला. सगळ्यांचे आई-बाबा फार्महाऊसला पोहोचले. मुलं कुठं गेलीत हे समजायला मार्ग नव्हता. जिग्नेशच्या बाबांनी मग पोलीस स्टेशनला फोन लावला. पोलीस एका तासात पोहोचले आणि तपास सुरू केला. पण मुलांना जाताना कोणीच पाहिलं नव्हतं. त्यामुळं मुलं कुठं गेली हे कसं कळणार? तिकडं रात्र वाढत गेली आणि दिवसभर थकलेल्या मुलांना मचाणावर झोप लागली. मध्येच गौरांगला जाग आली. लहान मूल रडल्याचा आवाज येत होता. फॉरेस्टकाकांबरोबर जंगलात फिरताना एकदा हा आवाज गौरांगनं याआधी ऐकला होता. हा अस्वलाच्या पिल्लाचा होता. म्हणजे जवळ अस्वल आहे. शंतनू आणि जिग्नेश दोघंही शांत झोपले होते. इतक्यात भयानक आवाज झाला. अंधारात काहीच दिसेना. सॅकच्या खाऊच्या वासानं बांबूकडं गेलेल्या दोन अस्वलांची तुंबळ मारामारी सुरू झाली होती. मुलं घाबरली. जिग्नेश रडू लागला. गौरांगनं त्याला घट्ट पकडलं आणि त्याची समजूत घालायला लागला, “जिग्ज, हे कोणतेतरी जंगली प्राणी आहेत. पण लांब आहेत. इकडं येणार नाहीत. आपण सुरक्षित आहोत. घाबरू नकोस.” हळूहळू जिग्नेश शांत झाला. मारामारी करणारी अस्वलं लांबवर निघून गेली. आवाज बंद झाला. मुलांना परत गाढ झोप लागली.

पहाटेच पक्ष्यांच्या मंजूळ आवाजांनी त्यांना जाग आली. जंगलातली ती प्रसन्न सकाळ. रात्रीची भीती संपून गेली होती. पण चांगला लखव उजेड येईपर्यंत

कोणी उतरलं नाही. गौरांग म्हणाला, “सकाळी जंगली जनावरं फिरतात. चांगला उजेड पडल्याशिवाय कोणी उतरायचं नाही. मग आपण दोन कामं करायची आहेत. पहिलं त्या टेकडीवरच्या झाडावरून मोबाईल लागतो का पाहणं. दुसरं पाणी शोधणं.” चांगलं उजाडल्यावर ते उतरले. सगळं सामान घेतलं. बांबूला लटकवलेली खाऊची सॅक घेतली. खाली अस्वलांच्या पायांच्या भरपूर खुणा होत्या. अस्वलानं खूप प्रयत्न केले पण त्याला सॅक मिळालीच नाही. शंतनूनं गौरांगला एक सॅल्यूट केला, “यू आर करेक्ट कॅप्टन.” तिघंही मनमोकळे हसले आणि टेकडीकडं निघाले. १५-२० मिनिटांत टेकडी चढून वर पोहोचले. जिग्नेशनं उंच झाडावर चढून फोन लागतो का पाहिलं. पण रेंज आलीच नाही. सगळे नाराज झाले. इतक्यात गौरांगला आठवलं. ‘उन्हाळ्यात जंगलात झाडांची लांबलचक हिरवी रांग म्हणजे नदी किंवा नाला.’ गौरांग झाडावर चढला आणि उताराच्या बाजूनं नजर फिरवली. सगळ्या जंगलाची पानगळ झालेली होती. पण दूरवर हिरव्याकंच झाडांची एक नागमोडी रांग दिसत होती. खिशात हात घालून त्यानं सायकलची चावी काढली. कीचेनला त्यानं होकायंत्र (कंपास) लावलेलं होतं. त्यानं ते डोळ्यांसमोर धरून पाहिलं. सुमारे १४५ अंश.

खाली उतरून त्यानं जिग्नेश आणि शंतनूला सांगितलं, “आपल्याकडं तिघं मिळून फक्त अर्धी बाटली पाणी शिल्लक आहे. आपण स्पोर्ट्समन आहोत, मदत मिळेपर्यंत हार मानणार नाही. त्यासाठी आपल्याला पाणी हवं आहे आणि ते या दिशेला आहे. आपण तिकडं जाऊ. पाणी मिळालं की तिथं बाटल्या भरून घेऊन पुढं काय करायचं मी सांगतो. आज संध्याकाळपर्यंत मी तुम्हांला बाहेर काढतो.” खरं तर बाहेर कधी निघू हे गौरांगलाही माहीत नव्हतं. पण फॉरैस्टकाकांनी सांगितलं होतं, “जो मनाची लढाई हारतो तो कधीच जिंकत नाही. त्यामुळं नेहमी सहकाऱ्याची मानसिक ताकद मजबूत ठेवणं हे पथक प्रमुखाचं पहिलं काम.” खाली उतरून

गौरांगनं होकायंत्र समोर पकडलं आणि म्हणाला, “या १४५ अंशातच आपल्याला जायचं आहे. रस्त्यात काही आलं तरी दिशा सोडायची नाही.” एवढं म्हणून तो पुढं चालू लागला. इतक्यात त्याला काहीतरी आठवलं, “मचाणाकडं चला.” असं म्हणून तो निघाला. जिग्नेश आणि शंतनू त्याच्या मागं निघाले. मचाणापाशी आल्यावर त्यानं सॅकमधून छोटी डायरी आणि पेन काढला. डायरीच्या एका पानावर त्यानं लिहीलं. ‘इथं आम्ही मुक्काम केला. टेकडीच्या उंच झाडापासून १४५ अंशावर चालत आम्ही पाण्याकडे जात आहोत. वेळ - सकाळी ७:३५.’ खाली पडलेली एक वाळलेली काडी उचलून ते डायरीचं पान त्यानं झाडाच्या खोडाला असणाऱ्या खाचेत सहा फूट उंचावर पक्कं खोचून ठेवलं. छोटे दगड-गोटे घेऊन ते रचून टेकडीची दिशा दाखवणारे दोन बाण झाडाखाली तयार केले. “आपल्याला शोधायला लोक निघाले असतील. समजा ते इथं पोहोचले तर त्यांना कळेल आपण कुठं आहोत. म्हणून हे करतोय आपण.”

पुन्हा टेकडीवर जाऊन त्या उंच झाडाला अशीच चिठ्ठी लावली आणि ते निघाले. इतक्यात शंतनू म्हणाला, “गौऱ्या, एक भन्नाट आयडिया. आपण इथं पालापाचोळा गोळा करून पेटवू. माझ्याकडं काड्यापेटी आहे. आग लागली की धूर होईल. तो लांबून दिसेल मग लोकांना समजेल की आपण इथं आहोत. मी बघितलं एका पिक्चरमध्ये. बेटावर हरवलेले लोक असं करतात तर बरोबर हेलीकॉप्टरला समजतं आणि त्यांची सुटका होते.”

गौरांग म्हणाला, “खरं आहे तुझं. पण आपण आग लावली तर ती अखळ्या जंगलात पसरेल आणि जंगल जळून जाईल. दुसरी गोष्ट आता सकाळची वेळ आहे म्हणून हवा नाही. थोड्या वेळानं हवा सुटली की ही आग कुठं पसरेल माहीत नाही. त्यात आपणही सापडलो तर पळायला जागा राहणार नाही. कोळसा होईल आपला. त्यामुळं असं काही आपण करू नये.”

जिग्नेश आणि शंतनू दोघांनाही ते पटलं आणि मूळ जे ठरवलं होतं त्यानुसार ते १४५ अंश दिशा धरून निघाले. रस्त्यात जो जो अडथळा आला तो पार करत ते निघाले. काटेरी झुडपांची जाळी कुकरीनं कापत निघाले. १४५ अंशाची दिशा बदलू दिली नाही. एक एक घोट करत पाण्यानं आता बाटलीचा तळ गाठला. तहानेनं जीव कासावीस होऊ लागला. पाण्याला 'जीवन' का म्हणतात हे त्यांना आता समजलं. आपण अर्धा पेला पाणी पिऊन अर्धा फेकून देतो हे आठवू लागलं. ते फेकून दिलेलं अर्धा पेला पाणी आज आता सगळ्यांनाच हवं होतं. शाळेतून आल्यावर बाटलीत उरलेलं पाणी बेसीनमध्ये ओतून देतो हे आठवत होतं. बेसीनमधून गटारात वाहून जाणाऱ्या पाण्याचा एक तरी घोट आता हवा होता. पाणी-पाणी. जवळ-जवळ एक-दीड तास चालल्यावर गौरांग थांबला, "पाण्याजवळ आलो." "कुठंय?" जिग्नेश जवळ जवळ ओरडलाच. समोर तीन हिरवीगार झाडं होती, तिकडं गौरांगनं बोट दाखवलं. ही अर्जुनाची झाडं आहेत, मला फॉरेस्टकाकांनी ओळखायला शिकवली होती. जिथं अर्जुन, तिथं पाणी. जवळच पाणी असणार आहे. असं म्हणून तो पुढं निघाला. पुढं पन्नास पावलं चालून गेल्यावर घनदाट जंगलात त्याला झाडांचे हिरवेगार शेंडे दिसू लागले. नाला समोरच होता. तो अचानक थबकला. फॉरेस्टकाकांचा मंत्र आठवला, 'जिथं पाणी तिथं वाघ.' त्यानं जिग्नेश आणि शंतनूला सांगितलं. "हे बघा. बिलकूल घाई करू नका. घाबरू नका. मी काय सांगतो शांतपणे ऐका. समोर नाल्याकडं जाणाऱ्या दोन वाटा आहेत. त्यावर वाघाचे पंजे उमटले आहेत का हे आधी पाहू. नंतर इथूनच जोरजोरात बोलत पुढं जाऊ आणि काही दगड समोर फेकू म्हणजे वाघ असला तर उठून जाईल. समजा वाघ दिसला तर घाबरायचं नाही. पळून जायचं नाही. उभं रहायचं. सॅक दोन्ही हातात पकडून डोक्यावर दोन्ही हात ताठ उभे धरायचे म्हणजे आपली उंची जास्त दिसेल. वाघाच्या नजरेला नजर द्यायची

नाही. एकमेकांना चिकटून घट्ट उभं रहायचं. आपण एक आहोत. आपण जिंकणार आहोत. समजलं?"

"समजलं," जिग्नेश आणि शंतनू म्हणाले.

नाल्याकडं जाणाऱ्या दोन्ही वाटांवर गौरांगनं तपासलं. वाघाचे पंजे उमटले नव्हते. मग जोरजोरात बोलत, नाल्याकडे दगड फेकत ते नाल्याकडे पोहोचले. नाला कोरडा होता. तिघांचेही चेहरे रडवले झाले. पण गौरांगच्या ध्यानात आलं, तो कॅप्टन होता, त्याला हरून चालणार नव्हतं. त्यानं दोघांनाही सांगितलं, "आपण सुटलो. नाला जरी कोरडा असला तरी तो खाली वहात-वहात नदी किंवा धरणाकडं जातो आणि कुठेतरी मध्ये डोह असू शकतो. चला आता आपण नाल्यातून खाली खाली जाऊ." तिघंही नाल्यातून खाली उताराच्या दिशेनं निघाले. नाल्यात पाणी नसलं तरी हिरव्या झाडांमुळं थंड वाटत होतं. १५-२० मिनिटे चालल्यावर त्यांना समोर पाणी दिसलं. तिघंही आनंदात धावतच गेले. पण गौरांगला फॉरेस्टकाकांचा मंत्र आठवला. 'साठलेलं पाणी थेट प्यायचं नाही. थोडं लांब रेंतीमध्ये उकरून खड्डा करायचा. त्यात ताजं पाणी झिरपतं. ते गढूळ असतं. ते निवळू द्यायचं. मग वरचं वरचं स्वच्छ पाणी प्यायचं.' त्यानं पाच पावलं लांब जाऊन खड्डा केला. १० मिनिटांत त्यात पाणी साठून निवळलं. त्यानं हलक्या हातानं त्या पाण्यानं बाटली भरली. पाण्याला कडवट वास होता. पण काहीच इलाज नव्हता. जवळ-जवळ २० तासांनंतर त्यांना पोटभर पाणी प्यायला मिळत होतं. तिघंही तृप्त होईपर्यंत पाणी प्यायले. जिग्नेश आणि शंतनू, दोघांनीही गौरांगला मिठीच मारली. "कॅप्टन, यू आर ग्रेट." मग सॅक उघडून त्यातून शिल्लक खाऊ बाहेर काढला. गौरांगनं त्यातला अर्धा परत ठेवून दिला आणि म्हणाला, "हा राखीव साठा. सध्या अर्ध्यावरच भागवू." मग त्यांनी तीनही बाटल्या भरून घेतल्या आणि पुन्हा नाल्याच्या काठाकाठानं चालू लागले.

पाणी आणि थंड सावली यामुळं आता वाटचाल सुखकर झाली होती. पण आता भूक लागली होती.

गौरांगचं म्हणणं होतं, “भूक सहन करा. मदत मिळायला अजून अवकाश आहे. आपण जंगलात काही फळं वगैरे शोधू.” पण या दिवसांत फळं कोणत्या झाडाला लागतात? ती कुठं असतील? काहीच माहीत नाही. तिघंही आता फळं शोधत चालू लागले. शंतनूला एक झाड दिसलं. त्याला खूप फळं लागली होती. खालीसुद्धा पडली होती. त्याचा गोडसर वास सुटला होता. शंतनूनं पटकन दोन फळं उचलली. पण गौरांगनं त्याला थांबवलं. ‘ओळखू न येणारं फळ जेव्हा जंगली प्राणी-पक्षी खात नाहीत तेव्हा आपणही खायचं नाही.’- फारैस्टकाकांचा मंत्र. गौरांग म्हणाला, “थांब. ही झाडाला फळं आहेत. ही माकडांनी का खाल्ली नसतील? पक्ष्यांनी का खाल्ली नसतील? हे पहा हरणं गेलीत इथून. त्यांचे खूर उमटले आहेत मातीत. झाडाखालचं गवत हरणांनी खाल्लेलं दिसतंय. मग खाली पडलेली फळं का खाल्ली नाहीत? हे फळ विषारी असू शकतं. हे आपण खायचं नाही. पुढं पाहू अजून.”

पाचच मिनिटांत त्यांना दिसलं, झाडावर वानरांची टोळी काही तरी खात आहे आणि खाली हरणं चरत आहेत. पोरांची चाहूल लागताच हरणं धूम उधळली. तिघंही झाडाखाली गेले. वर वानरं झाडाची फळं तोडून खात होती. अर्धी-मुर्धी खाऊन खाली फेकत होती. त्यांच्या धुमाकुळामुळं काही फळं खाली पडत होती. सारी खाली पडलेली फळं हरणं खात होती. याचाच अर्थ ही फळं खायला हरकत नव्हती. भुकेलेली तीनही पोरं खाली पडलेली फळं गोळा करून खाऊ लागली. कशाची फळं होती माहीत नाही, पण आंबट-गोड होती. प्रत्येकाला ओंजळभर तरी फळं मिळाली. अजून काही फळं पोरानां सॅकमध्ये भरून घेतली आणि नाल्याच्या काठा-काठानं पुढं निघाले. पुढं एका ठिकाणी नाल्यात झाडाच्या सावलीखाली डोह दिसत होता. तीनही पोरांची तोंडं घामानं, धुळीनं काळी झालेली. डोहात हातपाय धुऊन ताजंतवानं व्हावं आणि पुढं निघावं असं तिघांनी ठरवलं. डोहाच्या दिशेनं ते जातच होते, आता डोह १००

फुटावर राहिला असेल तोवर डोहातून पाण्यात भिजलेला तगडा वाघ उभा राहिला. वाघ जणू पुतळा असावा असा स्थिर उभा होता. जिग्नेश वळून पळणार इतक्यात गौरांगनं त्याचा हात पकडला, “नो जिग्ज. पळू नकोस.” तिघंही एकमेकांना घट्ट पकडून उभे राहिले. गौरांगने सॅक दोन्ही हातात अडकवली आणि हात डोक्याच्या वर ताठ धरले. वाघाची शेपटी वळवळली. त्यानं ओठ मागं घेऊन गुरगुराट केला. गौरांगला आठवलं, फारैस्टकाकांबरोबर मागच्या वर्षी जाताना जीप बंद पडली होती. जीपमधले लोक खाली उतरल्यावर जेव्हा अचानक वाघ धावला, तेव्हा त्यांनी काय केलं? सगळे जागेवर उभे राहिले, फारैस्टकाका सर्वात समोर. वाघ डरकाळ्या फोडत होता. कोणीच पळालं नाही. फारैस्टकाका पाय रोवून उभे राहिले. वाघ निघून गेला. हे त्यानं जीपमध्ये बसून बघितलं. आता तो कॅप्टन होता. जणू तो फारैस्टकाका होता. त्याची हिंमत दसपट झाली. वाघ बघत होता, हळू हळू पुढे येत होता, पण अजून कान उभे होते. कान खाली पाडले नव्हते. म्हणजे तो हल्ला करणार नव्हता. पण त्याच्या अंघोळीत व्यत्यय आणला म्हणून तो नाराज होता.

तिघंही त्याच्याकडं नजर रोखून उभे होते. वाघानं सुळे विचकून एक डरकाळी फोडली आणि समोरच्या दगडावरून उडी मारून वेगात खाली उतरला. तीनही पोरांच्या अंगाला दरदरून घाम फुटला, हातपाय थरथर कापू लागले आणि शंतनू अचानक खाली बसला. वाघानं अजून दोन पावलं समोर टाकली आणि ‘ठो’ करून जोराचा आवाज जंगलात घुमला. एका क्षणात १२ फुट उडी मारून वाघ नाल्याच्या पलीकडच्या जंगलात दिसेनासा झाला आणि समोरून खांद्याला बंदूक लावलेले फारैस्टकाका धावत येताना गौरांगला दिसले. तिघंही वेड्यासारखे त्यांच्या दिशेनं धावत सुटले. दुरून हाक मारल्याचे, शिट्टीचे आवाज येत होते. समोरच्या टेकडीवर हालचाल दिसत होती. कोणीतरी पांढरा कपडा हलवून काही इशारा करत होतं.

इतका वेळ धरलेला धीर सुटला. फॉरेस्टकाकांना मिठी मारून गौरांग, जिग्नेश आणि शंतनू तिघांही रडू लागले. फॉरेस्टकाकांच्या मागे त्यांचे गणवेशधारी लोक होते. त्यांनी मुलांसाठी सरबत, ग्लुकॉन डी, फळं, बिस्कीट, चॉकलेट्स आणली होती. तिथंच बसकण मारून तिघांनीही खायला सुरुवात केली. ‘तीनही मुलं आमच्याबरोबर सुखरूप आहेत. त्यांना घेऊन येत आहोत.’ असा निरोप फॉरेस्टकाकांनी वॉकीटॉकीवर पाठवला. थोड्या वेळानं फॉरेस्टकाकांच्या लोकांनी झोळी करून मुलांना त्यात बसवलं आणि जंगलवाटेनं चालत जंगलाबाहेर काढलं. संध्याकाळ होण्यापूर्वी ते फार्महाऊसवर पोहोचले. तिथं तिघांचेही आईबाबा आले होते. आई-बाबांना पाहताच मुलं त्यांच्या कुशीत घुसून रडू लागली.

थोड्या वेळानं मुलं शांत झाली. मग काय काय घडलं हे त्यांनी आठवून-आठवून शांतपणे सांगितलं. तेव्हा फॉरेस्टकाका सांगू लागले, “तुम्ही हरवल्याचं थेट संध्याकाळी सहा वाजता कळलं. हे कळल्यावर सोनेवाडी आणि सगळ्या परिसरात पोलिसांनी शोध मोहीम सुरू केली. सगळ्या रस्त्यांवर नाकेबंदी केली. सगळ्या गाड्या अडवून तपासायला सुरुवात केली. रात्री आठ-साडेआठ वाजता जिग्नेशच्या बाबांनी मला फोन केला. पण तुम्ही जंगलात गेला असाल असं कोणालाच वाटलं नाही. आम्ही रात्रभर सगळी शेतं, सगळ्या विहिरी शोधतोय. सकाळी जंगलात गस्त करणाऱ्या आमच्या पथकाला झाडाला लावलेली ही चिठ्ठी मिळाली. झाडावर मचाण दिसलं. त्यांनी मला वॉकीटॉकीवर हे कळवलं. मग मी तिथं गेलो. तिथून आम्ही टेकडीवरच्या सगळ्यात उंच झाडाकडं गेलो. तिथून तुमची दिशा समजली. मग अर्ध्या स्टाफला मी नाल्याच्या वरच्या बाजूने खाली जायला सांगितलं. नाल्यातून वर न जाता खाली जायचं हे मी गौरांगला अनेक वेळा सांगितल्यानं तो खालीच जाईल असं वाटलं होतं. पण तिथं एक बच्चेवाली वाघीण आहे हेही माहीत होतं, म्हणून मी स्वतः खालून वर येणाऱ्या पथकासोबत बंदूक घेऊन

राहिलो. शिवाय टेकडीवर तीन माणसांना दुर्बीण दिली आणि पांढरा कपडा फडकवत रहायला सांगितलं. ही टेकडी दुरून दिसते. समजा आपली चुकामूक झालीच तर तुम्हांला ते दिसलं असतं मग तुम्ही त्यांच्याकडे गेला असतात. इकडं चालता चालता मला वाघाचा गुरगुराट ऐकू आला म्हणून स्टाफला मागं ठेवून मी एकटाच लपत छपत पुढं आलो. दगडामागं लपून बघताना मला वाघ दिसला पण तुम्ही दिसत नव्हतात. वाघ उडी मारून धावला म्हणून मी पुढं सरकलो तेव्हा मला शंतनू पडताना दिसला. मग मी ताबडतोब बंदूक खांद्याला लावली आणि हवेत गोळीबार केला. तुमचं नशीब बलवत्तर म्हणून तुम्हांला ही वाघीण भेटली.”

“म्हणजे?” जिग्नेशच्या बाबांनी विचारलं.

“म्हणजे,” फॉरेस्टकाका हसत म्हणाले, “वाघ म्हणजे एकदम राजा आदमी. त्यातून ही वाघीण तर खूप गरीब. आतापर्यंत तीनवेळा ती पायी माझ्या समोरासमोर आलीय. काही नाही. बघते आणि जाते. आता तिची पिल्लं आहेत तीन; एकेक महिन्याची, त्या नाल्याजवळ. म्हणून तिथं गेलेलं तिला आवडत नाही.

पण एक सांगू पोरानो, तुमचा पुनर्जन्म झाला. या जंगलात अस्वल, बिबटे, गवे, वाघ, रानकुत्रे, नाग, मण्यार, घोणस एकाहून एक घातक प्राणी आहेत. जंगल तुमच्यासारख्या लोकांनी गाडीतून पाहावं हेच बरं. प्रत्यक्ष जंगलात काय आणि किती धोके आहेत हे आम्हांला माहीत. कारण आम्ही रोज हे जंगल जवळून बघतो. शिवाय परवानगी न घेता जंगलात जाणे हाही मोठा गुन्हा आहे. यात तुरुंगवास होऊ शकतो. त्यामुळं पुन्हा असं काही करू नका. या वेळी मी वेळेवर पोहोचलो म्हणून बरं. मला पाच मिनिट उशीर झाला असता तर.....काय कॅप्टन गौरांग?”

तिघांनाही त्यांची चूक समजली आणि त्यांनी कबूल केलं की इथून पुढं मोठ्या माणसांना सांगितल्याशिवाय ते कुठंच जाणार नाहीत.

संपर्क : ९८२२४१०४७०

गड्या रे, रूप घेऊनी नवे...!

डॉ. प्रदीप आवटे

धरतीवरती उतरुनी आले, आभाळीचे दिवे
गड्या रे रूप घेऊनी नवे
घराघरावर दीप उजळले
अंधाराचे राज्य निमाले
मंदिर झाले मनामनाचे, त्यात तेवती दिवे ..
गड्या रे रूप घेऊनी नवे
धरती नटली सुंदर अभिनव
अंधाराचा आज पराभव
प्रकाशपाखरांचे भुईवर, उतरुनी आले थवे
गड्या रे रूप घेऊनी नवे
इडापिडा सर्व टळू दे
पुन्हा बळीचे राज्य येऊ दे
तुझ्या मनी आणि माझ्या हृदयी सदैव तेवू दे दिवे
गड्या रे रूप घेऊनी नवे
आता उजेड पेटू दे
माणसास माणूस भेटू दे
द्वेष, सूड अवघेच जळू दे, आज तिमिरासवे
गड्या रे रूप घेऊनी नवे
तुझे नि माझे दुःख सरू दे
समस्त जगती पीडा नुरू दे
आनंदाची तान घुमू दे, आपुल्या श्वासासवे
गड्या रे रूप घेऊनी नवे

संपर्क : ९४२३३३७५५६

शिल्पा कांबळे

“सुमन उठ माझा मासू”

सुमन, डब्यातील भाकर परत आणायची नाही.
सुमन, कळशी का भरून ठेवली नाहीस ?

सुमन, काढलास तू बबडूला चिमटा परत,
पळू नको सुमन..थांब धपाटाच देते तुला.

सुमन, कुटं ठेवलास रिमोट ?

सुमन... सुमन... सुमन... घरात कुणाचं माझ्याशिवाय पानही हलत नाही. माय, बप्पा, बबडू, आयआजी, चिंगी सगळे मलाच हाका मारत असतात. मला शाळेत जायचे असते. गृहपाठ करायचा असतो. तिसरीचा अभ्यास म्हणजे कमी नका समजू. शाळेत बाई खूप अभ्यास देतात. घरी करायला बाई घरचा अभ्यास पण देतात. तरी पण चिंगी मला सारखी खेळायला बोलावते. मी खेळायला नाही गेले की चिंगीला माझा राग येतो. ती मला म्हणते.... ‘यू इडियट,

यू...स्टुपिड...' चिंगी इंग्रजी माध्यमाच्या शाळेत जाते म्हणून तिला असे भारी इंग्रजी येते. मी चिंगीला खूप वेळा सांगितले. 'चिंगे मला शिकव ना गं थोडं इंग्लीश.' चिंगी मला म्हणते.. 'मला नाही वेळ. मला खूप खूप होमवर्क असतो.' मी तिला मस्का लावते. शिकव गं चिंगी .. एकेक शब्द तरी शिकव.' 'तरी ती मला इंग्रजी शिकवत नाही. जीभ तोंडाबाहेर काढत चिडवत म्हणते-- 'तू कुठे तुझी डॉल मला देतेस?'

तर अशी चिंगी हावरी आहे. तिला माझी डॉल पाहिजे आहे. तुम्हीच सांगा... माझी डॉल मी चिंगीला कशी देणार? ही डॉल माझ्या बाप्पाने दिवाळीत माझ्यासाठी आणली होती. ही डॉल गुलाबी गुलाबी आहे. तिचे केस मॅगीसारखे आहेत. तिच्या पोटाला गुदगुदल्या केल्या की ती हसून हसून बोलते... हॅलो हॅलो. गुड मॉर्निंग, गुड मॉर्निंग. चिंगीला माझी डॉल पाहिजे असते. ती डॉलच्या पोटाला चिमट्या काढते. मी चिंगीला खूप समजावले आहे. चिमट्या नाही काढायच्या गुदगुदल्या करायच्या मग डॉल हसते. चिंगी माझे ऐकत नाही. ती मला म्हणते... 'यू इडियट, यू स्टुपिड.' तिने माझ्या डॉलचे केस खेचून खेचून तिला टकली केले आहे. डॉलची टोपी पळवून कचऱ्यात टाकली आहे. आयआजी म्हणते-चिंगी खूप डामरट मुलगी आहे. तिच्याशी नगं खेळत जावूस. तर या डामरट टामरट चिंगीने आतापर्यंत मला एकच इंग्रजी शब्द शिकवलेला आहे.. डॉल. बाहुलीला इंग्रजीत डॉल म्हणतात.

एकदा मी चिंगीला म्हणाले... चिंगे मला माझं 'इंग्रजीतील नावं सांग ना. चिंगीला काही कळलं नाही मग मी तिला समजून सांगितलं.. बघ म्हणजे.. पाण्याला वॉटर म्हणतात. बाहुलीला डॉल म्हणतात मग सुमनलापण काहीतरी बोलत असतील ना.' चिंगी झटकन म्हणाली - 'फूल, फूल. हेच तुझं इंग्लीशमधलं नाव आहे बघ. 'फूल' मला माझं इंग्रजी नाव फार आवडलं.' गुलाबाला आपण गुलाबाचे फूल म्हणतो,

मोगऱ्याला आपण मोगऱ्याचे फूल म्हणतो. शेवंतीला पण आपण शेवंतीचं फूल म्हणतो. मी घरात सगळ्यांना सांगून टाकलं. डोनेशन नाही, डोनेशन नाही म्हणून मला घातलं नाही ना इंग्रजी शाळेत. आता मी बघा कशी स्वतःच इंग्रजी शिकते. मी मोठ्या अक्षरात मागच्या भिंतीवर माझं नावं चिकटवलं. फूल....

घरात मी सगळ्यांना सांगून टाकलं-'यापुढे मला कुणीच सुमन म्हणून हाक मारायची नाही. मला फूलच म्हणायचं.' सगळ्यांनी माझं ऐकलं.

माय बोलली-'फूल, सिनेमा बघायला आपल्याकडे पैसे नाही.'

आयआजी बोलली-'फूल.. टीवीचा रिमोट तुटला. आता कोण नीट करणार गं?'

बबडू बोलला - 'फूल, मी पुरी खाल्ली. तुला आता ठेंगा.'

बाप्पा टॅम्पोतून कामाला गेला होता. म्हणून तो मला काहीच बोलला नाही. नाहीतर तो पण बोलला असता... 'फूल... पुढची उचल आली की तुला सायकल.'

या दिवाळीला मी बाप्पाची फार आठवण करत होते. बाप्पा हमेशा आमच्याबरोबर रहात नाही. तो खर्चासाठी उचल आयला देऊन कामाला तिकडं लांब पुण्याला जातो. त्याला दिवाळीला बोनस मिळतो. बाप्पा बोनस घेवून घरी येतो. घरी आला की आम्हांला सगळ्यांना कपडे घेऊन देतो. यंदा तर मी बाप्पाला फोनवर सांगितले आहे... माह्या डॉलला पण फ्रॉक आन बाप्पा. मला दोन दोन फ्रॉक डॉलला दोन दोन फ्रॉक. बाप्पा मला होय म्हणाला होता.

शाळेत दिवाळीची सुटी पडणार होती. बाईंनी सगळ्यांना विचारले.. तुम्ही सुटीत काय काय करणार? मी सांगितलं मी इंग्रजीत शिकणार. बाईं खूप झाल्या त्यांनी विचारले तुला काय काय इंग्रजी येतं सुमन? मी उभं राहून उत्तर दिलं... मला माझं नाव इंग्रजीत सांगता येतंय... यू फूल.. एफ ओ एल एल.. फूल. बाई मला

खूप रागावल्या. नीट मराठी धड येत नाही. आणि आता इंग्रजी चुकीचं शिकतेस. फूल म्हणजे.... मूर्ख, वेडी, बावळट... समजलं?

मी रडत रडतच घरी आले. रस्त्यात मला चिंगी भेटली. सायकल चालवत घरी निघाली होती. मी ओरडून तिला बोलले... 'यू फूल, यू फूल.. चिंगी यू फूल.' एफ ओ एल एल. ती फिदीफिदी हसली. मी दगड घेऊन तिच्या अंगावर मारला. ती सायकल घेऊन जोरात पळून गेली. मला अजूनच रडायला आले.

मी घरी आले तर बाप्पा आला होता. मी धावत जाऊन त्याची बॅग उघडली. बाप्पाची बॅग रिकामीच होती. बाप्पा डोक्याला हात लावून बसला होता. मायला सांगत होता. 'एस्टीत जरा डोळा लागला... तर साल्यांनी बॅगच पळवली बघ. पोरांसाठी खाऊ आणला होता. सुमनसाठी फराक आणल होतं. तुझी साडी सगळंच... गेलं बघ. एवढं एक पुस्तक स्टॅन्डवर विकत घेतलं होतं. ते हातात होतं. म्हणून राहिलं बघ.'

मी बाप्पाकडून पुस्तक ओढून घेतलं. ते इंग्रजीचं पुस्तक होतं. बाप्पा म्हणाला... 'तुझ्या शाळेसाठीच विकत घेतलं. स्टॅन्डवाला याला डिक्शनरी डिक्शनरी म्हणत होता.' मी डिक्शनरी उघडली. त्याच्यात कितीतरी इंग्रजीचे शब्द होते. त्याचा मराठी अर्थपण लिहला होता. ॲपल म्हणजे सफरचंद, विमान म्हणजे एरोप्लेन... मार्बल म्हणजे गोट्या... बापरे बापरे! शब्दच शब्द लिहिले होते ! मी रडायचं विसरून गेलं.

दिवाळीच्या सुट्टीत मी इंग्रजीचे सगळे शब्द पाठ करून ठेवायचे ठरवले. रोज सकाळी अंधोळ करून झाल्यावर, दुपारी झोपल्यावर, रात्री टीवी बंद केल्यावर सगळ्या वेळी मी इंग्रजीचे शब्द पाठ केले. दिवसाला दहा असे करून मी सुट्टीत शंभर शंभर शब्द पाठ केले. चिंगीने मला फटाके वाजवायला बोलवले. मी गेले नाही उलट तिला जोरात ओरडून बोलले.... 'माय नेम इज सुमन. यू फूल, यू इडियट.'

संपर्क : ८२९१४५४६७५

जसं वाटत
तसं असतच
का?

डॉ. शंतनू अभ्यंकर

रविवार होता तेव्हा दुपारीच झंप्या मित्राकडे पीएस् ५ खेळायला म्हणून जरा घराबाहेर पडला. इतर मित्र जमेपर्यंत सायकलला रेलून तो चौकात उभा होता. इतक्यात जोराचा पाऊस सुरू झाला. इतक्या जोरात, की पुढे जाणं शक्यच नाही. तो बिच्चारा घरी परत आला. पूर्ण भिजला होता. “बघ, मी खेळायला निघालो की पाऊस आलाच. चांगली मॅच ठरली होती आमची.” आजी डोकं पुसत होती आणि हा भुणभुण करत होता. संध्याकाळी सुद्धा पुन्हा असंच झालं. बाजारात पिटाळला आजीने, त्याला आणि भुपीला. सगळं सामान घेऊन दोघं घराकडे यायला निघाले तर धो धो पाऊस. कसेबसे सामान सांभाळत घरापर्यंत पोहोचले, पण दारातच एका पिशवीचा बंद तुटला. सामान सगळं चिखलात सांडलं आणि एकूणच सगळा बट्ट्याबोळ झाला. हे घरात पोहोचतात ना पोहोचतात, तोच बटन बंद व्हावा तसा पाऊस बंद झाला. अर्थात जेवताना हा विषय झालाच. दोघेही आजीकडे तक्रार करत म्हणाले की, “आम्ही बाहेर पडायचं म्हटलं की पाऊस येतोच. त्याला बरोब्बर समजतं की आता ही पोरं बाहेर पडणार आहेत. आता आपण पण पडावं!” झंप्या तर खात्रीने सांगू लागला, “इंद्रदेव आभाळातून माझ्या हालचालींवर डोळा ठेवून आहे आणि मी बाहेर पडलो की नेम धरून माझ्या अंगावर पाऊस पाडतो.” ही सगळी गंमत ऐकून आजी हसायला लागली. “अरे, असं कसं असेल? आपण बाहेर पडतो तेव्हा पाऊस येतो आणि घरात आल्यावर तो थांबतो? आपण घरी आल्यावर आपापल्या घरातून इतर अनेक लोक बाहेर पडतच असतील. त्यांना असं वाटत असेल का, की आत्ता आपण बाहेर पडल्यामुळे पाऊस थांबला?” “हो की गं आजी.” झंप्या म्हणाला, “हे बाहेर पडले म्हणून पाऊस थांबला असे होत असेल का? जसा पाऊस मला त्रास देतो, तसा न पडून कुणाला मदत करत असेल का? पावसाला असं काही समजत असेल का? पावसाला मन असेल का? बुद्धी असेल का?” “पण आजी, पाऊस

असला तरी बाजार, दवाखाने, शाळा, कॉलेज, बँका हे चालूच होतं की.” भुपी तावतावाने बोलू लागली. “रस्त्यावर लोकांची वर्दळ होतीच. लोक येत होती, जात होती. छत्री, रेनकोट, रिक्शा अशी काय काय मदत घेत होती. पाऊस थांबल्यावर छत्री मिटवून ठेवत होती. रेनकोट काढून ठेवत होती. पुन्हा आला की पुन्हा छत्र्या उभारल्या जात होत्या. म्हणजे लोकं शक्य तशी कामे करत राहतात आणि पाऊस आपला पडत राहतो, त्याच्या त्याच्या लयीत, त्याच्या त्याच्या नियमाने आणि हे सगळं फक्त आपल्याला वाटतं?” मग म्हणाली, “असं तुम्हांला वाटतंय ना? मग नुसतंच तसं वाटतंय का खरंच पाऊस त्रास देतो, हे शोधून काढायची युक्ती तुम्हांला सुचत नाहीये?” हा प्रश्न विचारताच झंप्याच्या आणि भुपीच्या डोक्यात लख्ख प्रकाश पडला. “अरे हो, खरंच की, प्रयोग!” दोघे एकदम म्हणाले.

“पण काय प्रयोग करणार?” आजी.

“आपण बाहेर कधी पडतो आणि पाऊस कधी पडतो, याच्या नोंदी ठेवायच्या.”

“ओके, मग पुढे?” आजी.

“आणि मग तुलना करून बघायची.” भुपीने डिटेल्स पुरवले.

इतकी सोपी युक्ती. तात्काळ भिंतीवरच्या व्हाईट बोर्डवर भुपीने कॉलम आखायला घेतले. पण मग मात्र झंप्या आणि भुपीला अनेक प्रश्न पडले आणि ते जाम सोडवता येईनात.

पहिलाच प्रश्न, ‘पाऊस पडतो आहे’ अशी नोंद करायची तर नेमका किती पाऊस पडायला हवा? नुसतीच भुरभुर असेल तर? मग आजीशी चर्चा आलीच. पण ती तर होती शास्त्रज्ञ आजी. तिने काही थेट उत्तर तर दिलं नाहीच उलट तिने दुसराच प्रश्न विचारला, ‘आणि बाहेर जाणे नेमके कशाला म्हणायचं? अंगणात जाऊन वाळत घातलेले कपडे आणणे किंवा माझ्या गाडीला गेट उघडणे, हे बाहेर जाणे समजायचे का? का शाळेत जाणे, खेळायला जाणे हे म्हणजेच बाहेर जाणे?’ दोघांनी

भरपूर चर्चा केली, थोडे भांडलेही. शेवटी त्यांचं असं ठरलं की कामानिमित्त गेटच्या बाहेर पडले तर त्याला 'बाहेर जाणे' असे म्हणावे. तसेच छत्री घ्यावी लागेल इतपत पाऊस, म्हणजे 'पाऊस पडतो आहे'; अशा व्याख्या ठरल्या. थोडक्यात कोणत्याही गोष्टीचा अभ्यास करायचा, निरीक्षणे नोंदवायची तर मुळात व्याख्या नीट करायला हवी. आठवड्याच्या शेवटी त्यांच्या लक्षात आलं की ते दोघे आणि आजी मिळून ७२ वेळा घराबाहेर पडले होते पण पावसाने त्यांना फक्त ८ वेळ बेसावध गाठले होते. म्हणजेच आपण खेळायला बाहेर पडल्यावर पाऊस येतो असं नुसतं वाटत होतं; प्रत्यक्षात तसं होत मात्र नव्हतं. आपले आपण शिकण्याचा, उत्तरे शोधण्याचा आनंद काही औरच. 'म्हणजे आजी, जसं वाटतं तसं असतंच असं नाही!' झंप्या खूश होत म्हणाला.

'..आणि जसं असतं तसं वाटतंच असंही नाही!' भुपीने भर घातली.

'म्हणजे पृथ्वी सूर्याभोवती फिरते असं आहे, पण तसं वाटत मात्र नाही.' झंप्याने उदाहरण दिले.

आजी हसायला लागली, म्हणाली, 'उदाहरण चुकलं बरं का झंप्या, समजा सूर्य पृथ्वीभोवती फिरत असता तर आपल्याला काय वेगळं वाटलं असतं? काहीच नाही. नीट विचार करा दोघं' असं म्हणून, त्यांना

नव्या कोड्यात टाकून आजी पुन्हा समोरच्या लॅपटॉपमध्ये गढून गेली.

स्मार्टफोन, स्मार्ट गाड्या वगैरे बनवतात तसेच स्मार्ट छत्र्या का नाही बनवत अजून? हरवणाऱ्या सगळ्या वस्तू स्मार्ट केल्या पाहिजे. स्मार्ट पेन, स्मार्ट किल्ल्या, दार, हवामानाचा अंदाज सुद्धा आपला आपण ओळखला पाहिजे. आपण बाहेर पडताना मला घेऊन चला असा आवर्जून सांगितलं पाहिजे. आपण बाहेर पडणार हे आपल्या हालचालींवरून ओळखलं पाहिजे. पुन्हा कोणाच्या घरी. कामाच्या ठिकाणी छत्री ठेवली की छत्रीने लक्षात ठेवलं पाहिजे की, आपण घरी निघतोय की नाही यावर लक्ष ठेवलं पाहिजे. निघताना बीप करून आपल्याला सावध केलं पाहिजे नाहीतर मग असं होतं. परत निघताना पाऊस नसेल की छत्री विसरलीस म्हणून सांगा. छत्री आणण्याची आपली जबाबदारी आहे तशी आपल्याबरोबर येण्याची छत्रीची जबाबदारी नको का! मट्टं कुठली ती?

संपर्क : ९८२२०१०३४९

वंदना भागवत

कुपहिदा

एक आटपाट नगर होते. त्यात सुरेख रस्ते होते. टुमदार घरे होती. हिरवीगार झाडी नगरावर पांघरूण घालत होती.

नद्या खळाळत होत्या. सगळ्यांना कामे होती. कष्ट करून घरी आल्यावर लोक नगरातल्या बागेत एकत्र जमून गप्पागोष्टी करायचे. मुलं-बाळं मैदानात खेळत असायची. त्या नगराचा कारभार राणी बघायची. नगराची राणी लोकांना भारी आवडायची. ती त्यांना अनेक गोष्टी शिकवायची. शेती कशी करावी, शाळेत काय शिकवावे, युद्ध का करू नये, भांडण झालं तर मग बोलून प्रश्न कसे सोडवावेत... असं सगळं...

तिला एकच राजकन्या होती. तिचे नाव कुकू. तीपण लोकांना भारी आवडायची. तिची सगळ्यांशी मैत्री व्हायची. नगराला राजाही होता. राजाला राणी खूप

आवडायची. कुकू आवडायची. पण त्याने राणीला सांगितले, “तूच राज्य कर. मला ते फार बोअर होतं. मी कुकूशी खेळतो.” कुकूला त्याने खूप खेळ शिकवले. म्हणजे उंच उड्या मारणे. लांब उड्या मारणे. दोरावरून चालणे. तलवारबाजी. भालाफेक. हातात बांबू घेऊन उंच उडी तर ती इतकी भारी मारायची की विचारायची सोय नाही. ती बांबूने उडी मारून थेट झाडावर जायची आणि बागेतल्या झाडांची फळे तोडून खायची. भालाफेकीत तिला सुवर्णपदक मिळाले होते. पण ते एकदा डबीत ठेवून दिल्यावर ती ते विसरून गेली होती.

कुकूची शाळा संपली तशी राणीने तिला सांगितले, “कुकू, हे सगळं ठीक पण ते आंबे तोडताना आंबे लावायचे कसे हे माहित पाहिजे ना? ते माहिती करून घे.”

मग राजा आणि कुकू जंगलात गेले. तिथे आधीपासूनच लोक राहात होते. त्यांच्याबरोबर कुकू राहू लागली. तिथल्या चिंध्यामिंध्यांनी तिला झाडे लावायला, शेती करायला शिकवले. कुकूला आता कळायला लागले की भात कसा पिकतो? गहू कुठे पिकतो? डाळी कशा तयार होतात? फळझाडे कशी लावतात. सगळेच. कुकूला सगळे भारी वाटले.

मग राणी म्हणाली, “नुसता भात लावून चालणार नाही. शेतावर खूप पक्षी येतात. कोणते पक्षी कुठून येतात, कधी येतात, कुठे जातात हेही कळायला हवं. म्हणजे मग भात कुठं आहे, गहू कुठं आहे हे कळतं. झाडांवर फळं आहेत का, नद्यांना पाणी आहे का ते कळतं.”

राजा आणि कुकू दुर्बीण घेऊन खूप हिंडले. खूप पक्षी बघितले. आपल्या नगरातले आणि बाहेरून आलेले पण. कुकूचे डोळे विस्फारले. हज्जारो मैलांवरून आपल्या शेतात काय खायला येतात हे पक्षी? आपल्या कोणत्या झाडांवर घर बांधतात हे पक्षी? परत त्यांच्या घरी कधी जातात हे पक्षी? त्यांच्या पिल्लांना कोण

सांभाळतं? त्यांना उडायला कोण शिकवतं? सगळं सगळं बघितलं. चिंध्यामिंध्यांना ती माहिती आधीपासूनच होती. त्यांनी त्यांची घरटी दाखवली. घुबडांसारखे आवाज काढून घुबडांना बोलावले. मुन्यांच्या थव्यांबरोबर गरागरा फिरवले. चित्रबलाक आणि चंडोल दाखवले. शिंपी पक्ष्याने शिवलेले घरे दाखवले. पिल्लाला खाऊ घालणारा सुतार पक्षी दाखवला. कुकूला खूप आश्चर्य वाटले. माणसांपेक्षा पक्ष्यांना किती काय काय येते ना!

मग राणी म्हणाली, “पाणी कुठून येतं? पावसातून! असं सांगून पुरणार नाही. पावसानं पाणी दिलं की ते आपल्यापर्यंत कसं येतं? आपण पाणी पितो ते कसं असतं?”

राजा आणि कुकू डोंगर दऱ्यांतून हिंडले. डोंगरातून खाली झेपावणाऱ्या नदीबरोबर चालले. जागोजागी नदीला घातलेले बांध बघितले. मग आजारी नद्या बघितल्या. तोंडातून फेस बाहेर टाकणाऱ्या आणि रंगीबेरंगी पाण्याच्या. ते पाणी कोण पिणार? कुकूला भारी वाईट वाटले. पावसाचे पाणी नदीला मिळते. पुढे त्याची काळजी कोण घेणार? कुकूला खूप वाईट वाटले.

तर कुकूचे शिक्षण अशा प्रकारे पूर्ण झाले. कुकू मोठी झाली. तिच्याबद्दल जवळच्या, दूरच्या सगळ्या राजकुमारांना भारी उत्सुकता होती. राणीने कुकूला विचारले, “कुकू, तुला लग्न करायचं आहे का? मला आपले शेजारी पाजारी विचारत आहेत म्हणून तुला विचारते. लग्न करच असं नाही, पण करायचं असेल तर आपण मुले बघूया.”

राजा म्हणाला, “कुकू, तुला एक आयडिया देतो. आपण आपल्या राज्यात एक परीक्षा घेऊ. तुपाहोदा.”

राणी म्हणाली “ही कसली परीक्षा? ‘तुपाहोदा’ म्हणजे काय?”

कुकू आणि राजा एकमेकांना टाळी देत हसले. मग कुकू म्हणाली, “तुम्ही पास होऊन दाखवा.

‘तुपाहोदा’.”

राणीपण खळखळून हसली. म्हणाली, “पूर्वी राजकुमारांसाठी ‘पण’ असायचे. ते पूर्ण करणाऱ्याशी राजकन्या लग्न करायची. तशीच ही परीक्षा का?”

कुकू म्हणाली, “हो. पण नुसतं वरती फिरणाऱ्या माशाच्या डोळ्यात बाण मारून दाखवा नाहीतर कुठला तरी राक्षस मार नाहीतर कुठूनतरी कोहिनूर आण- असलं नको. मी चिंध्यामिंध्यांना बोलावलं आहे. ते आणि मी पेपर काढू.”

राजा राणी खूप झाले. मग राणीनं दवंडी पिटली. ‘आटपाट नगरातल्या राजकन्येला छान मित्र हवा आहे आणि त्यासाठी ती परीक्षा घेणार आहे. जो राजपुत्र ‘तुपाहोदा’ परीक्षा पास होईल त्याला राजपत्रित अधिकारी होता येईल आणि मग राजकन्या त्याच्याशी लग्न करेल.’

आसपासच्या गावांत खळबळ उडाली. बरेच राजपुत्र बेकार बसून होती. त्यांच्या आईबाबांनी त्यांना खूप शिकवले होते पण त्याचे काय करायचे हे त्यांना माहिती नव्हते. मग उगाचच नव्यानव्या गाड्या उडव; व्हिडिओ गेम्स खेळ, मोबाईल वर बोलत बस, सिनेमे बघ. असेच काहीबाही ते करत बसायचे. मग ते आटपाट नगरात आले. भारी भारी मोठ्ठाल्या गाड्या घेऊन जे राजकुमार आले, त्यांच्या गाड्यांमुळे ट्रॅफिक जॅम झाले. ते नगराबाहेरच अडकले. काही बसने, आगगाडीने आले ते नगरात पोहोचले. राजवाड्यात त्यांची राहण्याची सोय केली होती. त्यांनी त्यांचे मोबाईल आणि कॉम्प्युटर प्रधानजींच्या ताब्यात द्यायचे होते. तसे देऊन ते त्यांच्या खोलीत आले. जेवण्यासाठी भांडी आणि डाळ-तांदूळ, कणिक, भाज्या, अंडी सगळे काही खोलीत ठेवले होते. फारच थोड्या राजपुत्रांना स्वयंपाक करता येत होता.

मग त्यांनी कुकूला विचारले, “मॅगी मिळेल काय?”

कुकू म्हणाली, “नाही.”

“आम्ही ऑनलाईन मागवतो चायनीज. आमचे मोबाईल देतेस काय?”

कुकू म्हणाली, “नाही.”

“आम्हांला असल्या कामांची सवय नाही. कोणाला तरी स्वयंपाक करायला पाठवतेस काय?”

कुकू म्हणाली, “नाही.”

“तू एवढी प्रसिद्ध राजकन्या. तुला येतो का स्वयंपाक करता?”

कुकू म्हणाली, “हो, मलाच काय, माझ्या बाबालाही येतो.”

राजकुमार हताश झाले. भूक तर लागली होती. मग लावला भात आणि खाल्ला मुकाट.

लेखी परीक्षा झाली. प्रश्न अवघड होते. जसे की, आपल्या राज्यातल्या पक्ष्यांच्या प्रजाती सांगा. गव्हाचे कोणते वाण थोड्या दिवसांत येते ते सांगा. भात लावणी कमी पावसात कशी करणार ते सांगा. पावसाचे पाणी साठवण्याच्या पद्धती सांगा. हवेतला धूर नाहीसा करण्यासाठीचे उपाय सांगा. राजेंद्र सिंहजी कोण आहेत ते सांगा. असे बरेच प्रश्न होते.

राजपुत्र रागावले. म्हणाले, “आम्हांला अशा परीक्षांची सवय नाही. तुम्ही आम्हांला कॉम्प्युटर प्रोग्रॅमिंग करायला सांगा.”

राजकन्या म्हणाली, “आपण प्रोग्रॅम खात नाही, भात खातो.”

राजपुत्र म्हणाले, “पाणी बाटल्यांतून मिळतं... ते कुठे साठवतात ते आम्हांला काय माहित?”

राजकन्या म्हणाली, “पाणी मुळात पावसातून येतं. ते आपण सगळे पितो मग आपल्याला सगळ्यांसाठी पाणी साठवायला लागेल. पिण्याचं पाणी स्वच्छ असावं लागेल. बाटल्या कशा पुरतील?”

राजपुत्र म्हणाले, “हवेतला धूर नाहीसा करायचा तर बाहेर पडूच नका. ए सी खोलीत बसा.”

राजकन्या म्हणाली, “पण खायला कसं मिळेल

बाहेर पडल्याशिवाय?’

एक राजपुत्र म्हणाला, “आम्हांला घरातच खायला मिळतं नाहीतर हॉटेलमध्ये. ही परीक्षा काहीही आहे. मी भालाफेकीत सुवर्ण पदक मिळवले आहे.”

राजकन्या म्हणाली, “मी पण. बायकांच्या गटात. पण सुवर्ण पदक दररोज मिळवत बसत नाही ना.”

दुसरा राजपुत्र म्हणाला, “मी तलवार बाजीत पहिला आलोय.”

राजकन्या म्हणाली, “हो का? मला आवडेल तुमच्याशी तलवार बाजी करायला. पण मग तलवार खेळून झाली की नंतर काय करता येईल?”

त्यांना काही सांगता येईना. मग पुढचा प्रश्न “राजेंद्र सिंहजी कोण आहेत?”

राजकुमार म्हणाले, “राजेंद्र सिंहजी म्हणजे चेतक

घोड्यावर बसून चेंगीजखानाशी लढलेले आपले थोर राजे होते. ते फार फार पूर्वी होऊन गेले.”

आता कुकूचा धीर सुटला. वर्तमान काळ आणि भूतकाळ देखील यांना कळत नाही म्हणून तिला भारी वाईट वाटलं.

तिनं सगळ्यांना ‘खूअकग’ अर्थात, ‘खूप अभ्यास करायची गरज’ असं पदक त्यांच्या छातीवर लावून परत पाठवलं.

मग ती म्हणाली, “मी काही लग्न करत नाही सध्यातरी. चिंध्यामिंध्याकडे जाते. भातलावणीचे दिवस आहेत.”

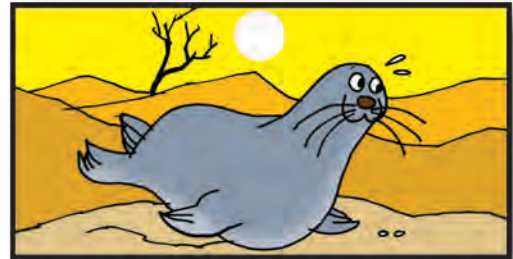
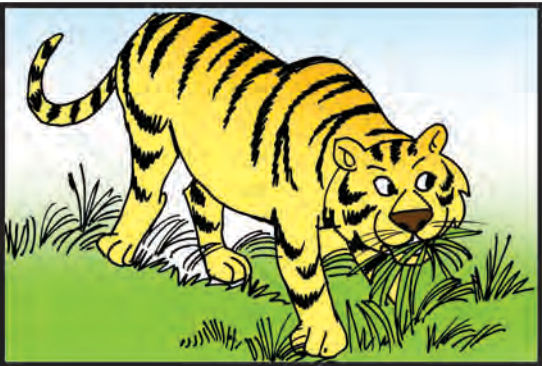
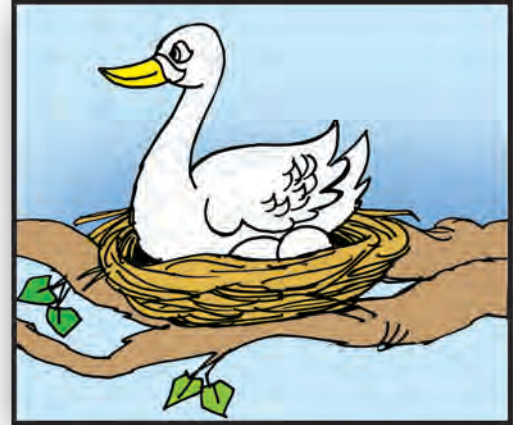
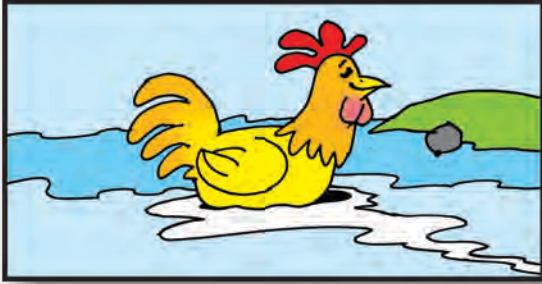
राजा आणि राणी म्हणाले, “बरं.”

संपर्क : ९६५७५५८५५०

घनश्याम देशमुख

खाली दिलेल्या चित्रांमध्ये चित्रकाराने ढोबळ चुका केल्या आहेत त्या शोधा बरं...

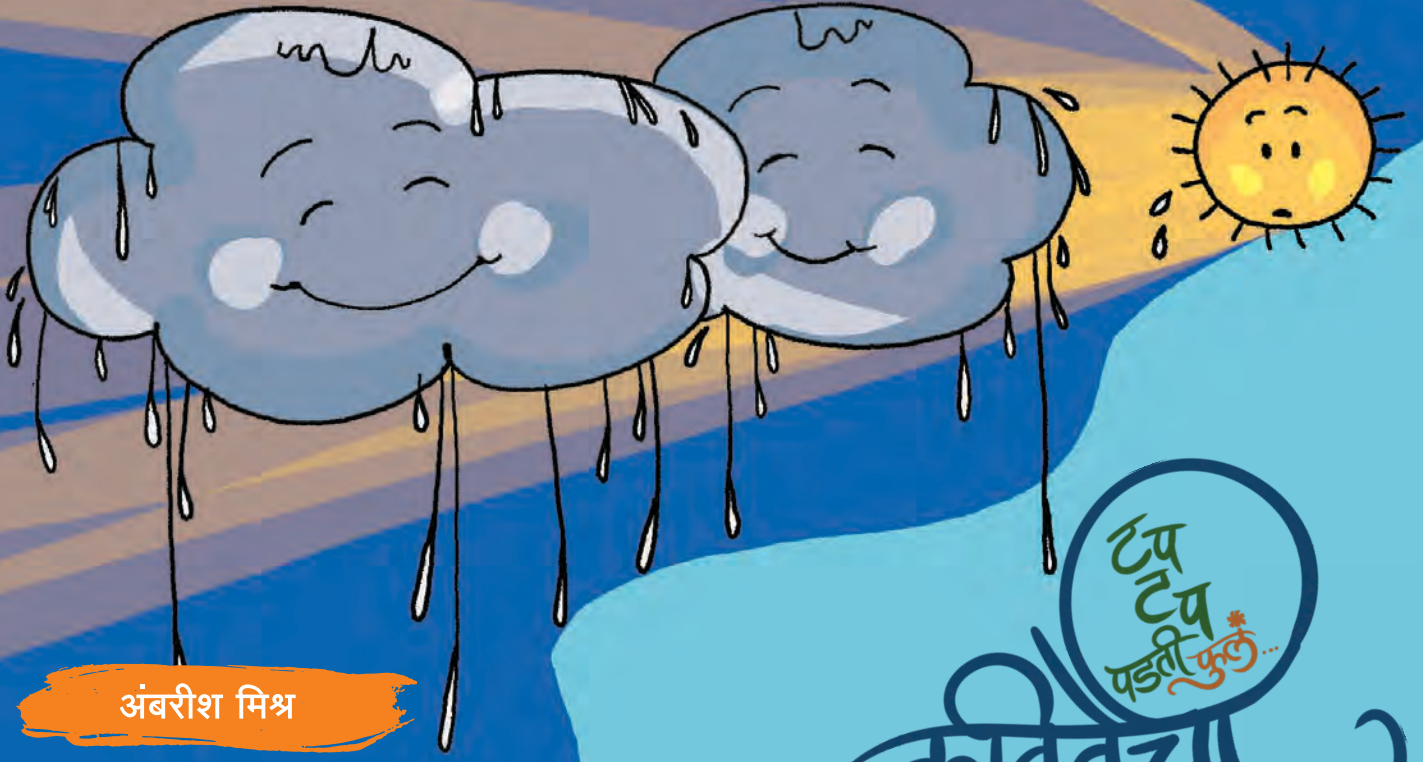

शेजारी दिलेल्या चित्राप्रमाणे खालील
चित्र रंगवा.

घनश्याम देशमुख

अंबरीश मिश्र

कवित्तय

ढगांची झाली अंधोळ
सदरा नवा पायघोळ
आई सारखी सांगते काम
सूर्याजीला फुटला घाम
आकाशाला नाही घर
राहतो माझ्या गच्चीवर
समुद्राला लागली तहान
वाऱ्याला म्हणतो- 'लस्सी आण'
चंदूमामा घोरतो फार
सताड उघडं घराचं दार

*

कुक्कू कुक्कू कोंबडा
तुरा त्याचा तांबडा
मान हाले तुरुतुरू
नि एक पाय वाकडा
बाई म्हणतात : 'कोंब्या,
कुक्कू पुरे झाले,
दोन अधिक चार
म्हणजे किती रे झाले?'
उडी मारून कोंब्या

बसला बाईच्या पुढ्यात :
'चार दाणे चोचीत, बाई
नि दोन माझ्या खिशात
तर गेले किती पोटात?'
बाई हसून बेजार
वर्गात आली बहार

**

सिलूनं वहीत
काढला मोर
पानातून बाहेर
आला चोर
सिलूनं केला
हळूच इशारा
मोरानं पसरला
चमचम पिसारा
सिलू बसली पाठीवर
मोर उडाला वाऱ्यावर
आज येणार तुमच्या घरी
करून ठेवा शिरा पुरी

देव आहे डोंगरात
 फुलांत, तळ्यांत
 हाच त्याचा आशीर्वाद
 हाच रे प्रसाद
 कोण दावी पाखरांना
 निळाईची वाट
 कोण भरे रंग सांगा
 इंद्रधनुष्यात
 देवामुळे रोज चाले
 फुलांची वरात
 धरतीच्या पोटातून
 खनिज नि तेल
 धनधान्य, फळे
 सारा देवाजीचा खेळ
 उतराई होऊ सारे
 जोडूनिया हात
 जगण्याची नागमोडी
 वाट नको वाटे
 तरी निश्चयाने चालू
 विसरून काटे

शुद्ध मनालाच मिळे
 मदतीचा हात
 देव आहे सैनिकाच्या
 घट्ट मनगटात
 देव शिवारात
 आणि प्रयोगशाळेत
 स्वतःतल्या स्वतःशीच
 करू सुरुवात

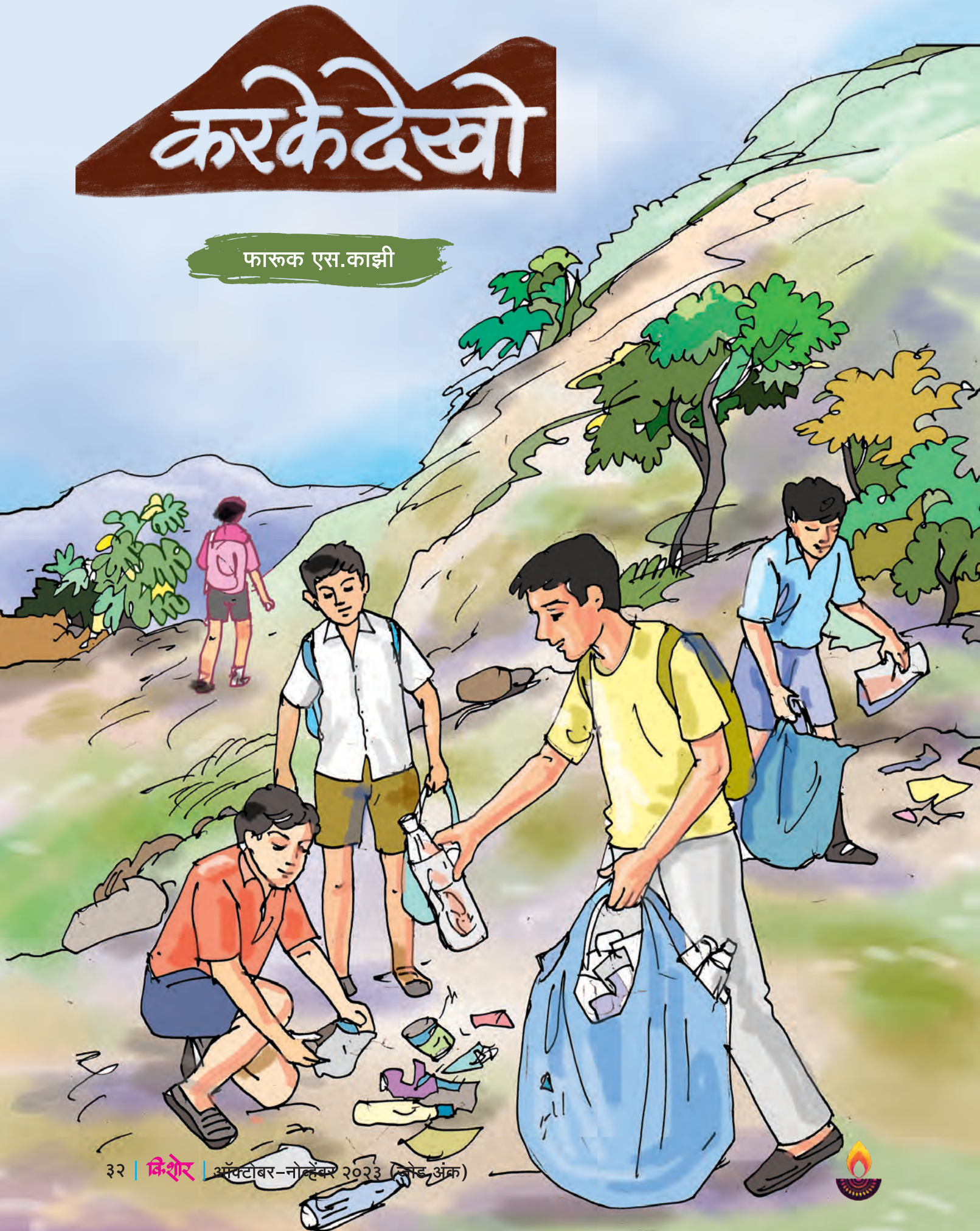
एक कासव जाडा
 घेतला त्यानं काढा;
 साफ झालं पोट
 अंगात घातला कोट
 कासव आगे आगे
 घड्याळ धावे मागे

संपर्क :
ambarish.mishra@icloud.com

करके देखो

फारुक एस.काज़ी

“ओजस हे बघ काय...!” रेहान ओरडला आणि ओजस पळतच आला.

रेहान Whatsapp वर आलेली बातमी वाचता वाचता ओरडला होता. ओजस जवळ आला. मोबाईल हातात घेत त्याने नीट पाहिलं.

“अरे! आपली बातमी आलीय!” ओजस जोरात ओरडला. सगळी गँग गोळा झाली. वर्तमानपत्रात त्यांच्या ‘कर के देखो’ टीमची बातमी आली होती. त्यांनी उड्या मारल्या. एकमेकांना आलिंगन दिलं. खूप आनंद झाला होता सर्वांना.

“आठवतं का, आपण जेव्हा हे काम सुरू केलं होतं तेव्हा काय सीन झालेला?”

निशांतने असं म्हणताच सगळे जण रेहानकडे बघून हसू लागले. रेहान मोठ्याने हसत होता.

“हे बघा, नुसतं नावं ठेवून काही होत नाही. आपण करून बघावं. इतरांना वाटलं की आपणही हे काम करायला पाहिजे तर ते ही सामील होतील. आठवतो का आपला पहिला टेकडीवरचा ट्रेक?” रेहान उत्साहाने बोलला.

साधारणपणे चार महिन्यांपूर्वी सगळी ‘उनाड गँग’ ट्रेकसाठी टेकडीवर गेली होती. सर्वांचा हा पहिलाच ट्रेक. म्हणून छोटी टेकडी निवडली होती. सहावीत शिकणारी पोरं. पण उत्साह खूप जोरात होता. मुलांनी टेकडी चढायला सुरुवात केली. टेकडी दिसायला छोटी वाटत असली तरी चढाई उंच होती.

“दमलो रे बाबा.” प्रतीक दमून खाली बसला.

पाणी पिऊन त्याने हातातील रिकामी प्लॅस्टिकची बाटली फेकून दिली. ओजसने ते पाहताच त्याला हटकले.

“ती बाटली उचल आणि बॅगमध्ये ठेव. ट्रेकला आलोय, कचरा करायला नाही.” प्रतीकने बाटली

उचलली आणि ठेवून दिली.

“इथे बघा... चिप्सची पाकिटे आणि प्लॅस्टिक बाटल्यांचा नुसता ढीग लागलाय. आणि तू मला सांगतोस की बाटली उचल. आपण एकट्याने करून काय होणार आहे?”

प्रतीकच्या या बोलण्यावर रेहान चिडला.

“ओऽय, आपल्याने जे होतं ते करावं. बाकीचे काय करतात ह्याचे आपल्याला काय देणं-घेणं.”

यावर प्रतीक खजील झाला.

ओजस म्हणाला, “बरोबर रेहान. मला काय वाटतं, आज आपण जर हा सगळा कचरा उचलला तर?”

रेहान पटकन उठून उभा राहिला. “चल. करू सुरुवात.”

प्रतीक, सागर आणि निशांत जरासे नाखूश होते. कुणीतरी केलेला कचरा आपण का उचलायचा? आणि कशासाठी? असा विचार त्यांच्या मनात आला. पण ओजस आणि रेहानने सुरुवात केलीसुद्धा. ओजसला निळ्या रंगाची मोठी प्लॅस्टिकची पिशवी सापडली. दोघांनी त्यात रिकाम्या बाटल्या, रिकामी चिप्स पाकिटे, काही इतर बाटल्या भरायला सुरुवात केली. बघता बघता पिशवी भरून गेली.

“हुश्र! किती हा कचरा? बापरे! लोक इथं यासाठी येतात का?” ओजसने कपाळाला हात लावला.

“हाहाहा, घरा-दारात कचराच कचरा. घ्या कचरा, टाका कचरा!” असं रेहानने गात गात नाचायला सुरुवात केली. सगळे जण हसू लागले.

“खरंय यार. टेकडी एवढी मोठी आहे. आणि सगळीकडे कचऱ्याचे असे खच लागून राहिलेत.” सागर बोलला आणि हात झटकून कचरा उचलायला सुरुवात केली.

सगळी मुलं हसून कामाला लागली. बघता बघता

चार मोठ्या पिशव्या भरून कचरा उचलून झाला. आता त्या पिशव्या उचलून टेकडीच्या पायथ्याशी असलेल्या कचरापेटीत टाकल्या की काम संपणार होतं. मुलं ट्रेक संपवून परत आली. आठवडाभर शाळा आणि इतर कामांत त्यांना टेकडी मात्र सतत आठवत होती. शनिवारी सगळी उनाड गँग एकत्र गोळा झाली. सागरच्या आईने बनवलेले वडे खात खात प्लॅन शिजू लागले. नवनवीन आयडिया सुचवल्या जात होत्या. चर्चा होऊन काही आयडिया बाद ठरवल्या जात होत्या. एकदोन आयडिया वापरून बघायच्या ठरल्या. काही ठिकाणी 'येथे कचरा करू नये. असे बोर्ड लावायचं ठरलं. बोर्ड बनवले. आणि रविवारी लावून पण झाले. पण हे बोर्ड लावताना अजून चार पिशव्या कचरा उचलावा लागला. एका आठवड्यानंतर जेव्हा उनाड गँग तिथे गेली तेव्हा बोर्ड गायब झालेले होते आणि नवीन कचरा त्यांची वाट पाहत होता. हताश होऊन मुलं सावलीला टेकली. नुसते बोर्ड लावून काहीही होत नाही. लोकांना जोवर मनापासून सफाईची गरज वाटणार नाही तोवर कचरा न करण्याची अपेक्षा ठेवणं चुकीचं आहे हे मुलांच्या लक्षात आलं.

“काय करावं या लोकांना? कचरा करणे हा हक्क असल्यासारखी वागतात ही लोकं?” ओजस हताश होऊन बोलला.

रेहान बोलला, “अरे चांगलं काम अवघड असतं बाबा. आपण कचरा उचलत राहू. करून बघू. म्हणतात ना 'कर के देखो'. तसलंच काहीसं.”

‘कर के देखो’ हे नाव सर्वानाच आवडलं.

मुलं उठली आणि कामाला लागली. ओजस आणि रेहानच्या आई-बाबांनी फेसबुकवर मुलांचे हे प्रयत्न

शेअर केले. हळूहळू मुलांचे प्रयत्न इतरांना समजू लागले. कुणी कॉलनीत तर कुणी शाळेत असे प्रयत्न करू लागले. पण मुलांना स्वतःला व्हायरल व्हायचं नव्हतं तर त्यांचं काम व्हायरल करायचं होतं. त्यांनी इतरांना कामात सहभागी व्हायचं आवाहन केलं. वेगवेगळ्या ठिकाणी जाऊन काम सुरू केलं. ‘उनाड गँग’ कधी ‘करके देखो टीम’ झाली हे त्यांनाही समजलं नाही.

“अजून म्हणावे तितके लोक आपल्या कामात इंटरेस्ट घेत नाही आहेत.” सागर बोलला.

“चलता है. चांगल्या कामात हळूहळू गर्दी होते.” रेहानच्या डायलॉगवर सगळेच हसले.

आताही सगळे हसत होते. कामाची दखल घेतली जात होती आणि स्वच्छतेचं मोल लोकांना कळू लागलं होतं. वर्तमानपत्रातील बातमीने मुलांचा उत्साह वाढला होता. सर्वांच्या पालकांनी मुलांचं खूप कौतुक केलं. मुलांच्या कामात जिथं शक्य आहे तिथं मदतीला जाणं, मुलांच्या कामाला इतरांपर्यंत पोचवणं अशी कामं त्यांनी करायला सुरुवात केली होती. ‘कर के देखो’ ची सगळी टीम आता वाढत होती. वेग कमी होता पण लोक मनापासून सामील होत होते. एक दिवस हे काम करण्याची गरज पडू नये असंच सर्वाना वाटत होतं, कारण आपला कचरा कचरापेटीत टाका हे सांगण्याची गरजच का पडावी? शेवटी आपण केलेला कचरा उचलणं हे आपलं कर्तव्यच आहे. मुलं नवीन भविष्याची बांधणी करत होती.

संपर्क : ९९२१३८०९६६

आव्यामहळ

बाबाराव मुसळे

दिवाळीच्या सुट्टीत चैतन्यने आपल्या चुलतभावाला जीवघेण्या संकटातून वाचवण्यासाठी केलेल्या त्यागाची गोष्ट...

Ajay Vahute

सकाळी ऐश्वर्य मुंबईवरून गावाकडे आला. म्हणून चैतन्यचा उत्साह शिगेला पोहोचला होता. गेल्या आठ दिवसांपासून दोघेही गावाकडे काय काय करायचे याचे प्लॅन आखत होते. मागच्या दिवाळीलाच तो यायचा. पण विशालला सुट्टी मिळाली नाही. म्हणून त्यांचे येणे जमले नाही. त्या वेळी ऐश्वर्य आणि चैतन्यचा हिरमोड झाला. ऐश्वर्य आणि चैतन्य दोघे सख्खे चुलत भाऊ. चैतन्यचे बाबा मधुकर हे मोठे आणि ऐश्वर्यचे बाबा विशाल धाकटे. मधुकर बारावीपर्यंत शिकले. आजोबांची तब्येत ठीक नसल्याने शेती करू लागले. त्यांनी विशालला शिकविले. त्याला मुंबईत नोकरी लागली. ऐश्वर्य आणि चैतन्य यांच्या जन्मामध्ये फक्त वीस मिनीटांचा फरक. दोघे सारखेच वाढले. दोघेही सालस आणि लाघवी. दोघेही या वर्षी आठवी पास झाले. दोघेही काही गोष्टींमध्ये एक्सपर्ट होते. ऐश्वर्य बॅडमिंटनमध्ये आणि स्केटिंग करण्यात तरबेज होता. चैतन्य पोहण आणि अवघड झाडांवर सरसर चढणे यांत निष्णात होता. तो तुडुंब भरलेल्या विहिरीचे तळ सहज गाठू शकत होता.

या वर्षी त्या दोघांत एक गोष्ट ठरली होती. ज्या गोष्टी एकाला येतात त्या त्याने दुसऱ्याला शिकवायच्या. त्यानुसार ऐश्वर्य आला तेव्हा त्याने आपल्या पायाला बांधायची स्केटिंगची चाके आणि आपल्या दोन रॅकेट्स आणि बॅडमिंटनचे शटलकॉक सोबत आणले होते. गावातले ओबडधोबड रस्ते पाहता स्केटिंग करणे दोघांनाही जमले नसते. मात्र ते त्यांच्या घरासमोरच्या अंगणात बॅडमिंटन खेळू शकत होते... हे अंगण सपाट आणि नेहमी सडा टाकलेले असायचे. ते बॅडमिंटन कोर्टसारखे ऐसपैस होते. चैतन्यनेही ऐश्वर्यला पोहणे शिकवण्याची पूर्ण तयारी केली होती. त्याने ऐश्वर्यच्या कमरेला बांधायची एक प्लास्टिक कॅन त्याच्या बाबाकडून दोरीने गुंफून घेतली होती. त्यामुळे ऐश्वर्य विहिरीच्या पाण्यात तरंगू शकणार होता. मधुकरने शेतात एक मोठी विहीर खोदली होती.. ती बांधून काढली

होती. बांधकाम करताना विहिरीत उतरण्यासाठी दगडी चिऱ्याच्या पायऱ्या ठेवल्या होत्या. त्या पायऱ्या धरून उतरण्यासाठी कड्या बसवल्या होत्या. विहिरीला भरपूर पाणी होते.

ऐश्वर्य मुंबईवरून आल्याच्या दुसऱ्या दिवशी त्याला घेऊन चैतन्य विहिरीवर गेला. ती मोठी विहीर बघून ऐश्वर्यचे डोळे फिरले. विहिरीत उतरण्याची त्याला भीती वाटू लागली. पण चैतन्यने त्याला धीर दिला. कमरेला कॅन बांधली. कसे पोहायचे ते सांगितले. 'कॅनमुळे तू बुडणार नाहीस' असा विश्वास दिला. रामाचे नाव घेऊन ऐश्वर्य विहिरीत उतरला. पाण्याचा स्पर्श होताच त्याच्या अंगावर रोमांच उभे राहिले. तो पाण्यावर सहज तरंगू लागला. त्याला मजा वाटू लागली. ते दोघे आणि चैतन्याचे दोन मित्र कितीतरी वेळ पोहत राहिले. मग बाहेर आले. त्यांनी कपडे बदलले. चैतन्यने रात्रीच्या पोळ्या, चटणी बांधून आणली होती. आंब्याखाली काही पाड सापडले. आंब्याखाली बसून सगळे जण जेवले. ऐश्वर्यला मोठा आनंद वाटू लागला. मुंबईत असा आनंद मिळत नसे. ऊन तापू लागले. 'संध्याकाळी आंब्याचे पाड खायला येऊ' असं चैतन्य म्हणाला. सगळे तयार होते. ते घराकडे आले. दिवस उतरला. डोक्याला पटकुरं गुंडाळून चौघेही शेताकडे निघाले. 'आज मी तुला झाडावर कसं चढतात ते दाखवतो. आपल्या वावरात नाकाड्या नावाचा चढायला खूपच अवघड असा एक आंबा आहे. त्याच्यावर मी चढून जातो.' ऐश्वर्यला चैतन्यचं बोलणं ऐकून खूप उत्सुकता वाटली.

ते चौघेही चालत नाकाड्याखाली आले. 'याला नाकाड्या का म्हणतात?' ऐश्वर्यने विचारले. 'याच्या फळाला खालून टोकदार नाक आहे. म्हणून याला नाकाड्या म्हणतात. मी पाड तोडल्यावर तुला नाक दाखवीन.' ऐश्वर्यला नाकाड्याचे कौतुक वाटू लागले. 'तो बघ. त्याच्या सगळ्यात उंच फांदीवर अगदी आगारात एक एक पाड दिसतो. मी आता वर चढून तो

तोडतो. मग इतर जागचे तोडतो.' चैतन्याने खोडाजवळ जाऊन पहिल्यांदा खोडाला नमस्कार केला. मग वानरासारखा चढू लागला. ते पाहताना ऐश्वर्यला त्याचे नवल वाटू लागले. तेवढ्यात ऐश्वर्यचे लक्ष दुसऱ्या एका फांदीवर गेले. त्या फांदीला काळे काळे अर्धगोलाकार असे काही लागले होते.त्याने इतर दोन मित्रांना विचारले, “ते काय आहे काळे काळे?” “अरे, ते आग्यामहूळ आहे. ते असतानासुद्धा त्यांची भीती न बाळगता हा चैतन्य नाकाड्यावर चढत असतो.” ऐश्वर्यने दुसरा प्रश्न केला, “मग हे आग्यामहूळ आपल्याला काय करते?” “अरे बापरे, त्याच्या माश्या माणसाला डसतात. शरीराची खूप आग होते. अंगही सुजते. अशा अनेक माश्या डसल्यातर माणूस मरतो.” “किती रिस्क घेतो रे चैतन्य?” ऐश्वर्य

बोलला. त्या दोघांनाही होकार दिला.

पाचच मिनिटांत खालच्या तिघांच्या एक गोष्ट लक्षात आली. वानरांचा एक कळप धावत येऊन नाकाड्यावर चढत होता. एक मित्र खालून मोठ्याने ओरडून चैतन्यला म्हणाला, “चैतन्य, अरे, वानरांचा कळप आंब्यावर चढला. तू पहिल्यांदा खाली उतर.” दोनदा आवाज दिल्यावर मग चैतन्यला ते कळले. आणि त्याच्याही लक्षात आले की वानरांची जात झाडावर उड्या मारते. त्यामुळे जर आग्यामहूळ उठले तर आपल्याला उतरणे कठीण होईल. तो सर सर उतरू लागला. वानरांनी उड्या मारल्याने आग्यामहूळाच्या माश्या उठल्या. त्यांचा एक मोठा गोळा खाली पडला. ते पाहून तोओरडून म्हणाला, “ऐश्वर्य, तुम्ही तिघेही पळा. माश्या खाली खाली पडत आहेत.” “ऐश्वर्य,

चल पळ” असं म्हणत ते दोघे पळायला लागले. पण ऐश्वर्य जागेवरच उभा होता. हे चैतन्यने पाहिले आणि त्याने त्याला पळायला सांगितले. तरी तो पळाला नाही.

आता चैतन्य खाली उतरला तर तीन-चार माश्या घोंगावत ऐश्वर्यच्या अंगावर येऊन बसल्या. चैतन्यने त्या हाताने झाडल्या आणि तो म्हणाला, “ऐश्वर्य, पळ पुढे. मी तुझ्यामागे येतो.”

दोघे पळायला लागले. माश्यांनी या दोघांचा पाठलाग सुरू केला. चैतन्यने पाहिले. ऐश्वर्यचे दोन्ही हात दंडापासून तर पाय मांडीपासून उघडे होते. कारण त्याने जर्सी आणि श्री फोर्थ घातले होते. म्हणजे त्याच्या हात आणि पायांना माश्या चावण्याची शक्यता होती. क्षणाचाही विचार न करता त्याने धावत धावत आपले शर्ट आणि जीन्स काढली. ऐश्वर्यला देत म्हणाला, “तू हे घाल अन् पळ.” ऐश्वर्यने पाहिले की चैतन्य त्याच्यासाठी उघडा झाला होता. “अरे, तुला माश्या चावतील ना?” त्याने चैतन्यचे कपडे घेण्यास नकार देत म्हटले, “मला काही होत नाही. तू धावता धावता घाल. अन् पटकन पळ.” ऐश्वर्यने कपडे घातले. तो पळायला लागला. तेव्हाच सात आठ माश्या चैतन्यच्या अंगाला येऊन चिकटल्या. त्यांच्या डंख मारण्याने त्याच्या शरीराची आग होऊ लागली. आता त्याच्या अंगावर अनेक माश्या येऊन बसल्या. सर्वांच्या डंखांनी तो हैराण झाला. त्याचा वेग मंदावला. तरीही तो ‘पळ ऐश्वर्य, पळ’ असे ओरडत होता. ऐश्वर्यही पळतच होता. चैतन्यचा आवाज कमी कमी होत गेला.

शेवटी दमा दाटत ऐश्वर्य घरी आला. विशाल आणि मधुकर बैठकीत बसलेले होते. त्याला पाहून दोघे उठून पटकन त्याच्याजवळ आले. विशालनं विचारलं, “काय झालं रे? एवढा दमा दाटला?” त्याला अक्षरही बोलता आलं नाही. मधुकरने त्याला आधी कॉटवर बसवले. “दम जाऊ दे. मग सांग काय ते?” त्यानेही दम घेतला. मग म्हणाला, “काका, आपल्या

नाकाड्यावरचे आग्यामहूळ आमच्या मागं लागलं होतं.” “मग चैतन्य कुठे आहे?” “काका, तो मागेच आहे. तोही पळत येत आहे.” आग्यामहूळ डसणं ही किती भयावह गोष्ट आहे ते त्या दोघा भावांना कळलं. चैतन्यला जर माश्या डसल्या असतील तर त्याचं काही खरे नाही हे त्यांनी ओळखलं. विशाल मधुकरला म्हणाला, “दादा, त्याला आपण पहायला जाऊ.” दोघे भाऊ लगबगीने निघाले. गोड्या विहिरीजवळ आले. मधुकरने विहिरीवर उभे राहून वावराकडे नजर फेकली. तर रस्त्याने त्याचा कुठेच पत्ता नव्हता. ते रस्त्याला लागले. शाळा मागे पडली. तरी रस्त्याने कुठेही चैतन्य दिसला नाही. ते नाकाड्याच्या मोठ्या वावरात आले. तर काळू आंब्याजवळ त्यांना दुरूनच नागल्डीच्या रानात पडलेला चैतन्य दिसला. त्याच्या अंगावर खूप माश्या बसलेल्या होत्या आणि काही घोंगावत होत्या.

चैतन्यचे काय झाले असेल हे वेगळे सांगण्याची गरज नव्हती. ते दृश्य पाहून मधुकरने मोठ्याने हंबरडा फोडला. “चैतन्य!” म्हणत पटकन खाली बसला. विशाल ‘दादा, दादा’ म्हणत त्याला सावरत होता. ही बातमी गावात लोकांना कळली. काही जण धावत आले. काहींनी चैतन्याच्या भोवताली धुपट तयार केले. धुपटाच्या प्रभावाने माश्या उडून गेल्या. काही त्याच्या अंगावर अजूनही होत्या. त्या त्यांनी काढून फेकल्या. माश्या चावल्याने चैतन्याचे अंग भयंकर सुजले होते. त्यात त्याचा अंत झाला होता. त्याला उचलून घरी आणले गेले. मधुकरच्या घरावर दुःखाचा डोंगर पडला.

हे दृश्य पाहून गाव हळहळला. चैतन्यने आपल्या चुलत भावाला वाचवण्यासाठी स्वतःच्या अंगावरचे कपडे काढून त्याला दिले. स्वतःचा बळी दिला होता. या गोष्टीचे गावकरी कौतुकही करत होते.

संपर्क : ९३२५०४४२१०

निसर्ग जयम्

राजेश्वरी किशोर

मुलांनो, आज मी तुम्हांला एक छोटीशी गोष्ट सांगणार आहे. गोष्ट वाचायची आणि नंतर त्यावर विचारपण करायचा हं.. ही गोष्ट आहे आपल्या भारत देशातल्या एका बेटावरची. बेट म्हणजे काय माहित आहे का तुम्हांला? नाही? मग सांगते हं. नीट लक्ष द्या. जेव्हा एखादा जमिनीचा तुकडा चारही बाजूंनी पाण्याने वेढलेला असतो, ती जमीन म्हणजे बेट. आपल्या हिंद महासागरात अशी भरपूर बेटं आहेत. त्यातल्याच एका बेटावरची ही गोष्ट आहे. ते बेट आपल्या भारतभूमीपासून भरपूर दूर आहे. बाकीच्या मुख्य भूमीशी त्याचा संपर्कच नाही असं समजूया. या बेटावर राहणारे लोक म्हणजे तिथले आदिवासी. हे जंगलात राहणारे, बेटावर राहणारे. त्यांचा जगाशी फार संपर्क येत नाही. त्यांची बोली भाषा आपल्यापेक्षा वेगळी असते. म्हणजे निसर्गाच्या सान्निध्यात राहणार, निसर्ग देईल ते खाणार, निसर्ग देईल त्यातून आपली वेशभूषा करणार. आपआपल्या मर्यादित गरजेनुसार ते तिथलेच सामान म्हणजे लाकूड, पाला वापरून झोपडी बनवणार, अंगवस्त्र म्हणून झाडपाल्याचे कपडे चढवणार आणि तिथेच उपलब्ध होईल ते आणि पिकवता येईल ते खाणार. जंगलात फळं, कंदमुळं, प्राणी, पक्षी, मधमाशीच्या पोळ्यातील मध खाणार आणि आपलं

जीवन निसर्गाच्या सोबतीनं व्यतीत करणार. जर हे आदिवासी बेटावर राहणारे असतील तर ते फळं खाण्याबरोबर जलचरपण खातात. जलचर म्हणजे समुद्रातील जीव, लहान मोठे मासे, ऑक्टोपस, कासवं आणि बरेच काही.

मी गोष्ट सांगणार आहे ती या बेटावरच्या आदिवासींची. या आदिवासींचा बाहेरच्या जगाशी काहीच संपर्क नव्हता. म्हणजे त्यांना शाळा, शिक्षण, नोकरी, पैसा यातलं काहीच माहित नव्हतं आणि त्यांना ते गरजेचं देखील नव्हतं. सकाळी झोपडीतून उठून बाहेर पडायचं, बाण मारून एखादा जलचर पकडायचा आणि खायचा. पूर्वी तर म्हणे ते समुद्रकिनाऱ्यावर उन्हाळ्यात बाष्पीभवन होऊन तयार झालेले मीठ लावून तो प्राणी कच्चाच खायचे. आताशा ते लाकूड पेटवून भाजून खायला लागलेत. जाळपण कसा करायचे माहित आहे? पाण्यातल्या गारगोट्या, गोल दगड एकावर एक विशिष्ट प्रकारे घासून, आपटून ठिणग्या करायच्या आणि त्यांनी गवत पेटवायचं. मांस भाजून मीठ लावून ते खायचे. म्हणजे अजूनही कितीतरी आदिवासी असेच जगतात. तर त्या बेटावर एकदा एक भयंकर चक्रीवादळ आलं. बेटावरच्या लोकांना चक्रीवादळाची सवय असते पण हे वादळ नेहमीपेक्षा फारच तीव्र होतं. त्या वादळाच्या जोरदार घोंगावणाऱ्या वाऱ्याने सगळे आदिवासी समुद्रापासून लांब, बेटाच्या मध्यात एके ठिकाणी गुहेसारखी जागा होती तिथे जाऊन बसले. वादळ दोन तीन दिवस सुरू होतं. नंतर तुफान पाऊस सुरू होता. वादळाने किनाऱ्यावरची झाडं उखडून काढली, त्यांच्या झोपड्या उध्वस्त केल्या. इतकंच काय पण बऱ्याच ठिकाणची जमीन, गवत वाहून गेलं. निसर्गाचा कोपच तो, कोणाला दोष देणार? आदिवासी पुन्हा लाकडं गोळा करून आपली घरं बांधू लागले. बायका-मुलं सगळेच मदत करू लागले. थकून जाऊ लागले. एक दिवस

जेवणासाठी मासे आणायला जाताना बायकांनी कासवेपण आणायला सांगितली. त्यांना माहित होतं, आता सगळं शांत झाल्यावर कासवं गवत खायला येतील. लोकांनी कासवं तर पकडून आणली पण... पण बायकांनी ती हातात घेतली आणि त्यांना सगळी कासवं अगदीच बारीक, कृश झालेली दिसली. मग त्यांच्या लक्षात आलं, अरेच्चा, या वादळाने, पावसाने यांचं खाद्य तर वाहून नेलंय. आता यांना खायला गवत नाही. त्या बायकांनी कासवांना पुन्हा पाण्यात सोडायला लावलं आणि म्हणाल्या, 'जोपर्यंत पहिल्यासारखं गवत वाढत नाही, या कासवांना पोटभर अन्न मिळत नाही, त्यांची तब्येत सुधारत नाही तोपर्यंत आपण यांना मारून खायचं नाही.' नंतरची पाच सहा वर्षं त्या बेटावरच्या लोकांनी कासवांना मारून खाल्लं नाही. त्यामुळे काय झालं, की त्यांची पैदास वाढली आणि मग त्यांना मारायला वाईट वाटलं नाही. आता यात ते लोक शिकले नसले तरी त्यांना निसर्ग नियम उमजला होता. निसर्गाचा नियम आहे, एक जीव दुसऱ्या जिवावर अवलंबून असतो. कोणताही जीव नामशेष होणार नाही याची काळजी ते लोक शिकलेल्यापेक्षा जास्त घेताना दिसतात. पण या गोष्टीतून आपल्याला बोध काय मिळाला? आपल्या पोटासाठी खायला तर पाहिजेच पण सगळीकडे समतोल राखता आला पाहिजे. शिकलेले लोक सुद्धा, माळढोक पक्षी जो महाराष्ट्राचा राज्यपक्षी म्हणतात तो नामशेष होऊ लागलाय तरी त्याची शिकार करणं थांबवत नाहीत. हस्तिदंतासाठी हत्तींना मारतात, वाघनखं आणि व्याघ्रांबर म्हणजे वाघाचे कातडे मिळवण्यासाठी वाघांना मारतात. बरोबर आहे का हे?

जरा विचार करू या. निसर्गाचा समतोल साधू या...

■

संपर्क : ९४६०४३९८८०

दासू वैद्य

आई,बाबा,टेबल,खुर्ची
माझ्यापेक्षा झाले छोटे
आता घरात उरले नव्हते
माझ्यापेक्षा कोणी मोठे

गरगर फिरणारा पंखा
हातानेच थांबवला असता
छतालाही हात माझा
पुरतो आहे अगदी नुस्ता
वरून खाली दिसत होती
घरामध्ये नुस्ती डोकी
माझ्याजवळ येण्यासाठी
धडपडे म्यांव म्यांव बोकी

कपाट कुणी उघडल्यावर
थोडी मी थरथरले होते
आईवरती पुन्हा एकदा
रागातच गुरगुरले होते

नाहीत केस तरी आजोबा
आरशासमोर भांग काढतात
काम ना धाम, तरी सगळे
घरभर नुस्ते उगीच फिरतात

उंच बसले आहे म्हणून
ग्रेट नाही ताऱ्यापेक्षा
दंगामस्ती केली म्हणून
मला झाली आहे शिक्षा

शिक्षा म्हणून कपाटावर
बसवलं आहे चक्क मला
संधी येता शिकून घेतली
वरतून पाहण्याची कला

शेवटी कपाटाशी आली आई
डोळ्यांत तिच्या होतं पाणी
हात पुढे करून म्हणाली
साँरीSS गं माझी चांदणी

संपर्क : ९४०३५८४१११

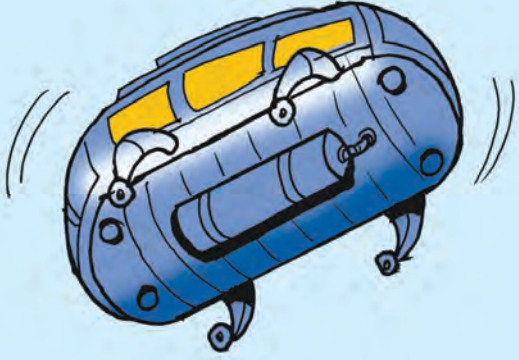

पंढरी

मोबाइल गॅंग आणि परग्रहावरचे दुष्ट पाहुणे

मित्रांनो, आपल्या सर्वांच्या लाडक्या मोबाईल गॅंगने परग्रहावरून पृथ्वीवर आलेल्या दुष्ट पाहुण्यांना पकडण्याच्या कारनाम्याची रंजक गोष्ट...

तु म्हांला संभाजी पार्क माहिती आहे? पुण्यातली अगदी प्रसिद्ध बाग. मुलांना खेळायला मस्त जागा आहे. म्हणजे बघा आमच्या हाय फाइव्ह सोसायटीपासून सायकलने वीस मिनिटांत पोचतो तिथे. पुण्यातले प्रसिद्ध बालगंधर्व थिएटर आहे ना, त्यांच्या शेजारी आहे ही बाग. तिथे एक मस्त मत्स्यालय आहे, छान किल्ला आहे. बागेबाहेर भेळ तर अगदी मस्त मिळते. कधी कधी आम्ही जातो संभाजी पार्कमध्ये खेळायला. गेल्या रविवारचीच गोष्ट. सकाळी सकाळी मंटूचा एसएमएस आला, 'चल सिद्धू, आज जाऊया का बागेत?' मी काय नेहमीच तयार असतो. मी लगेच निक्कीला मेसेज केला आणि तीपण लगेच तयार

झाली. मी सोसायटीच्या गेटपाशी सायकल घेऊन आलो तर मंटू आणि निक्की तर होतेच पण किश्यापण आला होता. किश्या ऊर्फ किशोर कार्बन हा नव्यानेच आमच्या मोबाईल गॅंगचा मेंबर झालेला.

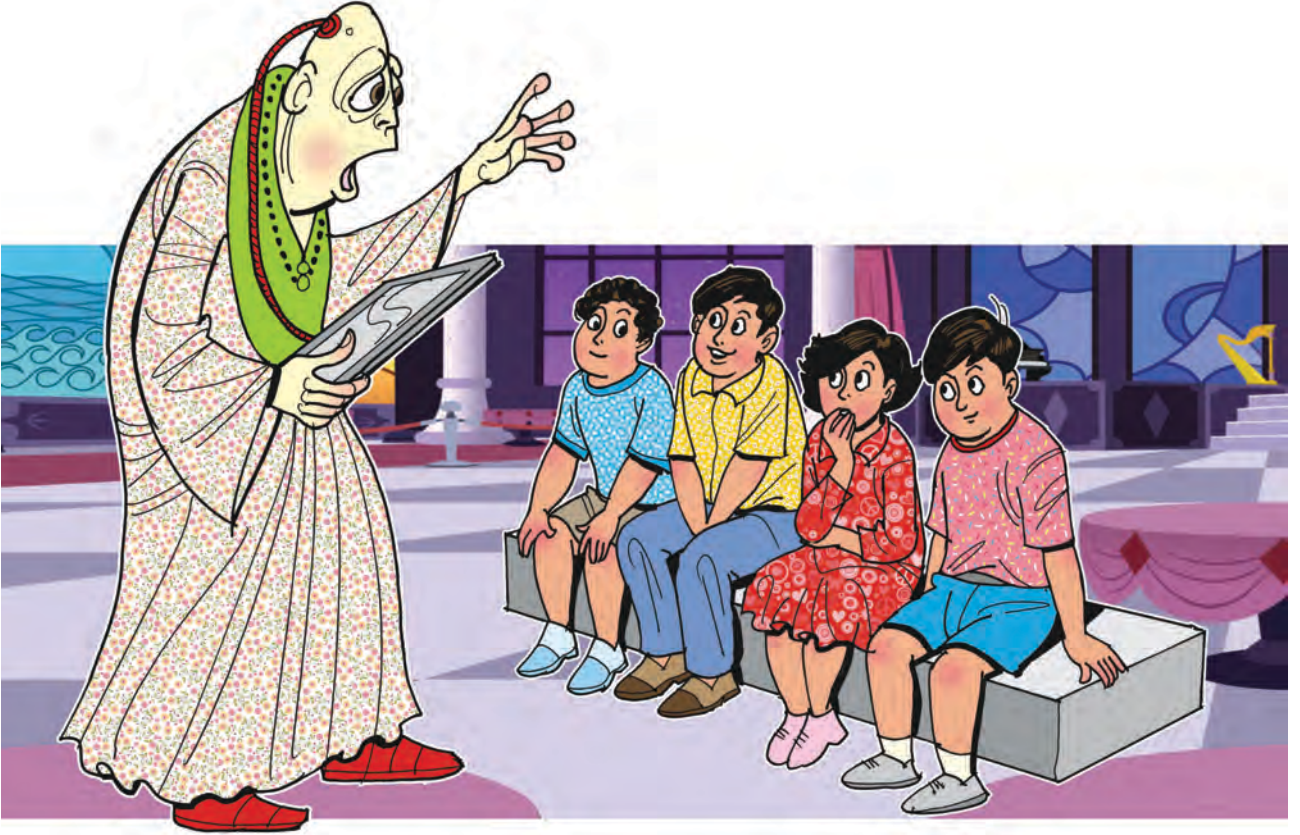
आम्ही बागेत पोचलो तेव्हा रखवालदारानं देखील आम्हांला ओळखलं बरं का. तो हसून म्हणाला, “आरं वा, आज सकाळीच आली जणू तुमची मोबाईल गॅंग.” आणि तो उगाच ह्या: ह्या: करून हसला. आम्ही या वेळी मत्स्यालयांच्या मागच्या छोट्याशा किल्ल्यावरच्या टेकाडावर जायचं ठरवलं. तिथे ना मातीची चांगली तीन चार फुट उंचीची हरणं उभी करून ठेवली आहेत. अगदी खरी वाटतात ती. मंटूला आता नवा फोन मिळाल्यामुळे त्याने त्यांच्या फोनवर आमचे त्या हरणाशेजारी उभे राहून मस्त फोटो काढले. किश्या म्हणाला, “या हरणावर बसायचं का आपण?” लगेच निक्की त्याला ओरडली, “नाही हां, किशोर. ते रखवालदार काका ओरडतील बरं.” किश्याचं एक बरं आहे. तो फार वेळ हिरमुसला होत नाही. लगेच विषय बदलून तो म्हणाला, “अरे सिद्धू, एक लई भारी विचार आलाय माझ्या डोक्यात. उद्या ना आमच्या शाळेत, नरवणे बाई इतिहासाच्या तासाला पानपताच्या लढाईचा धडा शिकवणार आहेत. मला वाटतं, च्यामारी, आपल्याला जादूनं त्या काळात जाता यायला हवं, मंग मी त्या पेशव्यांशी आणि सरदारांशीच गप्पा मारून सगळा इतिहास शिकीन. लई धमाल यील राव.” निक्कीने लगेच तेवढ्यात त्याला दटावले, “किशोर, भाषा... भाषा सांभाळ आपली.” किश्या कसनुसं हसत म्हणाला, “सॉरी निक्कीताई. पण खरंच, काय मज्जा यील ना? त्या अफजलखानाचा कोथळा महाराजांनी कसा बाहेर काढला ते साक्षात महाराजांकडून ऐकायला काय बेश्ट वाटेल..” असल्या विज्ञान वगैरे भानगडीत मंटू सर्वात हुशार असल्याने तो म्हणाला, “अरे किश्या, एच जी वेल्स नावाच्या लेखकांची आहे एक मस्त कादंबरी, टाइम मशीन नावाची. त्यात असे या काळातून त्या काळात

जाण्याविषयी आहे. फार मस्त आहे ती कादंबरी.” पुस्तकाचा विषय निघाला की माझे कान टवकारतात. अरेच्चा, मी कशी नाही वाचली ही कादंबरी. लगेच मी मनात नोंद करून घेतली. निक्की म्हणाली, “पण ती फक्त गोष्टच आहे. प्रत्यक्षात असं भूतकाळात वगैरे नाही जाता येणार कधीच.” मी म्हणालो, “अशीच मज्जा येईल जर आपल्याला दुसऱ्या एखाद्या ग्रहांवरच्या माणसांशी भेटता. बोलता आलं तर.” निक्कीने माझीही विकेट घेतली आणि ती म्हणाली, “नाहीच मुळी. कुठल्याच ग्रहांवर मनुष्यवस्ती नाही असे शास्त्रज्ञ म्हणतात.” त्यावर मात्र मंटू वैतागून म्हणाला, “पण गमतीत अशी कल्पना करायला काय जातंय?”

पण किश्याला एव्हाना याचा कंटाळा आला. तो म्हणाला, “चला, आधी भेळ खाऊन येऊ.” हा प्रस्ताव मात्र आम्हां सगळ्यांना लगेच आवडला. आम्ही लगेच बागेच्या गेटबाहेर भेळ खायला आलो. भेळ खाऊन होते तोच मंटू ओरडला, “अरे माझ्या खिशातली सायकलची किल्ली पडली वाटते कुठेतरी.” निक्की म्हणाली, “त्या हरणापाशी फोटो काढताना पडली असेल, चल बघूया जाऊन.” लगेच आम्ही परत वर त्या टेकाडावर आलो आणि किल्ली शोधायला लागलो. किल्ली काही सापडेना तेव्हा मंटू रडकुंडीला आला. तेव्हा त्यांच्या गळ्यात हात टाकून किश्या म्हणाला, “तू कशाला घाबरतो मंटू, मी या निक्कीच्या केसातल्या क्लिपनं कुलूप उघडून देईल ना तुला.” मंटू म्हणाला, “अरे आई ओरडेल ना.” पण तेवढ्यात -

तेवढ्यात आम्हांला एकदम सर्वांच्या अंगावर सावली पडल्यासारखे वाटले म्हणून आम्ही वर पाहिले तर... एक हेलिकॉप्टर अगदी आमच्या डोक्यावरच आलेले होते. केवढे मोठे धूड होते ते, एखाद्या मिनीबस सारखेच जणू पण गंमत म्हणजे त्याचा काहीच आवाज वगैरे येत नव्हता. आणि त्याहून आश्चर्य म्हणजे त्याला वर पंखेदेखील नव्हते. मग? कसले होते ते तरंगणारे धूड? आणि आम्ही काही विचार करायच्या आत ते धूड

जवळच्या मोठ्या रिकाम्या जागेत उतरले आणि त्याचे दार उघडून दोन गोरी माणसे बाहेर आली. ते जेमतेम साडेतीन चार फुट उंच असतील आणि त्यांनी विचित्रच कपडे घातलेले होते. अंगात पायघोळ झगा आणि वर बॉयलर सूट असतो तसे काहीतरी. आणि काही विचार करायच्या आत त्यांनी आम्हां चौघांना पकडले आणि त्या हेलिकॉप्टरच्या आत ढकलले आणि क्षणार्धात ते हवेत उडालेदेखील. आत पाहिले तर ते दोघे एकमेकांशी कसल्या तरी विचित्र भाषेत काहीतरी बोलत होते. मग त्यातल्या एकाने समोरचे लॅपटॉपसारखे दिसणारे एक यंत्र उघडले त्यावर काहीतरी खुडबुड केले आणि मग त्या यंत्रातून एक वायर बाहेर ओढून त्याने स्वतःच्या डोक्यावर, कानाच्या थोडे वर असलेल्या एका खाचेत सरकवली आणि तो (बहुतेक त्या वायरमुळे मराठीत) म्हणाला, “आता मी तुमची भाषा बोलू शकतो.” कळतंय ना तुम्हांला?”

किश्या त्यातल्या त्यात सावरून म्हणाला, “होय

की. पण तुम्ही हायेत तरी कोण? आन आम्हांला असं पळवून कूटं घिऊन चाललात?” निक्की खरे तर घाबरून रडकुंडीला आली होती. पण त्यातल्या त्यात धीर गोळा करून ती म्हणाली, “हे बघा आमच्याकडे काही पैसे वगैरे नाहीत. आणि आमचे आई-बाबा खूप गरीब आहेत. तुम्हांला काही पैसे मिळणार नाहीत त्यांच्याकडून देखील.”

तो माणूस खदाखदा हसला आणि म्हणाला, “तुमचे पैसे काय करायचेत आम्हांला. आम्हांला तुमच्या जगातली हुशार मुलं आमच्या ग्रहांवर नेऊन त्यांच्यावर प्रयोग करायचे आहेत. आमच्या ग्रहांवर शास्त्र खूप प्रगत आहे, सगळ्या सुविधा आहेत; पण तुमच्याकडचे काही महत्त्वाचे गुण नाहीत आमच्यापाशी. ते आम्हांला हवेत. त्यासाठी आम्ही तुमच्यावर प्रयोग करू. तुम्हांला मारून तुमच्या डीएनएचे पृथक्करण करून ते..”

आमच्या चौघांच्या अंगावर काटाच आला. बापरे. ही काय भयानक गोष्ट होती. पण इतके बोलून तो दुष्ट

परग्रहवासी मधले दार उघडून पुढे त्यांच्या साथीदारांबरोबर बसायला गेला. जाताना मधले दार बंद केल्याने आता इकडे या बंद खोलीसारख्या जागेत आम्ही चौघेच उरलो. निक्की तर रडायलाच लागली, “सिद्धू, आपण आता मरणार. आई...” तेवढ्यात मंटू म्हणाला, “ए निक्की, थांब गं, जरा, काही झालं तरी आपण मोबाईल गॅगचे सदस्य आहोत. आपण रडून कसं चालेल? काहीतरी मार्ग काढायला हवा आपण. काय रे सिद्धू?”

मी जरा धीर गोळा करून म्हणालो, “बरोबर. मोबाईल गॅगने आजपर्यंत कधी हार मानली नाहीये. आणि एक सांगू का मित्रांनो? कालच आमच्या वर्गात जोशी सरांनी आम्हांला जीवनकौशल्य या विषयावर खूप काही सांगितलं.” किश्या म्हणाला, “जीवन कौशल्य? ते काय असतं?” त्यावर मी म्हणालो, “अरे म्हणजे कोणत्याही परिस्थितीत हाताशी काही साधने नसताना देखील परिस्थितीवर मात करायची.” त्यासाठी त्यांनी ना आम्हांला जीवनकौशल्ये कोणती ते देखील सांगितले. काहीतरी दहा कौशल्ये असतात. “कोणती बरं..” मी सगळी मग ती त्यांना सांगितली. “हे बघा जीवनकौशल्ये म्हणजे, समानानुभूती, समस्या निराकरण, निर्णयक्षमता, परिणामकारक संप्रेषण, व्यक्ती व्यक्तींमधील सहसंबंध, सर्जनशील विचार, चिकित्सक विचार, भावनांचे समायोजन, ताणतणावाचे समायोजन..” त्यावर मंटू म्हणाला, “काही म्हणजे काही समजले नाही यार.” किश्या तर त्या भयानक अवस्थेतही हसून म्हणाला, “सगळं अगदी बाऊन्सर गेलं डोक्यावरून.” पण निक्की स्वतःला सावरून म्हणाली, “अरे म्हणजे सोप्या भाषेत सांगायचं तर सगळ्यांनी एकत्र मिळून काहीतरी नवा विचार करायचा आणि न घाबरता, मनावर ताण न घेता, योग्य निर्णय घेऊन तो अमलात आणायचा.” किश्या म्हणाला, “हे पण बूमराच्या बाऊन्सरसारखं वरून गेलं.” तेव्हा मंटू म्हणाला, “मला थोडं थोडं समजलं, पण ते सगळं

करायचं कसं? तुझ्या त्या जोशी सरांना म्हणावं ती कौशल्ये शिकवा इथे आम्हांला आणि सुटका करा आमची.”

त्यावर मी म्हणालो, “तेच तर महत्त्वाचं. ही कौशल्ये काही अशी एकदम एका क्षणात नाही शिकवता येत. आपल्या रोजच्या जगण्यात ती अमलात आणायची, सतत शिकत राहायचं. आता हेच बघ ना, न घाबरता विचार करायचं म्हणजे तुम्हांला आठवतं ना, आपण एकदा विमानात गेलो होतो तेव्हा त्या अतिरेक्यांनी आपल्याला पकडलं तेव्हा कसे आपण डोकं शांत ठेवून, ना घाबरता विचार केला ना आणि युक्ती केली ना? अरे तेच तर जीवनकौशल्य.” निक्की म्हणाली, “किंवा एकदा बघ आपल्याला सिंहगडावर गेलो होतो आणि बसमध्ये त्या गुंडांनी पकडलं होतं तेव्हा या किश्याने डब्यात पकडलेला साप त्यांच्या अंगावर अचानक टाकला.. अरे ते म्हणजेच सर्जनशील विचार. म्हणजे एकदम नव्या पद्धतीने विचार करणे रे.” मंटू म्हणाला, “आणि त्या खेडेगावात शेतकऱ्यांच्या पिकाचे नुकसान डुकरे करत तेव्हा मोबाईलवर वाघाच्या डरकाळीची रिंगटोन लावून आपण संकट टाळलं तेव्हा कसे आपण गावकऱ्यांना नीट समजावून दिले ते म्हणजे संप्रेक्षण म्हणजे इतरांना समजावून सांगणे रे.”

मी म्हणालो, “तेव्हा मित्रांनो, आपल्यापाशी आहेतच ही जीवनकौशल्ये. आता आपण जरा ताणतणाव ना घेता शांत डोक्याने विचार करूया.” एकदम किश्या म्हणाला, “मला एक आयडिया सुचलीय.” असे म्हणून त्याने आम्हांला अगदी जवळ बोलावून हलक्या आवाजात त्यांची कल्पना सांगितली. तो म्हणाला, “मघाशी हितं मला एक छोटा साप दिसला होता, तेव्हा आपण असं करूया..” आणि मग हलक्या आवाजात त्याने पूर्ण कल्पना आम्हांला सांगितली.

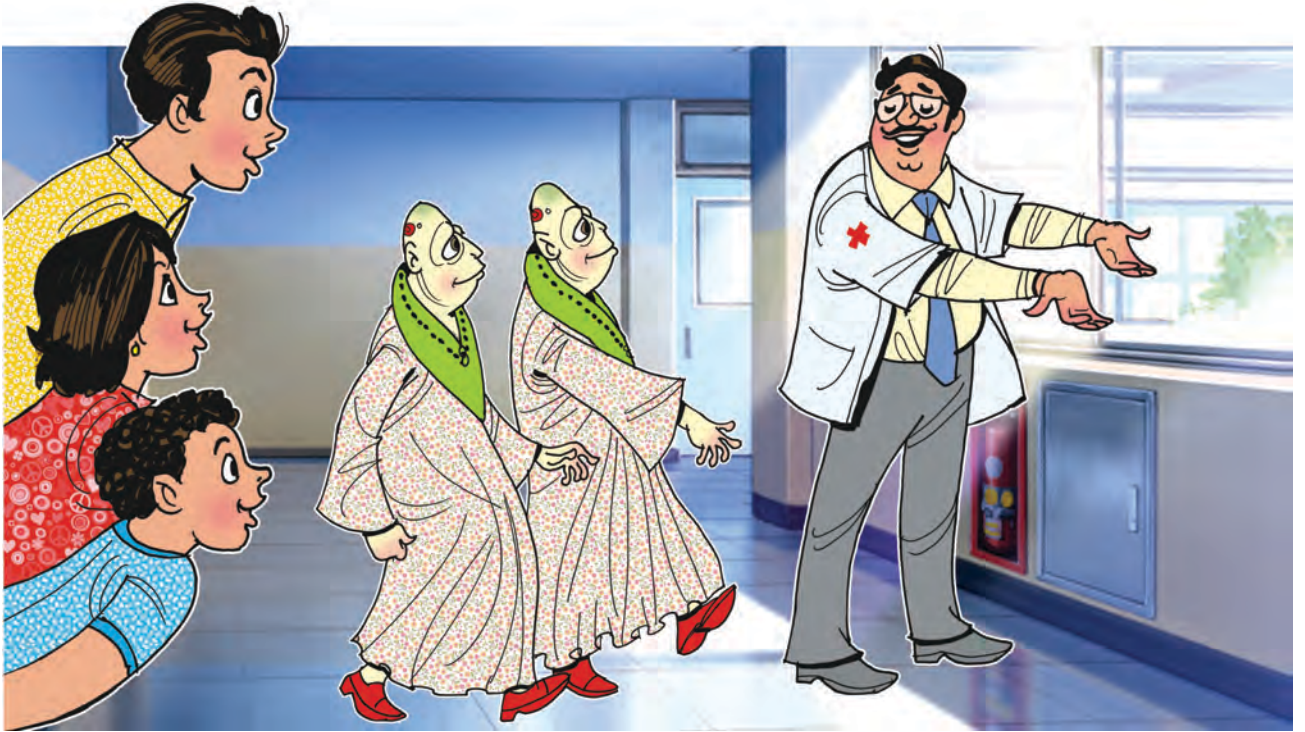
ते ऐकल्यावर मंटू खूश होऊन म्हणाला, “अरे व्वा, किशोर ऊर्फ जीवनकौशल्यसम्राट, ही तर भारी कल्पना आहे. चला तर मग आपण असेच करूया.” आणि

आम्ही चौघे अचानक ओरडायला लागलो, “साप .. साSSप, साSSप, साप..” आणि मंटूने तिथले सामान जोरजोरात इकडेतिकडे फेकायला सुरुवात केली. तो गोंधळ बहुतेक लगेच पुढच्या भागात ऐकू गेला आणि मघाचा तो माणूस दार उघडून आला. आणि म्हणाला, ५४ %४ * %४ %%% .. पण तो काय बोलतोय ते ना कळल्याने आम्ही नुसतेच बघत राहिलो तेव्हा एकदम आठवून त्याने त्या लॅपटॉपसारख्या यंत्रातली वायर पुन्हा आपल्या डोक्याच्या खाचेत खुपसली आणि म्हणाला, “काय रे पोरानो, काय झालं ओरडायला?” निक्की घाबरत घाबरत म्हणाली, “अंकल, अंकल... तिथे ना एक साप होता आत्ता..” तो माणूस हसला आणि म्हणाला, “ओह आमच्या प्रयोगांचा एक भाग म्हणून आम्हीच तुमच्या पृथ्वीवरचा एक साप पकडून आणलाय. पण घाबरू नका तो विषारी नाही आणि त्यांचे दात काढले आहेत.” निक्की त्याला म्हणाली, “पण अंकल, एक सांगा ना, तुम्ही आमच्यावर काय प्रयोग करणार आहात?” तो माणूस जरा रंगात येऊन सांगू लागला, “हे बघा आमच्या ग्रहांवर विज्ञान खूप

प्रगत आहे. सगळी कामं यंत्रांनी होतात. आम्ही सगळीकडे रोबो वापरतो. पण आमच्या मुलांच्यात एका गोष्टीची उणीव आहे, ती म्हणजे भावना. तुमच्या ग्रहाचा अभ्यास करायला आम्ही दोन माणसांना पाठवले होते. त्यांनी रिपोर्ट दिला त्यात म्हटले होते, तुम्हां माणसांचे आयुष्य अनेक वेळा भले अवघड असेल, खडतर असेल पण तुमच्या भावनांमुळे तुम्ही ते जगणे सहज जगता. आम्हांला त्या भावनांचा शोध घ्यायचा आहे.”

तेव्हा मंटूने मला डोळा मारून खूप केली. मला बरोबरी नवी कल्पना सुचली. मी त्या माणसाला म्हणालो, “ओह, असे आहे होय अंकल. मग आम्हीच तुम्हांला त्यात मदत करू शकतो. नाहीतरी तुम्ही आम्हांला मारून टाकणार, तर त्याच्या आधी आम्ही तुमच्या ग्रहांवरच्या मुलांच्या तरी उपयोगी पडू. दुसऱ्याच्या उपयोगी पाडण्यात केवढे समाधान आहे.” त्यावर तो म्हणाला, “बघ, हेच हेच आमच्या ग्रहांवर नाही. अशा प्रकारच्या भावना नाहीत कुणापाशी. मी वाचले आहे तुम्हां लोकांविषयी त्या रिपोर्टमध्ये. आत्ता तू दाखवले तसे प्रेम आणि सहानुभूती तर नावाला देखील

नाही आमच्या ग्रहांवर.”

तेव्हा माझ्या डावात सामील होत निक्की म्हणाली, “अंकल, आम्हां चौघांना तुमच्याविषयी प्रेम वाटायला लागले आहे. तुमच्या ग्रहांवरच्या लोकांसाठी काहीतरी करावेसे वाटते आहे. पण त्यात एक प्रॉब्लेम आहे अंकल.” तो माणूस एकदम म्हणाला, “काय तो?”

किश्या म्हणाला, “अहो काका, आमच्या पृथ्वीवर तुमच्या इतकी वैज्ञानिक प्रगती झाली नसेल पण एक काम करून ठेवले आहे ना आम्ही. आमच्याकडे आमच्या भावनांचे इंजेक्शन तयार करून ठेवले आहेत ना आम्ही. आम्हांला चौघांना मारून तुम्हांला फक्त थोड्याच भावना मिळतील. पण आमच्या त्या भावनांच्या बँकेत तर सगळ्या भावनांची इंजेक्शन तयार करून त्यांचा मोठा साठा ठेवलाय ना आम्ही लोकांनी.”

तो माणूस आश्चर्यचकित होऊन म्हणाला, “काय सांगतोस? खरेच? पण आमच्या रिपोर्टमध्ये कसे नाही ते?” त्यावर मी म्हणालो, “कधीचा आहे तुमचा रिपोर्ट?” तो म्हणाला, “मागच्या वर्षी ऑगस्ट मधला आहे. त्यानंतर वर्षातच आम्ही इकडे यायची सर्व तयारी करून आलो आहोत.” मी लगेच प्रसंगावधान राखून म्हणालो, “तरीच. अहो मागच्या डिसेंबर मध्येच आमच्या ‘भावना इंजेक्शन बँक’चे उद्घाटन झाले. हो की नाही रे मंटू? तुझ्या फोनमध्ये तो फोटोदेखील आहे बघ.” मी मंटूला डोळा मारून म्हणालो, “त्या मारणे सरांच्या हस्ते आपण पहिले भावनादान केले म्हणून सत्कार झाला होता बघ.” मंटूला माझा इशारा बरोबबर समजला. खरे तर मागच्या डिसेंबरमध्ये इन्स्पेक्टर मारणे यांच्या पोलीस चौकीत आमचा सत्कार झाला होता. बोटीवर धाडस करून आम्ही त्या स्मगलरला पकडून दिले त्याबद्दल. मंटूने चटकन तो फोटो त्या माणसाला दाखवला. आमचे फोटो बघून त्या माणसाचा लगेच विश्वास बसला. तो म्हणाला, “ओह! खरेच की! मला एक सांग, मला दाखवशील का ती बँक कुठे आहे ते?”

त्यावर किश्या उत्साहात म्हणाला, “अंकलकाका, मी पुढं तुमच्या अन ड्रायव्हरच्यासंगट बसून तुम्हांला रस्ता दाखवू का? चला.”

मला किश्याची आयडिया बरोबर समजली. एकदा तो त्या माणसाला पुढे घेऊन गेला की इकडे आम्ही इन्स्पेक्टर मारणेकाकांना बरोबर सावध करून ठेवू शकलो असतो. ते दोघे पुढे जाऊन मधले दार बंद करताच मंटूने मारणेकाकांना मेसेज केला. ‘काका एक ‘लई भारी’ पाहुणा घेऊन येतोय. आपली ‘भावनांची इंजेक्शन बँक’ तयार ठेवा. तो बँक बघायला येतोय. आल्यावर इंजेक्शन मारा’ त्या समोर बसलेल्या माणसाने त्यांच्या अति प्रगत विज्ञानाने आमचा मेसेज वाचला तरी मारणे काकांना जे बरोबबर समजेल ते काही त्याला समजणार नाहीच. थोड्याच वेळात आमचे ते हेलिकॉप्टरसारखे धूड मारणे काकांच्या चौकीच्या समोरच्या मैदानात उतरले. आणि बघतो तर काय. मारणे काकांना आमचा डाव बहुतेक बरोबर समजला होता. त्यांनी पंधरा मिनिटांत एक फ्लेक्स बनवून घेतला होता. ‘भावनांच्या इंजेक्शनची बँक, शाखा पुणे आणि तो मोठ्ठा फ्लेक्स पोलीस चौकीच्या नेहमीच्या पाटीला झाकेल असा बरोबर लावला होता. आमच्याबरोबरचे ते दोघे तो फ्लेक्स बघून खूश झाले आणि मजेने हसत होते पण त्यांच्या हातात अतिप्रगत बंदुका होत्या.

चौकीत येताच आम्हांला आश्चर्याचा दुसरा धक्का बसला. पाहतो तर काय त्यांच्या नेहमीच्या खाकी ड्रेसवर मारणे काकांनी चक्क एक कमरेच्या खालपर्यंत येणारा डॉक्टर लोक घालतात तसला पांढरा अॅप्रन घातला होता आणि आधी बजावल्याप्रमाणे साध्या कपड्यातले हवालदार मोरे आम्ही येताच मारणे काकांना म्हणाले, “डॉक्टर, ती परवा आलेली सॅपल फ्रीजमध्ये ठेवली बरे का.” आम्हांला बघून मारणे हसत म्हणाले, “अरे, या या मुलांनो. तुम्ही दिलेली भावनांची सॅपल परवा एका श्रीमंत व्यापाऱ्याने वापरायला नेली बरे का. त्याला

आपली मुले नम्र व्हायला हवी होती.” मी पुढे होत म्हणालो, “डॉक्टर, हे आमचे दुसऱ्या प्रहांवरून आलेले मित्र आहेत. त्यांना आपली भावनांच्या इंजेक्शनची बँक पाहायची आहे.” मारणे काकांनी त्या दोघांच्या बंदुका पाहून मनात काही तरी ठरवले आणि त्यांच्याशी हस्तांदोलन करत ते अतिशय आदराने म्हणाले, “अरे वा, साहेब, आमच्या बँकेची ख्याती तुमच्यापर्यंत पोचली याचा आनंद वाटतो. आधी आपण काहीतरी थंड किंवा चहा वगैरे घेणार की आधी आमची बँक बघूया?” तो पाहुणा मारणेकाकांचे आदरातिथ्य पाहून जरा जास्तच खूश झाला होता. तो म्हणाला, “आधी बँक बघूया.” मारणे काका म्हणाले, “चला तर. पण एक आहे, बँक अतिशीत आणि अतिशय वेगळ्या वातावरणात ठेवावी लागते. तिथे आपल्याला बूट आणि सगळ्या धातूच्या वस्तू काढून जावे लागेल.” सर्व व्यवस्थेने भारावलेले पाहुणे म्हणाले, “काहीच हरकत नाही.” आणि त्यांनी बूट तर काढलेच शिवाय स्वतःच हातातल्या बंदुका तिथल्या टेबलावर ठेवल्या. एका पाहुण्याने कमरेला लावलेले एक यंत्र आणि खिशातले एक यंत्र देखील काढून ठेवले.

एकदा का पाहुण्यांनी बंदुका बाजूला ठेवल्या म्हटल्यावर मारणे काका अतिशय आदराने त्यांना घेऊन मागच्या बाजूला आले. तिथे आम्हांला तिसरा धक्का बसला, कारण तिथल्या फायलीच्या कपाटावर पाटी लावली होती : बँक क्रमांक १ कडे आणि एक बाण दाखवला होता. आम्हांला तिथे यायची सवय असल्याने माहित होते, की जिकडे बाण दाखवला तिथे तर गुन्हेगारांना डांबून ठेवायची कोठडी होती. अर्थातच कोठडीचे दार बंद होते. त्या कोठडीवर नुकतीच लाल शाईत रंगवलेली पाटी होती : बँक क्रमांक १

पाहुण्यांना आत गेल्यावर तिथे उभे असलेले हवालदार साळवी आणि हवालदार जाधव दिसले.

पाठोपाठ आत शिरलेले मारणे हसत ओरडले, “साळवी जरा इंजेक्शन द्या बरे या पाहुण्यांना...” आणि असे म्हणत म्हणत त्यांनी दोघांची मानगुट पकडली आणि क्षणार्धात साळवी आणि जाधव या दोघांनी पाहुण्यांच्या हातात बेड्या घातल्या. आम्ही मारणे काकांच्या केबिनमध्ये आलो तोवर साळवी आणि जाधव आलेच. जाधव काका म्हणाले, “साहेब, पाहुण्यांना बंदोबस्तात ठेवलंय. काय करायचं त्यांचं?” मारणे काका म्हणाले, “अरे ते वेगळं प्रकरण आहे बाबा. मी सरकारकडे चौकशी करतो या परग्रहांवरच्या लोकांबाबत काय नियम असतात ते. म्हणा, अजून कधी असं काही झालं नसेलच.” मग ते माझ्याकडे वळून म्हणाले, “पण काय रे पोरानो, हे प्राणी मोबाइल गॅंगच्या मागे का लागले होते? आणि तुम्ही यातून कसे काय निसटलात? डॅंजर दिसताहेत हे तर.”

त्यावर उत्साहाने निक्की म्हणाली, “तुम्हांला सांगू का मारणे काका, आपल्या अंगात अगदी बेसिक जीवनकौशल्य असतील ना तर की नई” तेव्हा तिला थांबवत मारणे काका म्हणाले, “कसली काय असतील तर?” मी हसत हसत पुढे येऊन म्हणालो, “जाऊ दे मारणे काका, ते राहू दे. तुमच्याकडे अगदी भरपूर आहेत ती.” मारणे हसत म्हणाले, “पोरानो, सरकारकडून काय आदेश येईल तो येईल, पण मला तुमचा फार अभिमान आहे. माझा ऊर तुमच्याकडे पाहून अभिमानाने अगदी भरून येतो.” असे म्हणताना मारणे काकांचा गळा भरून आला. तेव्हा किश्या गमतीने म्हणाला, “ओ मारणेकाका, लई शॅटईमेंटल हू नका बरं, नायतर ते परग्रहांवरचे पावणे तुमालाच उचलतील.”

त्यावर आम्ही तिथे इतके का हसलो ते मारणेकाकांना समजलेच नाही.

संपर्क : ९८२२००३४१९

महाराज मध

अनिल साबळे

फो फसंडी गावातल्या एका किराणा दुकानामध्ये मधाने भरलेल्या स्टिलच्या टाक्या आहेत. ज्याला मध विकत हवी आहे तो त्या किराणा दुकानामध्ये जाऊन मध विकत घेतो. ही गोष्ट मी आमच्या आश्रमशाळेच्या मुलांकडून ऐकली होती. मधाने भरलेल्या स्टिलच्या टाक्या कशा दिसत असतील हे पाहण्यासाठी मी आतुर झालो होतो. आपल्या आश्रमशाळेतल्या सखारामने तिथे जाऊन अनेक वेळा मध विकलं आहे अशी माहिती मला मिळाली. मी सखारामला फोफंसडीत मध विकत

असतात त्या किराणा दुकानाबद्दल विचारलं तेव्हा सखाराम मला आनंदाने सांगू लागला. तसेच सखाराम स्वतः मोहोळं काढतोय हे सुद्धा त्याने मला सांगितले. एक वेळ झाडावरचं मोहोळ काढणं सोपं आहे परंतु जमिनीतली किंवा झाडांच्या ढोलीतली मोहर काढणं फार अवघड असतं हे मला माहीत होतं. मला एकदा मधाने भरलेल्या स्टिलच्या टाक्या पाहायच्या आहेत असं मी सखारामला सांगितलं तेव्हा सखाराम मला म्हणाला, आपण मधाच्या टाक्या पाहायला रविवारी जाऊ.

पेटलेल्या उन्हाळ्यात मी आणि सखाराम मोटारसायकल घेऊन फोफसंडी गावाला मधाने भरलेल्या टाक्या पाहण्यासाठी निघालो. सखाराम हा आमच्या आश्रमशाळेत इयत्ता सातवीमध्ये शिकत होता. आश्रमशाळेपासून चार पाच किलोमीटर गेल्यावर सखारामचं गाव आलं. सखारामच्या घरी आम्ही पाणी पिण्यासाठी थांबलो. तेव्हा सखारामने काढलेली मोहरीची मध त्याने मला खाण्यासाठी दिली. ती मोहरीची मध पातळ आणि थोडीशी कडसर होती. मोहरीची मध अशीच कडसर असते असं सखारामने मला सांगितलं. कारण मोहरीची मधमाशी हिरडीला बार आला म्हणजे त्यावरचं मध काढते आणि आपल्या पोळ्यांत जमा करते. मधाने भरलेले हात धुऊन आम्ही फोफसंडीकडे निघालो. 'फोफसंडीचा कुर्जिर गड बघायला लांबून लांबून माणसं येतात. आणि ती माणसं किराणा दुकानामध्ये जाऊन मध खरेदी करतात.' असं सखारामने मला सांगितलं. कोपरे गावाच्या पुढे गेल्यावर फोफसंडीकडे जाणारा रस्ता अतिशय खराब होता. रस्त्यावरची खडी उखडून बाहेर पडली होती. त्यामुळे मी हळूहळू मोटारसायकल चालवत होतो. आजूबाजूला घनदाट जंगल असल्यामुळे ऊन अजिबात जाणवत नव्हतं.

थोडा वेळ विसावा म्हणून आम्ही एका हिरडीच्या झाडाखाली मोटारसायकल उभी करून थांबलो. तेव्हा

भयंकर पेटलेल्या उन्हात एक आजी अनवाणी पायाने काहीतरी शोधत चालली होती. मी त्या आजीची चौकशी केली तेव्हा मला समजले की, ती आजी आपली हरवलेली शेळी शोधत आहे. मला त्या आजीचे अनवाणी पाय पाहून फारच दया आली. त्या आजीला काहीतरी मदत देता यावी म्हणून मी त्या आजीचे घाईघाईत दोन तीन फोटो काढून घेतले. ती आजी आपली शेळी शोधत नदीच्या पात्राकडे निघून गेली. "सखाराम, आपण ह्या आजीला नव्या चपला आणू देऊ रे." असं मी सखारामला म्हणालो तेव्हा सखाराम मला म्हणाला, "तुम्ही, उद्या आश्रमशाळेवर येताना नवीन चपला घेऊन या! मी तुम्हांला पैसे देतो." मी सखारामकडून पैसे घ्यायला नकार दिला. कारण सखाराम जंगलातली मोहर काढून तिचं मध फोफसंडी गावातल्या किराणा दुकानात विकत होता. त्यामुळे त्या बिचाऱ्याकडे एवढे पैसे नसायचे. सखारामची आई रोज मोलमजुरीसाठी कामाला जायची. सखारामच्या घरी थोडीफार गुरं होती. ती गुरं चारायला सखारामचे वडील जंगलात जायचे. मी उद्या येताना त्या आजीसाठी एक चपलेचा जोड आणणार आहे आणि त्यामुळे त्या आजीची पायपोळ थांबणार आहे म्हणून यामुळे सखारामला विलक्षण आनंद झाला होता.

सखारामसुद्धा सुट्टी असली म्हणजे गुरे घेऊन घनदाट जंगलात जायचा. गुरं चरत असली म्हणजे सखाराम मधमाशांची मोहर शोधून ठेवायचा. नंतर पुन्हा जंगलात येऊन ती मोहर काढून न्यायचा. सगळं जंगल पायाखाली तुडवत असलेल्या सखारामला जंगलाबद्दल सगळीच माहिती होती. भोवताली असलेल्या घनदाट जंगलाचा सगळा नकाशा सखारामच्या डोक्यात फिट्ट बसलेला होता. एका पावसाळ्यातल्या संध्याकाळी सखारामचा चुलतभाऊ अशोक चिंबोऱ्या धरण्यासाठी रांजण्या डोंगराकडे पायी चालत आला होता. गडद धुकं आणि झिमझिम पाऊस यामुळे सखारामचा भाऊ

अशोक रानात वाट चुकला. अर्धी रात्र झाली तरी अशोक घरी आला नाही म्हणून अशोकची आई काळजी करायला लागली. तेव्हा सखाराम हातात बॅटरी घेऊन थेट अशोकला शोधायला गेला. रांजण्या डोंगराकडे जाताना डुमाटाका म्हणून काळसर मातीचं रान लागतं. तिथेच भरपूर खेकडीची बीळं असतात. अशोक तिकडेच रस्ता चुकला असेल असा अंदाज सखारामला होता. संततधार पावसामुळे पायाचे माग काढणं अवघड होतं. तरीही चिंबोऱ्या धरताना काळ्या मातीत अशोकचे पाय खोल गेलेले होते. तो एकमेव मागच अशोकला सापडण्यासाठी सखारामच्या कामी आला. चुकलेला अशोक एका झुडपाजवळ रडत बसला होता. सखारामने आवाज दिल्यावर अशोक रडत रडतच त्याला बिलगला. घरी आल्यावर सखारामने चूल पेटवली. चिंबोऱ्या साफ केल्या आणि अशोकला काही भाजलेल्या चिंबोऱ्या खाऊ घातल्या.

आम्ही फोफसंडी गावात गेलो तेव्हा त्या किराणा दुकानात खरोखरच मधाने भरलेल्या अनेक टाक्या होत्या. त्या टाक्यामधलं जुनं मध अगदी झाडांच्या सालीसारखं घट्ट झालं होतं. मधाच्या अनेक टाक्यांवर साखर जमा झाली होती. त्या किराणा दुकानात अनेक मधाच्या लहान मोठ्या बाटल्या विकण्यासाठी ठेवलेल्या होत्या. अगदी अल्पशा दरात मी तिथे मधाच्या बाटल्या विकत घेतल्या आणि मधाने भरलेल्या टाक्या मनसोक्त पाहून घेतल्या. दुसऱ्या दिवशी मी आणि सखाराम त्या आजीचा शोध घेऊ लागलो. मी काल त्या आजीचे दोन तीन फोटो मोबाईलमध्ये काढून ठेवले होते. आम्ही आजूबाजूच्या गावामध्ये त्या आजीचा फोटो दाखवत होतो. शेवटी एका गावात आम्हांला त्या आजीचा पत्ता मिळाला. त्या आजीचं घर मांडवी नदीच्या पात्रात होतं. तिथे मोटारसायकल जात नव्हती. तिथेच पायीच जावं लागायचं. सखाराम त्या नदीच्या पात्रामध्ये अनेक वेळा मोहरीचं मध शोधण्यासाठी जायचा. त्यामुळे त्याला

जंगलातला खडा खडा माहीत होता. मी हातात चपलेचा जोड घेऊन नदीकडे जाणारी पाऊलवाट उतरत होतो. तेव्हा मला प्रश्न पडला. झाडांच्या ढोलीतली किंवा मातीच्या बांधातली मोहर सखाराम कसा काय शोधत असेल? त्याबद्दल मी सखारामला विचारलं, तेव्हा सखाराम मला सांगू लागला... उन्हाळ्यात भल्या सकाळी सूर्यकिरणं पडतात तेव्हा डोळ्यांवर हात ठेवून बारकाईने पाहत राहायचं. मध शोधायला निघालेली मधमाशी झाडांच्या ढोलीतून बाहेर उडताना आपल्याला बरोबर दिसतेय. मग तिथे जाऊन आपण झाडं शोधायची. बारीक कान देऊन ऐकलं म्हणजे झाडांच्या ढोलीत पोळं बांधून बसलेल्या मधमाशांची गुणगुण आपल्या ऐकू येते. बापरे, सखारामचं हे अफाट ज्ञान पाहून मी आश्चर्यचकित झालो. आपल्याला मोहरीच्या मधमाशीने झाडाजवळ पाहिले तर ती मधमाशी उडायचं सोडून जमिनीवर बसते. आणि मग हळूहळू गवतातून चालत चालत झाडावर चढून पोळ्याजवळ जाते. एवढीशी लहान मधमाशी पण तिलाही किती बुद्धी असते हे सुद्धा मला सखारामने सांगितलं. सखाराम अनेक वेळा झाडांवर चढून सुद्धा मोहोळं काढायचा. एकदा मी सखारामला हिरडीच्या झाडांवरचं मोहोळ काढताना पाहिलं होतं. तसं हिरडीचं झाड फारच ठिसूळ असतं. बऱ्याच वेळा ते झाड मुंग्यांनी आतून पोखरलेलं असतं. अशा पोखरलेल्या फांदीवर आपला पाय जरी पडला तरी ती फांदी कडकन मोडून झाडांवरून खाली पडायचा धोका असतो. पण सखाराम खारीसारखा हिरडीच्या झाडांवर सरसर वर चढला. काही क्षणातच त्याने मोहोळ असलेली फांदी कडकन मोडली. मधाचा कांदा असलेली फांदी त्याने तोंडात धरली आणि तो सरसर खाली उतरला. सखारामची ही चपळाई पाहून मी तेव्हाही थक्क झालो होतो.

काल उन्हात अनवाणी चाललेल्या आर्जींना आम्ही चपल घालण्यासाठी दिली तेव्हा त्या आजीचे डोळे

डबडबले होते. त्या आजीनी घरातून हळदीकुंकू आणून चपलेला लावले. चपल पुजून त्या आजीने आपल्या पायात घातली. ते पाहून माझे आणि सखारामचे डोळे भरून आले होते. ऊन उतरेपर्यंत आम्ही त्या आजीच्या घरीच बसून होतो. ऊन उतरलं तेव्हा मी आणि सखाराम त्याच्या घराकडे चालू लागलो. एका छातीपर्यंत वाढत गेलेल्या वारुळाजवळ सखाराम थांबला. वारुळात डोकावून सखाराम काय पाहत आहे हे मला कळत नव्हतं. सखारामने मला हात वर करून जवळ बोलावलं. मी सखारामच्या बोट्याकडे पाहिलं तेव्हा मला काळसर मधमाशा वारुळांच्या बिळातून आत जाताना दिसायच्या.

एरवी कुठेही मोहर असली म्हणजे सखाराम तिथे हात घालून मोहरीतली मधाची पोळी हात घालून बाहेर काढून घ्यायचा. सखारामच्या हाताला दोन तीन मधमाशा चावायच्या पण त्यामुळे सखारामला काहीही होत नव्हतं. वारुळाची माती हाताने पडून आतली मोहर

सखाराम सहजपणे काढेल असं मला वाटलं. वारुळात मोहर असली म्हणजे तिथे साप किंवा घोरपड हमखास असते असं सखाराम मला म्हणाला. तेव्हा मलाही धक्का बसला. सखाराम म्हणाला, “मोहरीवरच्या मधमाशा खाण्यासाठी साप राहुटी घालून बसतोय. आली माशी गिळून टाकायची.” वारुळात असलेल्या सापाची अदृश्य आकृती माझ्या डोळ्यासमोर आली. काळाकुट्ट साप वेटोळं घालून भुसभुशीत मातीच्या अंधाच्या वारुळात बसलाय. पोटाजवळ मधाचा थेंब घेऊन आलेल्या मधमाशीला तो साप आपल्या दुभाळ्या जीभेनं मटकन गिळून टाकतोय. वारुळात साप किंवा घोरपड असले ह्या भीतीने मीच ती मोहर काढायला नकार दिला. घोरपड बिनविषारी असली तरी ती आपल्या भक्कम जबड्याने बोट तोडू शकते याची

कल्पना मला होतीच.

रात्रभर मला त्या वारुळांची आठवण येत होती. उद्या वारुळांतली मोहर काढताना त्या वारुळांत काय निघेल यांची मला फारच उत्सुकता होती. दुसऱ्या दिवशी सखारामच्या घरी आलो. त्या दिवशी नेमका कसला तरी सण होता. मी कालच्या वारुळात असलेल्या मोहरीची सखारामला आठवण करून दिली. सकाळी गुरे घेऊन जंगलात गेलेले सखारामचे वडील दुपार झाली म्हणून गुरे घरी घेऊन आले होते. दुपारी एक वाजता गुरे झोपडीत कोंडल्यावर पुन्हा चार वाजता सखारामचे वडील गुरे घेऊन दूरच्या जंगलात जात. अनेक वेळा सखारामचे वडील गुरे चारत चारत तीस ते चाळीस किलोमीटर फिरत असायचे. जंगलातल्या कड्याकपारीत कुठे कुठे प्यायचं पाणी आहे हे सखारामच्या वडलांना माहित असायचं. उंबरं पिकून खाली पडल्यामुळे ती उंबरं खाण्यासाठी गुरं नुस्ती धावत असतात असं सखारामचे वडील मला सांगत होते. वारुळातली मोहर काढण्यासाठी सखारामचे वडील खांद्यावर टिकाव घेऊन आमच्यासोबत निघाले. ज्या बिळांतून मधमाशा आत बाहेर जात होत्या त्या बिळाजवळ थोडसं खोदल्यावर सखारामच्या वडलांना कळलं की, ही मोहर खूपच मोठी आहे. त्यामुळे मध भरण्यासाठी त्यांनी सखारामला कळशी आणण्यासाठी पुन्हा माघारी पाठवलं. वारुळांची माती खोदून काढताना काहीतरी सळसळलं तेव्हा मी सावध झालो. आतल्या मातीमध्ये विळखा घालून बसलेला नाग फणा काढून वारुळाच्या बाहेर आला. वारुळांची माती मोहरीच्या पोळीवर पडल्यामुळे मोहरीच्या मधमाशासुद्धा आमच्या डोक्यावर घोंघावत होत्या. भर दुपारीच मोहरीच्या मधमाशांचा एक काळा ढग आमच्या माथ्यावर जमला होता. फणा काढलेला नाग मध्येच झेप टाकत मधमाशा मटकावत होता. नंतर सखारामच्या वडलांनी टिकावांच्या दांड्याने त्या नागाला बाजूला हुसकावून लावले. मधमाशा गिळून सुस्तावलेला नाग ओळोखेपिळोखे देत हळूहळू वाळलेल्या

पाल्यापोचाळ्यात दिसेनासा झाला. सखाराम कळशी घेऊन आल्यावर सखारामाच्या वडलांनी वारुळातल्या मधाच्या पोळ्या काढल्या आणि कळशीमध्ये भरल्या. मधाची भरलेली कळशी घेऊन आम्ही सखारामच्या घरी आलो. सखारामच्या आईने पुऱ्या केल्या होत्या. पुऱ्या आणि मोहरीचं मध मी पोटभर खाल्लं.

मांडवी नदीच्या डोहामध्ये कुठे कुठे थोडंफार पाणी साठून असायचं. आश्रमशाळेला उन्हाळ्याची सुट्टी असली म्हणजे मी, सखाराम आणि त्याच्या वाडीवरली काही मुलं आम्ही डोहामध्ये पोहण्यासाठी जायचो. पोहण्यात तरबेज असलेला सखाराम नदीच्या पाण्यात खोल बुडी मारून दगडाखाली लपलेले मासे ओंजळीत धरून वर यायचा. नदीत मासे पकडण्याची बांबूची मळई मला सखारामनेच दाखवली होती. उभट आकाराची मळई नदीत ठेवल्यावर त्यामध्ये मळ्याचा मासा सहज पकडला जायचा. चिंबोरी, गिळंद, बेलखड, किरवा, वाट्या, पोक्या आणि मुडदार ह्या खेकडीच्या जाती मला सखाराममुळेच समजल्या होत्या. त्यात सगळ्यात महत्त्वाची रंगाने काळी असलेली चिंबोरी खेकड खूप ताकदीची असतेय असं सखाराम मला म्हणाला होता. माझ्या खोकल्याला एक औषध म्हणून मला सखारामनेच चिंबोरी खेकडीच्या नांग्यातलं पाणी पाजलं होतं.

एकदा श्रावण महिन्यात आम्ही आमच्या आश्रमशाळेची सहल गिधाड्या घाटात नेली होती. गिधाड्या घाट म्हणजे पूर्वी त्या घाटातल्या उंच उंच झाडांवर मोठमोठी गिधाडं मेलेली जनावरं खाण्यासाठी बसलेली असायची. गिधाड्या घाटातलं जंगल अतिशय घनदाट होतं. आम्ही सोबत आणलेली शिदोरी खाण्यासाठी एका झाडाखाली बसलो. तिथे मोठमोठे डास आम्हांला चावू लागले. आम्ही पुढच्या झाडाखाली गेलो तिथेही मोठमोठे डास होतेच. तेव्हा सखाराम आम्हांला म्हणाला, जिथे पालापाचोळा कुजलेला असतो. तिथे डास असतात. मग जिथे पालापाचोळा

कुजलेला नव्हता अशी जागा सखारामनेच आम्हांला दाखवली. मग आम्ही तिथे आरामात बांधून आणलेली शिदोरी खाल्ली. कुठलंही वाहतं पाणी प्यायचं नाही असं सखारामनेच आम्हांला बजावून सांगितलं. चांगल्या नितळ जागेत सखारामने झिरा खोदून आम्हांला पाणी प्यायला दिलं. घनदाट जंगलातून बाहेर कसं यायचं हेच आम्हांला कळत नव्हतं. तेव्हा सखारामने हसत हसत पायवाट शोधून काढली आणि आम्हांला घाटाच्या वर आणलं. जंगलात एक पायवाट चुकली तरी माणूस सगळ्या जंगलभर भटकत राहतो. जंगलात नेमकी पायवाट शोधणं पुस्तकातलं उत्तर शोधण्यापेक्षाही फारच अवघड असतं. समजा चुकीची उत्तरं लिहून आपण नापास जरी झालो तरी आपल्याला पुढच्या वर्षीच्या परीक्षेत बसता येतं. पण जंगलात पायवाट चुकण्याची परीक्षा जीवावर बेतणारी असते.

आमची आश्रमशाळेची मुलं एकदा वनभोजनासाठी मांडवी नदीकडे निघाली होती. नदीकडे जाता जाता आम्ही चूल पेटवण्यासाठी वाळलेल्या झाडाचं सरपण गोळा करू लागलो. वाळलेल्या निवडुंगाचं सरपण घेऊ नका. त्यामुळे चुलीत सगळा धूर होऊन जातो, असं सखाराम आम्हांला म्हणाला. मांडवीच्या पात्रात अनेक माणसांनी सरपण गोळा करून ठेवलं होतं. त्यातल्या एकासुद्धा फांदीला हात न लावता मुलं दुसरं सरपण सापडत पुढे निघाली. ते हिवाळ्यांचे दिवस लवकर अंधारणारे होते. अंधार पडण्याआधीच आपण वनभोजन करून पुन्हा माघारी फिरलं पाहिजे. असाच विचार आमच्या मनात होता. नदीच्या पात्रात धडाधड उड्या मारून मुलं मस्तपैकी पोहत होती. काही शिक्षकांनी आणि मुलांनी तीन दगडं शोधून चुली पेटवल्या होत्या. मी आणि सखाराम आणखी सरपण शोधत नदीच्या पात्रापासून दूर गेलो. तेव्हा आपण नेमके कुठे आलोय? आपण वनभोजनासाठी निवडलेली जागा कुठे आहे. याचा मला काहीच बोध होईना. झाडांच्या गर्दीतून धूर निघत होता. त्याचा थोडासा अंदाज काढत काढत

सखारामने मला पेटलेल्या चुलीजवळ आणले. तेव्हा मला वाटलं, एक छोटीशी मधमाशी आपल्या लहान सोंडेत मध धरून आपल्या मोहरांजवळ पुन्हा कशी येत असेल. आभाळात तिच्यासाठी येण्या-जाण्यांच्या वाटा कुठे तरी आखलेल्या असतात. आमच्या आश्रमशाळेत त्या वेळी फक्त सातवीपर्यंतचे वर्ग होते. त्यामुळे पुढील शिक्षणासाठी सखाराम दुसऱ्या आश्रमशाळेत निघून गेला. आश्रमशाळेला सुट्टी असल्यावर सखाराम मला भेटायचा. नंतर थेट सखाराम मला दोन वर्षांनी म्हणजे दहावीत गेल्यावर भेटला. सखारामला कसल्यातरी व्याधीनं जखडलं होतं. त्यामुळे सखाराम मला फारच अशक्त दिसत होता. सखारामचं वजन कमी झालं. थोडंसं अंतर चालून गेलं तरी सखारामला धाप लागत होती. चांगल्या डॉक्टरकडे तपासणी केल्यावर कळलं की, सखारामला हाडांचा कर्करोग झाला आहे म्हणून. लहान मुलांना आणि किशोरवयीन मुलांना हाडांचा कर्करोग होण्याची शक्यता असते. असं मी वाचलं होतं. खारीसारख्या चपळ सखारामचा वाळून सापळा झाला होता.

एक दिवस सखाराम अचानक मरण पावला. सखाराम मरण पावल्याची बातमी मला फार उशीरा समजली. नंतर मी सखारामच्या दशक्रियाविधीला गेलो होतो. सगळी माणसं सखारामची आठवण काढून रडत होती. एका पानावर मला कुणीतरी डाळभात शिरा वाढला होता. एक घाससुद्धा माझ्या तोंडात जाईना. ज्या अंगणात बसून आम्ही मोहरीचं मध आणि पुऱ्या खाल्ल्या होत्या. त्याच अंगणात बसून मला सखारामच्या दशक्रियाविधीचं जेवण घासभर सुद्धा गिळवत नव्हतं. डोळे पुसत मी तसाच घरी निघून आलो. माझ्या डोळ्यांतून ओघळत असलेल्या अश्रूची चव मोहरीच्या मधासारखीच मला वाटत होती.

■

संपर्क : ९५६१८९०४४४

प्रयत्न करतू

उत्तम कोळगावकर

अवघड तेही, घडेल नक्की
प्रयत्न कर तू, जमेल नक्की
तेल वाळूचे, निघेल नक्की,
प्रयत्न कर तू, जमेल नक्की
प्रयत्न करिती जे जे येथे,
यश तर त्यांच्या घरी नांदते
सत्य तुला हे पटेल नक्की,
प्रयत्न कर तू, जमेल नक्की
काळ कितीही काळा आला,
तुडव तुडव तू अंधाराला
अखेर उजेड पडेल नक्की,
प्रयत्न कर तू, जमेल नक्की
असेल खडतर चढण कितीही,
कोसळण्याची असो भितीही,
पंगू पहाड चढेल नक्की,
प्रयत्न कर तू, जमेल नक्की
चिंतन मंथन धडपड कर तू,
पुन्हा पुन्हा मग खटपट कर तू
यान तुझेही उडेल नक्की,
प्रयत्न कर तू, जमेल नक्की
ही यत्नांची खेप तुझे रे
उंच उंच ही झेप तुझे रे
आकाशाला भिडेल नक्की,
प्रयत्न कर तू, जमेल नक्की

संपर्क : ९५४५२१२७८३

स्वपथगामी मायक्रो यात्रा

जाई देवळालकर

कुठल्याही उद्देशाशिवाय, पूर्वनियोजनाशिवायची भ्रमणयात्रा म्हणजे 'स्वपथगामी यात्रा'. या रंजक यात्रेचा हा अनुभव...

स्वपथगामी सायकल यात्रेत आम्ही तिघे सहभागी होणार होतो. नीरव तिसरीत तर निर्झर सातवीत. निर्झरला मागच्या सायकल यात्रेचा अनुभव असल्यामुळे मला जरा कमी धाकधूक होती. कुठल्याही उद्देशाशिवाय, पूर्वनियोजनाशिवायची यात्रा म्हणजे स्वपथगामी यात्रा. या यात्रेचे नियम म्हणजे- पैसे, कुठलेही ओळखपत्र, बँकेची कार्ड, घड्याळ, फोन, कॅमेरा अथवा गॅझेटस् (म्हणजे गुगल मॅपही) न्यायचे नाहीत हे ठरलेच होते. मिळेल ते काम करणे आणि त्या मोबदल्यात मिळालेले अन्न आणि निवारा स्वीकारणं अशी ही यात्रा. मजल दरमजल करत आम्ही बंगलोरहून बडोदा आणि तेजगढच्या आदिवासी ॲकॅडमीत पोचलो. दिल्ली, तमिळनाडू, केरळ, कर्नाटक, गुजरात, राजस्थान, मलेशिया अशी कुठून कुठून लोकं आली होती. दुसऱ्या दिवशी सकाळी वर्तुळात बसून सगळ्यांनी ओळख करून दिली. सगळ्यांनी आपल्याला हवे ते नवीन नाव घ्यायचे. सवेरा (सकाळ आवडणारा), टेंगा (मूर्ती लहान पण किर्ती...) सांगकाम्या, खडकू (सतत उद्योगात रमणारा), गुमनाम, फकिरी, प्रकृती अशी नावे घेतली गेली.

नीरवसाठी कमी उंचीची सायकल, बाकी बहुतेक काळ्या, दणकट आणि उंच, दुधवाला सायकली ज्याचा स्टॅंड सायकल मागे ओढून दोन्ही बाजूंनी लागतो, अशा भाड्याने सहा दिवसांसाठी आणल्या. त्या बरोबरच सायकल रिपेअर करावी लागली तर म्हणून काही अवजारं. दुसऱ्या दिवशी सकाळी सगळे अठरा जण गुजराथच्या पूर्व आदिवासी भागात निघालो. बरोबर दोन कपडे, झोपायची वळकटी, आम्हीच बनवलेली तीळ, गूळ, डाळ, दाण्याची भुकटी एवढेच सामान. कुठलीही औषधे, प्रसाधने अगदी साबण, पेस्ट, टूथ ब्रशही न घेण्याचे सर्वानुमते ठरले होते. ऊन पावसाचा खेळ चालू होता. आजचा बराचसा रस्ता बस, ट्रक अशी रहदारी असलेला होता. निर्झरला कालपासून बारीकसा ताप होता तरी त्याने यात्रा करणारच असं जाहीर केलं.

फर्लांगभर अंतर गेल्यावर त्याला उलट्याही सुरू झाल्या. बरोबरची आवळा सुपारी दिली आणि पाणी पाजत राहिलो. नीरवचा जोडीदार खडकू. त्याने रस्त्याच्या बाहेरच्या बाजूला राहून नीरवला आतल्या बाजूला सुरक्षित ठेवून त्याच्याशी गप्पा गोष्टी करत, गाणी गुणगुणत मस्त प्रवास सुरू केला. आजूबाजूला भाताची, मक्याची, भेंडीची शेतं होती. उतरलेले ढग, सगळीकडे पसरलेला मखमाली हिरवा, डोळे निववत होता. एक प्रकारची लय पकडली गेली होती. मस्त वारा खात सायकली निघाल्या. आता पावसाने झोडपून काढायला सुरुवात केली. क्लिंझने आणि रेवतीने कुठूनशी भलीमोठी पानं आणली आणि त्याची गमतीदार टोपी बनवून घातली. पोटात थोडी भूक होती पण सुंदर हवा आणि गाणी, गोष्टी त्यामुळे भुकेकडे दुर्लक्ष करता येत होते. क्लिंझने रस्त्याच्या कडेला उगवणारे एक प्रकारचे निवडुंग कसे खायचे ते दाखवले तसेच रस्त्याच्या कडेला उगवलेल्या कोवळ्या भेंड्याही तो आनंदाने खात होता. संध्याकाळ होत आली होती, आजूबाजूला जंगल. तेवढ्यात मोटरसायकलवरून जाणारे दोघे थांबले. त्यांनी पुढच्या केवडी गावातल्या एका समाज मंदिरात उतरण्याची सोय करून दिली. आम्ही ती फारशी वापरात नसलेली पडीक, पत्र्याची गोडाऊन सदृश जागा झाडून साफ केली. आजूबाजूच्या घरांतून लोकांनी एकदोन खाटा, चटया, सतरंज्याही पाठवल्या. दोन तीन गट करून चारी दिशांना काम मिळतंय का पाहायला आम्ही निघालो. गावात फिरत असताना सारवलेल्या मातीच्या घरात डोकावले तर समोर मोठी भिंत भरून सुंदर पिठोरा पेंटींग!! मला तर एखादा जुना मित्रच भेटल्यासारखं वाटलं. मग घर मालक आले, शेजारपाजारचे जमले. घरात एखाद्या बाळाचा जन्म झाला की समारंभपूर्वक हे चित्र घरातल्या मुख्य भिंतीवर करून घेतले जाते. मग आजूबाजूच्या घरीही अशी चित्र पहायला घेऊन जाण्याचा आग्रह झाला. बाजूच्या भाताच्या शेतातून घमघम सुवास येत होता. पण कणसं काळी पडलेली

दिसत होती. नजरूभाईना विचारल्यावर ते म्हणाले, “हा काळा तांदूळ आहे. हाच तांदूळ या भागातले आम्ही आदिवासी वापरतो.” त्यांची भाषाही गुजराती, हिंदी, मराठी, भिल्ल यांची सरमिसळ वाटत होती. काही कळत होते, काही गळत होते. पुढे निमुळती गल्ली ओलांडत जरा उंच चौसोप्यावर बांधलेल्या घरात पोचलो. तिथे तर अजून मोठे चित्र होते. या चित्रांमुळे आमच्या भरपूर गप्पा झाल्या. एक दोघं आम्हांला बाजूच्या घनदाट जंगलात (देवराईत) फिरायला घेऊन गेले. तिथली लाखेची झाडं, इतरही औषधी झाडे पाहिली. एका झुडपाची काडी कापून त्याची साल एका बाजूने ओढायला दिली. ती साल एवढी भक्कम की खेचली तरी तुटे ना. हे भेंडीच्याच जातीचे झुडूप असल्याचे कळले. बाजा विणण्यासाठी ह्याचेच दोर करून वापतात. एक छोटे झोपडीवजा देऊळही दाखवले. लाकडात कोरलेले वेगवेगळ्या आकारांचे घोडे आणि एक देवी होती. हेच या आदिवासींचे देव.

एव्हाना संध्याकाळ झाली होती, काहींची शेतं गावापासून दूर असावी. मालक घरी परतत होते. पाऊस होताच, त्यामुळे आमच्यापैकी कुणाला काम मिळालं नाही पण दोन शिक्षक निरोप घेऊन आले की पलीकडे गेस्ट हाऊसमध्ये यात्रींसाठी जेवण आयोजित करत आहेत. आम्ही कृतज्ञतेने रात्रीचे सुग्रास जेवण जेवलो. त्या भागातली उडणारी खारही रस्त्यात काहींना पाहायला मिळाली. निर्झरला ताप होताच. आता

नीरवलाही ताप वाटायला लागला. जवळ असलेली तुळस पाण्यात घालून दोघांना पाजत राहिलो. रात्रभर मी निर्झरची तर खडकू नीरवची खूप प्रेमाने काळजी घेत राहिलो. सकाळी रामजींने बाभळीच्या काड्या दात घासायला मिळवून आणल्या. आम्ही तीन चार जण पुन्हा कालच्या घरी गेलो. कुणी काळे तांदूळ पाखडले, दळले, कुणी साफसफाई, सारवण तर कुणी स्वयंपाक केला. जळणाला लाकडे आणणे, विहिरीवर पाणी भरणे, शाळेत जाणाऱ्या मुलींच्या वेण्या घालणे असे बरेच काही. घरातली कर्ती बाई (वय सतरा-अठरा) अंगणातली गुलाबी भेंडी आणून भराभरा हातावर कापत होती. अंधाऱ्या स्वयंपाक घरात चुलीवर खमंग भाकऱ्या करत होती; तेही पीठाचा कणही इकडेतिकडे न सांडवता. इतकी सुबक, नितळ आणि टम्म फुगणारी भाकरी तिच्याकडून शिकायला मजा आली. आम्हीही मदत केली. त्याच दहा बारा भाकऱ्या थोडे तिखट आणि पौष्टिक महुवाचे तेल घालून आम्हांला रुमालात बांधून दिल्या. त्यांच्याकडे गूळ, साखर घरात नव्हते. ते केवळ सणवारालाच जपून वापरत.

खरे तर मागच्या वर्षीच्या राजस्थानच्या सायकल यात्रेत अनेकांनी पहिल्या चार वाक्यातच “तू कुठल्या जातीचा, गोताचा?” असे प्रश्न विचारले होते. Cosmopolitan वातारणात वाढलेल्या निर्झरला घरातही असे वातावरण नसल्याने खरोखरच आपली जात/गोत माहीत नव्हते. त्या तुलनेत पहिल्याच दिवशी

मिळालेला समृद्ध सांस्कृतिक अनुभव आणि प्रेमाची शिदोरी घेऊन आम्ही मार्गस्थ झालो. वाटेत छोटी नदी, झरे दिसले की पोहत, गंमतजंमत करत सगळे निघाले. ताप असल्यामुळे नीरव पारच ठेपाळला. थोडी विश्रांती घेत घेत थोडे अंतर कसेतरी पार पडले. त्याच दिशेने बारा पंधरा किमीवर एक पाडा आहे असे कळले. एका बाईकवाल्याला रामजींनी हात करून नीरवला पुढच्या गावाला पोहोचवण्याची विनंती केली. ते निघाल्यावर माझ्या पोटात एकदम खड्डा पडला. आपल्याला ती माणसं, गाव, परिसर, भाषा काहीच माहित नाही, नीट पोचवतील नं? तो एकटा तिथे काय करेल? आजूबाजूला जंगल, तेव्हा माणसं तरी असतील ना? हजार प्रश्न. माझे विचार चालू असतानाच खडकू वेगाने त्या दिशेने कितीतरी पुढे आधीच पोचला होता. आज धोधो पावसाची जागा कडक उन्हाणे घेतली होती. चांगलाच चढ होता. आम्ही सगळेच कुठेही न थांबता त्या बस स्टॉपकडे निघालो. विवेक एका हाताने स्वतःची आणि एका हाताने नीरवची सायकल धरून निघाला. इतर सगळी लहान मुले यश, आर्य, जयला खूपच छान सायकलिंग करत होती.

पुढच्या पाड्यावर बसस्टॉप आणि खडकूच्या मांडीवर डोकं ठेवून निवांत झोपलेला नीरव बघून जीव भांड्यात पडला. सगळ्यांनीच थोडी विश्रांती घेतली. जवळच्या टपरीवाल्याने चहा पाजला. त्यांच्याकडे केवळ प्लॅस्टिकचे ग्लास होते. आमची मंडळी "Use and throw" संस्कृती न मानणारी. तेव्हा कोणी तरी शककल लढवून पानांचे द्रोण बनवले आणि त्यातून घोट घोट चहा प्यायला. या वेळी पुढच्या सातकुंडा गावाकडे नीरव आणि सायकल एका काकांबरोबर बाईकवर पाठवले. आता उतारावर सुसाट सायकली निघाल्या. भरतजींबरोबर कबिराचे दोहे गात गाव कधी आलं कळलंच नाही. पारावर आम्ही भाकर तुकडा खाल्ला. इतकी चविष्ट काळ्या तांदुळाची भाकरी तेही महुवाच्या तेलाबरोबर कधी कोणी खाल्ली नव्हती. तिथल्या

लोकांनी शाळेच्या नवीन बांधलेल्या वरच्या मजल्यावर रहायला जागा दिली. ताडपत्री आणि सतरंज्याही मिळाल्या. आज चक्क खालच्या मजल्यावर विजेचे दिवे आणि स्वच्छतागृह होते. दोघं तिघं एका एका घरी काम शोधायला बाहेर पडलो. नीरव जवळ फकिरी थांबली. कुणाच्या परसातले तण काढून देऊन, कुणाकडची कणसं काढून देऊन, तर कुणी आपल्या जग प्रवासाच्या गोष्टी सांगून आले. गुमनामने एका दीदीच्या डोक्यावरची मोळी स्वतः घेऊन किलोमीटर अंतरावर पोचवायला घेतली. पण डोक्यावर आल्यावर त्या भाऱ्याचं खरं वजन लक्षात घेता तोल सांभाळत एक पाऊलही टाकणं अवघड झालं. त्या बारकुड्या दीदीला एक पोरगं खाकोटीला, एक हाताला धरून डोक्यावरचा भारा कसा वाहायला जमत होता तिचं तिलाच माहित. गावकऱ्यांनी हॉस्टेलमध्ये जेवायचे आमंत्रण दिले. काही जण गेले. काहींना कामाच्या बदल्यात कणीस मिळाले. काहींना पोहे. कुणी निर्झर नीरवसाठी लिंबू, मीठ, साखर आणले. रात्री गावातल्या पाराजवळ गरबा पहायला उत्साही यात्री गेले.

रात्री नीरवला ताप येत राहिला. निर्झरला ताप नसला तरी उलट्या होत राहिल्या. रात्री बेरात्री वरच्या मजल्यावरून धावत स्वच्छतागृहात पाय न वाजवता निघालो तरी विवेक लगेच निर्झरच्या पाठीवरून हात फिरवायला आलेला असायचा. सकाळी काही जण जवळच्या सुंदर तलावावर पोहून आले. आजूबाजूची तजेलदार हिरवी शेते, त्यात काम करणारी लोकं, बैलगाड्या सगळं चित्रातल्या सारखं होतं. 'आज धानेर खेते रौद्र छाया लुकोछोरी खेलाय रे भाई' हे गाणं प्रत्यक्षात दिसत होतं. नीरव फारच मलूल दिसत होता. त्याला सायकल चालवणं शक्य होईना. बाकी लोकं तोवर पुढे गेले होते. रामजी, अनुज आणि मी नीरवबरोबर मागे. आता मला नीरवला घेऊन बेस कॅंपला परतण्याची गरज दिसत होती. येणाऱ्या जाणाऱ्या गाड्यांना हात केला. बराच वेळ वाट पाहिली. कुणी या

वेळी मिळे ना! शेवटी सुमारे तासाभराच्या प्रतीक्षेनंतर दोन बाईकवाले नीरव व त्याची सायकल घेऊन पुढे गेले. परंतु तेजगढला थेट कुठलेही थेट वाहन नव्हते. एक डुंगापुराला जाणाऱ्या टेंपोट्रॅक्सने पैसे न घेता आम्हांला तिथे सोडायची तयारी दाखवली. लगेच आमच्या सहयात्रींनी आमच्या सायकली टपावर करकचून बांधून दिल्या. निर्झरने इतरांबरोबर यात्रा पूर्ण करण्याचा निर्णय घेतला. जीवापाड काळजी घेणारी मंडळी आजूबाजूला होतीच.

आता आम्हा दोघांची यात्रा सुरू झाली. त्या भल्या माणसाने तीस पस्तीस किलोमीटरवरच्या बाजारपेठेत आम्हांला सोडले. सायकली उतरवून दिल्या. पुढच्या गावी जाणाऱ्या टेंपो ट्रॅक्सला अजून वेळ आहे असे कळल्यावर आम्ही एका दुकानाच्या पायरीवर वाट पहात बसलो. दूरवर तो ड्रायव्हर दिसत होता. त्याला आम्ही सांगितलं, मुलगा आजारी आहे, यात्रेतून परत जावे लागत आहे आणि आमच्याकडे एकही पैसा नाही. हे ऐकून एकही प्रश्न न विचारता चालकाने आम्हांला न्यायची तयारी दाखवली. तळपत्या उन्हात तास दीडतास प्रतीक्षा केल्यावर तेजगढ अशी हाक आली. तेव्हा घाईने दोन सायकली आणि दोन सॅक घेऊन पाच मिनिटं चालत त्या माणसाच्या हातात सोपवले. आजूबाजूच्यांना सायकली टपावर चढवायची विनंती केली. सायकली जागेवर गेल्यावर पुन्हा येऊन नीरवला साखरेचं पोतं करून घेऊन गाडीत बसवलं. मी आणि तो याशिवाय ड्रायव्हर आणि तीन चार मोठी माणसं पुढच्या सीटवर, बरीच सारी मध्ये, मागे आणि पाच सहा जण तरी टपावर सायकली धरून बसले. बरेच प्रयत्न करून गाडी सुरू होईना. थोडी खडखड झाल्यावर एकदाची गाडी सड्यावर आली. अचानक अर्ध्या रस्त्यात डूगू डूगू करत आमच्या गाडीतून धूर यायला लागला, गाडी बंद पडली आणि सगळे गडबडून गाडीच्या बाहेर धावत आले. सुदैवाने दोनशे मीटरवर एक बस स्टॉप आणि टपरी होती. तुरळक दोनचार माणसे होती. गाडीतून

उतरल्यावर प्रत्येकाने सीटाचे पैसे दिले. तेव्हा ड्रायव्हर म्हणाला की त्या फेटेवाल्या गृहस्थांनी तुमचेही पैसे दिले. मला आश्चर्याचा धक्का बसला. त्या अगदी सामान्य परिस्थितीतल्या दिसणाऱ्या माणसाने आमची ओळखपाळख नसताना पैसे देऊ केले आणि न सांगता निघूनही गेला. आम्ही आजूबाजूला घनदाट झाडी असलेल्या त्या स्टॉपवर पुढच्या वाहनाची आराधना करत बसलो. इतर लोकं टमटमधून, बसमधून आणि चालत दिसेनाशी झाली. पुन्हा पावसाची लक्षणं दिसायला लागली. नीरवच्या डोळ्यांवर ग्लानी. सकाळपासून पोटात अन्नाचा कण नाही. समोर एक फळांची गाडी होती. मी समोरच्या फळवाल्याला एक केळ देण्याची विनंती केली, तर त्याने अख्खा घडच नीरवला दिला. मी त्यांना ओरीगामीचा पक्षी देऊन मनापासून आभार मानून फक्त एक केळ घेऊन नीरवला खाऊ घातले. यथावकाश एक गाडी, एक ऑटो आणि दोन तीन किमी अंतर चालत आदिवासी अॅकॅडमी गाठली.

‘या ‘अशिक्षित’ समजल्या जाणाऱ्यांच्या जगण्यातला सहज स्वीकार, सर्वसमावेशकता आणि समज मला माझ्या जगण्यात आणता येईल का?’ हा प्रश्न घेऊन आम्ही परतलो. निसर्गातली आणि खऱ्या अर्थाने निसर्गपूरक जीवनशैली जोपासणाऱ्यांच्या मनांची समृद्धी अनुभवून आम्ही श्रीमंत होऊन परतलो होतो.

ओ चिंतू कोई मने रस्ते मळे नी कदी

धीरे थी पुछे के केम छे,

तो आपणे तो कहीये के दरीया सी मौजमा

ने उपर थी कुदरत नी रेहेम छे

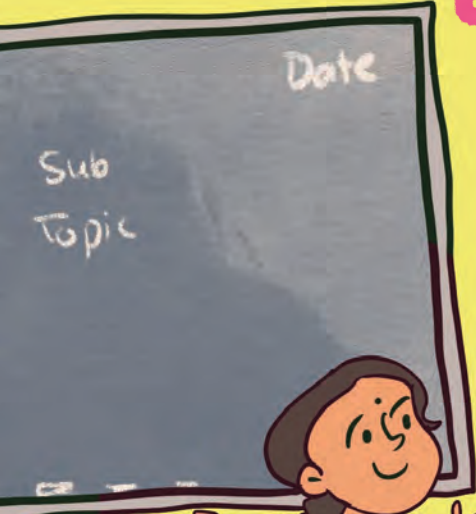
—(ध्रुव भट)

(अर्थ : वाटेवरून जातांना कुणी अचानक ‘काय कसं काय?’ विचारलं, तर मी सांगेन ‘आनंदाच्या लाटा उचंबळून आल्या आहेत कारण निसर्गाचं वरदान मला लाभलं आहे.’)

संपर्क : ९००८९५५१००

खोजतली शाळा!

डॉ. पंडित विद्यासागर

तन्मय शाळेतून घरी आला त्या वेळी तो गुश्श्यातच होता. आज शाळेत त्याची चांगलीच चिडचिड झाली होती. त्याची चूक नसताना त्याला ओरडा बसला होता. सर्व वर्गासामोर त्याची कानउघाडणी झाल्यामुळे त्याला राग आला होता. आई दारातच उभी होती. एरवी तिला बिलगणारा तन्मय तिच्याकडे न पाहताच घरात शिरला होता. आज काहीतरी बिनसलेले दिसते आहे याची आईला कल्पना आली. भूक लागली की येईल आपसूक असा विचार करून ती कामाला लागली. तन्मयने आतल्या खोलीत जाऊन दप्तर कोपऱ्यात जवळ जवळ भिरकावलेच आणि तो कॉटवर आडवा झाला. आपल काय चुकलं? याचा तो विचार करू लागला. मराठीच्या तासाला मॅडमने विचारलेल्या प्रश्नाला बरोबर उत्तर दिले होते, बाई मात्र विनाकारणच चिडल्या होत्या. विरुद्ध अर्थी शब्द कोणता यावर चर्चा चालू होती. मॅडमने 'वर' या शब्दाचा विरुद्ध अर्थी शब्द विचारला मी तत्परतेने 'खाली' असे सांगितले. यावर वर्गातली मुले हसली. मी मुद्दामच चुकीचे उत्तर दिले असा मॅडमचा समज झाला. उभा करून मॅडमने विचारले, "धडा वाचला ना?" मी 'हो' म्हटल्यावर मॅडमने पुढे विचारले, "या धड्यात वरच्या विरुद्ध काय शब्द आहे?" विद्यार्थी न विचारताच ओरडले. "वधू!". "पण, 'खाली' पण बरोबर आहे." मी म्हणालो. "जास्त हुशारी दाखवू नकोस, मी शिकवते त्याकडे लक्ष दे, नाहीतर परीक्षेत परिणाम भोगावे लागतील. बस खाली." मॅडमने मला झापले. मला खूपच अपमान वाटला. अलीकडे मला शाळा आवडेनाशी झाली होती. सारखे 'हे कर' 'ते कर' चालू असतं. बरं करायचं तेसुद्धा ते सांगतील तेच, तेवढेच आणि तसेच करायचे. वेगळा विचार करायचा नाही. सतत परीक्षेचा धाक. तन्मय खूप पुस्तके वाचायचा. त्याच्याकडे खूप अवांतर माहिती होती.

मला स्वतःहून गोष्टी करायला आवडत. पण वेळ होता कुठे? मला चित्र काढायला आवडे. तिथेही मोकळीक नव्हती. चित्रकलेच्या तासाला सरांनी फुलाचे चित्र काढूया असा प्रस्ताव मांडला. मी चित्र काढायला

सुरुवात केली तर सर ओरडले, "मी काढले का? मी काढीन तसे काढ." माझ्या मनातील कल्पना मनातच विरल्या. मग रंगही त्यांनी दिले तसेच द्यावे लागले. मला अगदी वेगळे रंग द्यायचे होते. आई खोलीत आल्यामुळे त्याचे विचारचक्र थांबले. आईने माझ्या पाठीवर हात फिरवून मला जेवायला घेऊन गेली. जेवणानंतर आईने मायेने जवळ घेऊन झोपवल्यामुळे त्याला गाढ झोप लागली.

शाळेत पोहोचायला मला उशीरच झाला होता. दारातच क्लास टीचर उभ्या असलेल्या पाहून मला आणखी भीती वाटली. आता पुनः बोलणी खावी लागणार असा विचार करत असतानाच मॅडमने हसून माझे स्वागत केले. क्षणभर माझा विश्वासच बसला नाही. त्या मला वर्गात घेऊन गेल्या. वर्गात शिरल्यावर माझ्या आश्चर्यात आणखी भर पडली. वर्गात नेहमी असणारे बाक दिसत नव्हते. त्याऐवजी भिंतीला लागून टेबल ठेवलेले होते. त्यावर विविध प्रकारचे साहित्य ठेवलेले होते. मुले मध्यभागी उभी होती. मीही त्यांच्यामध्ये जाऊन उभा राहिला. मॅडमने विचारले, "तुम्हांला पहिल्या तासात काय करायला आवडेल?" मुलांना काहीच कळले नाही. त्या पुढे म्हणाल्या, "म्हणजे तुम्हांला वाचायला, लिहायला, चित्र काढायला, प्रयोग करायला का आणखी काही करायला आवडेल?" एक मुलगा म्हणाला, "खेळायला." बाई म्हणाल्या "छान! ज्यांना खेळायला आवडेल त्यांनी आपला गट तयार करा. खेळाचे समान ठेवलेले आहे. हवे ते घेऊन खेळायला सुरुवात करा." इतर मुलांनीही आपआपले गट तयार केले. कुणी वाचू लागले, कुणी लिहू लागले, कुणी संगणक शिकू लागले तर कुणी चित्र काढू लागले. विज्ञान प्रयोग करणाऱ्यांचा एक गट तयार झाला. मुले एकमेकांशी चर्चा करू लागली, समजून देऊ लागली, समजून घेऊ लागली, काही अडचण आलीच तर टीचर होत्याच. वेळ कसा गेला हे कळलेच नाही. प्रथमच मुले आनंदी दिसली. पुढचे तासही असेच आवडीप्रमाणे झाले.

मधल्या सट्टीत मी शाळेमधून फेरफटका मारला.

शाळेचा चेहरामोहरा पार बदलून गेला होता. शाळेच्या भिंती, दरवाजे आणि खिडक्या माहितीने भरून गेल्या होत्या. दुसऱ्या मजल्यावर जाण्यासाठी जिऱ्याबरोबर बोगदाही होता. बोगद्याच्या भिंतीवर मानव विकासाची चित्रे होती. त्याचबरोबर भारतीय अवकाश संस्थेचा विकास दाखवला होता. रोहिणी, आर्यभट्ट, चंद्रयान आणि मंगळ यानाची चित्रे रंगवली होती. ग्रंथालय रेल्वेच्या प्लॅटफॉर्मवर होते तर आगगाडीच्या डब्यात पुस्तके होती. हा प्लॅटफॉर्म गांधीजींना दक्षिण आफ्रिकेत जिथे डब्यातून ढकलून दिले ती घटना दाखवत होता. मला ही कल्पना खूपच आवडली. मधल्या सुट्टीनंतर निबंध लेखनाचा तास होता. तन्मयला वाटले आता आठवून लिहावे लागणार किंवा लिहून घ्यावे लागणार. टीचर आले आणि त्यांनी विचारले, “गेल्या रविवारी तुम्ही काय केले?.” कुणी मॉलमध्ये गेले होते, कुणी फिरायला, कुणी नतेवाईकाकडे, तर कुणी पोहायला. शिक्षक म्हणाले, “ठीक आहे तुम्ही तुमचा अनुभव लिहून काढा. तुमच्या भाषेत लिहा. जसे आठवेल तसे लिहा.” मुले उत्साहित होऊन लिहू लागली. प्रत्येकाला काही तरी सांगायचे होते. शिक्षकांनी लिखाण पाहून सूचना केल्या. योग्य शब्द सुचवले, हा लिखाणाचा अनुभव खूपच छान होता. निबंध कशासाठी लिहायचा हेही सांगितले. आपण केलेले निरीक्षण आणि आलेला अनुभव योग्य प्रकारे व्यक्त करण्याची क्षमता निर्माण करण्यासाठी निबंध लेखण असते. पाठांतर करण्यासाठी नव्हे. ही संकल्पना नवीनच होती. विज्ञानाचा तास तर अनोखा होता. आमच्यातील काही गटांनी लंबक, लोलक यांसंबंधी प्रयोग केले. आमचे शिक्षक आमच्या गटाला बागेत घेऊन गेले. अनेक वनस्पतींची ओळख करून दिली. झाडांचे औषधी उपयोग सांगितले, विशेष बाब म्हणजे त्यांनी वनस्पतींची ओळख आणि उपयोग सांगणाऱ्या संकेत स्थळाची माहिती दिली. वनस्पतींच्या पानांचे छायाचित्र अपलोड केले की वनस्पतीची संपूर्ण माहिती मिळते. आता आमच्या बागेतील झाडांची माहिती संकलित करून क्युआर कोड द्वारे उपलब्ध करून

देण्याचा प्रकल्प करणार आहोत.

इंग्रजी शब्द माहिती करून घेण्यासाठी अभिनव पद्धतीचा वापर करण्यात आला. एक अक्षर घेऊन आम्हांलाच त्यापासून कुठला शब्द तयार होतो हे विचारले. प्रत्येकाने एक अथवा दोन शब्द सांगूनही बरेच शब्द सहज तयार झाले. इंग्रजी शब्दांविषयी असलेली भीती कमी झाली. महत्त्वाचा मुद्दा असा की शिक्षक म्हणतील तेच आणि तेवढेच शिकण्याची आवश्यकता राहिली नाही. खरी गंमत तर पुढेच झाली. माझ्या मनात पुस्तक लिहिण्याची खूप इच्छा होती. आपली सूर्यमाला या विषयावर मी खूप माहिती जमा केली होती. पण ते सांगण्याचे मला धाडसच होत नव्हते. शिक्षक प्रोत्साहन देत आहेत हे पाहून मला हरूप आला. माझी कल्पना शिक्षकांना सांगितल्यावर त्यांनी ती उचलून धरली. लवकरच माझे छोटे खाणी पुस्तक तयार होईल या विचार मला आनंदित करून गेला. मी खूप प्रश्न विचारले पण एकही शिक्षक रागावले नाहीत. शेवटच्या तासाला आम्ही गृहपाठ कधी देतील याची वाट पहात होतो. शिक्षक म्हणाले “तुम्ही जे शिकलात ते पुरेसे आहे गृहपाठाची गरज नाही.” “मग परीक्षेचे काय?” शिक्षक म्हणाले “तुमचे मूल्यमापन रोजच होणार आहे. लेखी परीक्षा होईलच असे नाही.”

संपूर्ण दिवस मजेत गेला होता. खूप काही शिकायला मिळाले होते. शाळा संपूच नये अशी सर्वांचीच भावना होती. त्याच आनंदात आम्ही शिक्षकांचा मोठ्याने बाय म्हणून निरोप घेत होतो. तोच आईचा आवाज कानावर पडला. “ऊठ, शाळेत जायचे आहे ना?” खडबडून जागा झालो. अरेच्चा हे स्वप्न होते तर! घाई घाईने आवरून शाळेत जायला निघालो. वाटेत ताईला स्वप्नातल्या शाळेबद्दल सांगितले तर ती म्हणाली, “आमच्या मॅडम राष्ट्रीय शिक्षण धोरणात असेच होणार असे सांगत होत्या.” मला झालेला आनंद मी लपवू शकलो नाही. शाळेविषयी माझ्या मनात वेगळीच ओढ निर्माण झाली होती.

संपर्क : ९४२०४८३४८७

आमची अंजलीवहिनी मूळची कोकणातलीच; राजापूरची. लग्न होऊन ती आमच्या घरी आली तेव्हा माहेरहून येताना ती एक मोगऱ्याचं सुंदर रोप घेऊनच आली. लग्नात तिच्या वडलांनी व अन्य माहेरवासियांनी तिला ज्या भेटी दिल्या त्यात एक छोटीशी रंगवलेली मातीची कुंडीही होती. त्या कुंडीत हे मोगऱ्याचं रोपटं डौलदारपणे उभं होतं. लग्न ऐन उन्हाळ्यात म्हणजे मे महिन्यात झालेलं; आणि तशा उष्ण वातावरणात कुंडीत हे मोगऱ्याचं झाड फुललं होतं. चांगली झेंडूएवढी मोठी बचकभर आकाराची मोगऱ्याची फुलं साऱ्यांचं लक्ष वेधून घेत होती. लग्नसमारंभाच्या हॉलमध्ये कडेला एका टेबलावर भेटवस्तूचं 'रुखवत'सजवलं होतं. त्या टेबलावर मधोमध ठेवलेली ही फुलांची कुंडी अवघं वातावरण सुगंधित करित होती. लग्नात नटूनसजून इकडेतिकडे वावरताना आम्ही सारखं त्या कुंडीभोवती घोंटाळत होतो. पण नवरदेव असलेल्या अरविंद दादाची सक्त ताकीद होती की त्या फुलांना हात लावायचा नाही.

प्रा.सुहास द. बारटक्के

माहेरचा
मोगरा

ती फुलंच त्या रुखवताची शोभा आहेत. सातवी आठवीत शिकणारी आम्ही मुलं मग त्या फुलांना कुणीही हात लावू नये यासाठी अगदी बारीक लक्ष ठेवून होतो. कुणी फुलाला हात लावलाच तर दादाकडे चुगली करायला बरं. पण सुदैवानं कुणीही फुलं तोडली नाहीत. लग्नात मिळालेल्या अनेक सुंदर सुंदर भेटींसह ही कुंडी आमच्या चिपळूणच्या घरी दाखल झाली. मग मात्र अंजलीवहिनीनं आम्हां मुलांना ती फुलं काढण्याची परवानगी दिली. कुंडी अंगणात तुळशीशेजारी ठेवून आम्ही त्यावरची टप्पोरी चौपदरी मोगऱ्याची फुलं काढली. ती फुलं आम्ही घरातल्या टेबलावर एका बशीत पाण्यात घालून ठेवली तेव्हा वहिनीच्या माहेरची ही आठवण घरभर दरवळत होती.

नंतर आम्ही ते मोगऱ्याचं झाड वहिनीच्या मार्गदर्शनाखाली घराच्या परड्यात लावलं. ते आमच्या परड्यातही छान जगलं. अंजलीवहिनी दररोज अंधोळीनंतर तुळशीला पाणी घालायला जायची तेव्हा हळूच त्या मोगऱ्याच्या झाडालाही पाणी घालून यायची. काही दिवसांनी फुलांचा बहर संपला आणि ते झाड ओकंबोकं दिसू लागलं तरीही वहिनीचं पाणी घालणं सुरूच राहिलं. मी म्हणायचो, 'कशाला गं वहिनी आता पाणी घालायचं? आता त्याला ना फूल येतंय ना पान. सुकणार आणि मरणार बघ ते आता. पावसाळ्यातसुद्धा जगेल असे वाटत नाही.' 'आणखी थोडे दिवस हा उन्हाळा संपेपर्यंत घालूया पाणी. मग पुढे पावसाळ्यात आपोआप जगेल ते.' वहिनी म्हणायची; आणि तसंच झालं त्या रोपट्यानं चांगला जीव धरला. ते दिवसेंदिवस चांगलं तरारलं. कधी घरात काही बारीकसारीक वादाचा प्रसंग उद्भवला आणि वहिनी थोडी रुसली तरीही ती त्या झाडाला पाणी घालायला विसरत नसे. अगदी तिचा निर्जळी उपवास असला तरी मोगऱ्याच्या झाडाला मात्र जलाभिषेक केला जायचाच. कारण तिच्या माहेरचा मोगरा होता ना तो? किती प्रेम होतं तिचं त्या झाडावर! त्याला भरण-पुरण घालणं, शेणखत घालणं, माती बदलणं असे सगळे लाड करायची ती त्या मोगऱ्याच्या झाडाचे.

'का गं एवढे लाड करतेस त्या झाडाचे?' असं मी

विचारलं तर म्हणायची,

“अरे, हा माझ्या माहेरचा मोगरा आहे हे कारण आहेच. पण खरं सांगू का सुहास, ही मोगऱ्याची जात अतिशय दुर्मीळ आहे. मी कर्नाटकात सहलीला गेले होते ना, तेव्हा तुझ्याएवढीच होते. कदाचित थोडी मोठी असेन, नववी दहावीत. तेव्हा तिथून एका नर्सरीतून विकत आणलं मी हे रोप. घरी आणून जिवापाड जपून वाढवलं. मग माझ्या घरी मस्त झुडूपच झालं मोगऱ्याचं. अगदी बटमोगऱ्यापेक्षा मोठ्ठी फुलं. दिसायला शुभ्र गोंड्यासारखी, आणि सुवास तर इतका की आमचं पूर्ण आवारच सुगंधानं भरून जायचं. मोगऱ्याची ही जातच वेगळी आहे. आधीच मला मोगऱ्याचं फूल आवडत पण आपल्या कोकणात मिळतो तो एकेरी मोगरा. फुलं छोटी असतात आणि सुगंधही त्या मानाने कमी. पण या मोगऱ्याचं झाड भरपूर फुलं देतं. ती ही वर्षातून दोन तीनदा. ऐन उन्हाळ्यात म्हणजे वसंत ऋतूत तर एवढा बहर येतो की मोगऱ्याचे सुंदर गजरे करता येतात. एक गजरा डोक्यात माळला की पुरे. नको उत्तर नको सेंट. आजूबाजूच्या बायका लगेच विचारतात गजरा कुठून आणला म्हणून! म्हणूनच मी त्या मोगऱ्याचं रोपटं लावून माहेरहून सासरी घेऊन आले. खूप प्रेम आहे माझं त्या मोगऱ्यावर. आणि तुला खरं सांगू का सुहास, झाडाला आपण नुसतं पाणी नाही तर त्यासोबत थोडंसं प्रेमही दिलं ना, तर ते भरभरून तुम्हांला फुलं-फळं देतं. झाडाला हळूवारपणे स्पर्श केला आणि त्याच्याशी बोललं तर झाडसुद्धा किंचित थरथरून आपल्याला प्रतिसाद देतं. मान डोलावतं. म्हणूनच माझं मन हलकं करण्यासाठी मी माझ्या या माहेरच्या मोगऱ्याशी बोलते.”

वहिनीचं हे बोलणे ऐकतच रहावंसं वाटायचं. “पुढे मोठा झाल्यावर 'भाकरी आणि फूल' नावाचा एक धडा आम्हांला अभ्यासाला होता, मराठीच्या पुस्तकात. त्यात माणसाला जगण्यासाठी म्हणजे पोटासाठी भाकरी हवीच पण सोबत फूलही असायला हवं. भाकरी माणसाला जगवते पण कसं जगावं ते शिकावं फुलाकडूनच! जे आयुष्य आपल्याला लाभलंय त्यात जगाला सुगंध वाटतच जगावं. तुम्ही जर इतरांना चांगलं देत गेलात तर तुम्हांला मदत करण्यासाठी भरण-पुरण

घालण्यासाठी अनेक हात आपोआप पुढे सरसावतात. आपल्याला लाभलेलं सुगंधाचं वरदान हे केवळ आपल्यासाठी नसून सर्व जगासाठी आहे. आयुष्यभर सुगंध उधळीत, प्रेम वाटत जगावं, हाच तो संदेश, जो मोगच्याचं फूल तुम्हांला देतं. म्हणूनच आपण आपल्या अवतीभवती फुलझाडं लावायला हवीत. त्यामुळे आपलं जगणं सुगंधित होतं. झाडांना पाणी घालणं हे किती आनंददायी आहे हे प्रत्यक्ष झाडं वाढवतानाच कळतं. छोटीशी फुलबाग आपण आपल्या घराच्या अंगणात तयार करू शकतो. घराच्या गच्चीत किंवा गॅलरीतही आपण कुंडीमध्ये झाडं लावून त्यांची देखभाल करू शकतो. परंतु नुसती झाडं लावून उपयोगाचं नाही तर त्याला नियमित खतपाणीही देणे गरजेचं आहे. आम्ही तर शाळेच्या आवारातही खूप फुलझाडं लावली आहेत.

मे महिन्याच्या सुट्टीत शाळा बंद असते. ऐन उन्हाळ्यात ती झाडं करपून जाऊ नयेत म्हणून आम्ही झाडांना पाणी घालण्याचे दिवस एकमेकांच्या सोयीनं वाटून घेतलेत. दोन चार दिवसांच्या अंतराने का होईना, आम्ही शाळेत जाऊन त्या झाडांना पाणी घालतो, तेव्हा खरं सांगू का, ती झाडं आमची वाटच पहात असतात. कोमेजलेली झाडं पुन्हा टवटवीत होतात तेव्हा कळतं की पाण्याला 'जीवन' असं का म्हणतात ते.”

आमच्या घरी मोगरा लावून आता बरीच वर्षे झाली आहेत. सौ. वहिनीनं लावलेलं ते मोगच्याचं झुडूप आता चांगलंच वाढलंय. उन्हाळ्यात तर ते इतकं बहरतं की जवळच्या रस्त्यावरून जाणारा वाटसरूदेखील कौतुकानं त्या झुडपांकडे पहात रहातो. आमच्या अंगणाचा तो कोपरा शुभ्र फुलांनी आपोआप सुशोभित व सुगंधित होतो. आता वहिनीचा संसार वाढला. मोठा मुलगा मुंबईत स्थायिक झाला. अरविंददादा नोकरीतून निवृत्त झाला आणि तोही वहिनीसह मुंबईत मुलाकडे रहायला गेला. वहिनी मुंबईत

गेली खरी पण तिच्या माहेरचा मोगरा अजूनही आमच्या चिपळूणच्या घरी नित्यनेमाने बहरतो आहे; वहिनीची सुगंधी आठवण मागे ठेवून! आणि हो, वहिनीनं इथून जाताना त्या मोगच्याच्या झाडाचं छोटंस पिल्लू (रोपटं) कुंडीत घालून नेलंय तिच्या मुंबईच्या घरी. घराच्या बाल्कनीत ते छान वाढतंय म्हणे! मोगच्याचा असा प्रवास सुरूच आहे. कर्नाटकातून राजापूरात; तिथून चिपळूणला आणि आता पुढे मुंबईत. प्रत्येक ठिकाणी आपल्या सुगंधाची उधळण करीत त्याचा प्रवास सुरूच आहे. दिव्यानं दिवा लावावा, तसा त्याचा प्रसार असाच चालू रहाणार आहे. झाडं लावण्याची, ती जोपासण्याचीही साखळी प्रत्येकानंच जोपासायला हवी, खरं ना ?

संपर्क : ९४२३२९५३२९

हिरवामळा

फळं...पिकले...
झाडं...झुकले...
गंध... रानभर....
रस्ते... चुकले...
खेळ... वाच्याचा..
सूर... बासरी....
केशरी... ऊन...
गोड.. शिरशिरी...
दाट.... सावली...
थाट... कोकिला...
पक्षी... पंखांवर...
हिरवा... मळा....

प्रा.राजाराम बनसकर

संपर्क : ९४२१३९१२३०

श्रीकांत बोजेवार

गांधीजीची तीन माकड

एका प्रचंड विस्तीर्ण अशा देखण्या गार्डनमध्ये विविध प्रकारची फुलझाडे, प्राणी, पक्षी आणि काही सुंदर पुतळे होते. एका कोपऱ्यात गांधीजींचा हाती काठी घेतलेला पुतळा शांतपणे जग न्याहाळत होता. तिथून बऱ्याच दूर अंतरावर गांधीजींच्या तीन माकडांचे पुतळे विराजमान होते. बाग बरीच जुनी होती. रोज हजारो लोक जात-येत होते. गांधीजींची ती तीन माकडे एकाच जागी बसून कंटाळून गेली होती. 'वाईट पाहू नका, वॉईट ऐकू नका आणि वॉईट बोलू नका' असं जगाला सांगण्याची आज्ञा गांधीजांनी त्यांना दिली होती. तेव्हापासून ते तिघे एकाच जागी बसलेले होते. गांधीजींना जाऊन ७५ वर्षे झाली, गेल्या ७५ वर्षांत बरंच काही बदललं. माणसं, जग, त्याचं बोलणं, खाणं-पिणं कपडे, रस्ते, शहरं सगळंच काही पालटून गेलं. आपण किती दिवस असं बसून रहायचं, असा प्रश्न तिघांनाही पडला होता. 'वाईट पाहू नका' असा संदेश देणारं माकड दोन्ही डोळे हातांनी झाकून घेऊन बसलेलं होतं. ते आपल्या दोन सहकाऱ्यांना म्हणालं, 'वाईट पाहू नका असं सांगण्यासाठी गांधीजींनी मला इथं बसवलं खरं, परंतु डोळ्यांवर हात ठेवल्यामुळे मला चांगलं-वाईट दोन्ही पाहता येत नाही. जोवर मी एखादी गोष्ट पाहात नाही, तोवर ती चांगली आहे की वॉईट आहे हे मला कसं कळणार? पण मला हात डोळ्यांवरून काढताच येत नाहीत.' ते माकड हे बोलत असतानाच एक संवाद त्यांच्या कानांवर पडला-

'आई गं, मला मोमोज खायला पैसे दे ना.'

'कालच पास्ता खाल्लास ना? आता बाहेरचं काही नको खायला आठवडाभर.' 'वाईट पाहू नका'वाल्या माकडानं आई-मुलगाचा हा संवाद ऐकला आणि त्याची उत्सुकता चाळवली गेली. मोमो आणि पास्ता? हे काय असतं बुवा? आपण तर या पदार्थाची नावही ऐकली नव्हती कधी. गमतीदारच नावं आहेत. मो मो...असं कुणाला तरी आवाज दिल्यासारखं वाटतं. पास्ता हे तर अगदी नाश्तासारखं वाटतं ऐकायला. आज

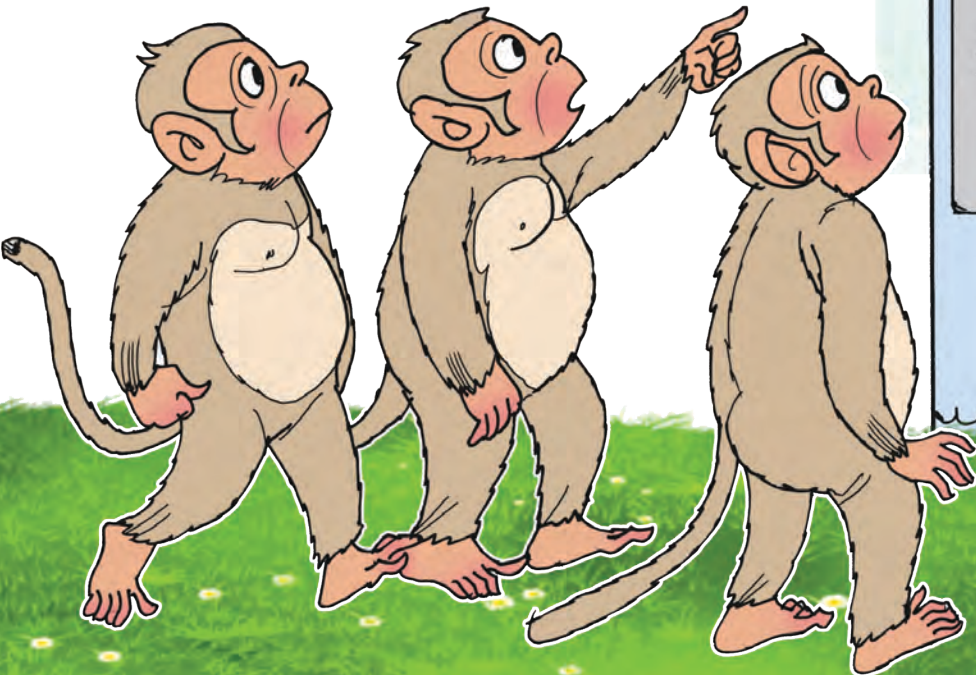
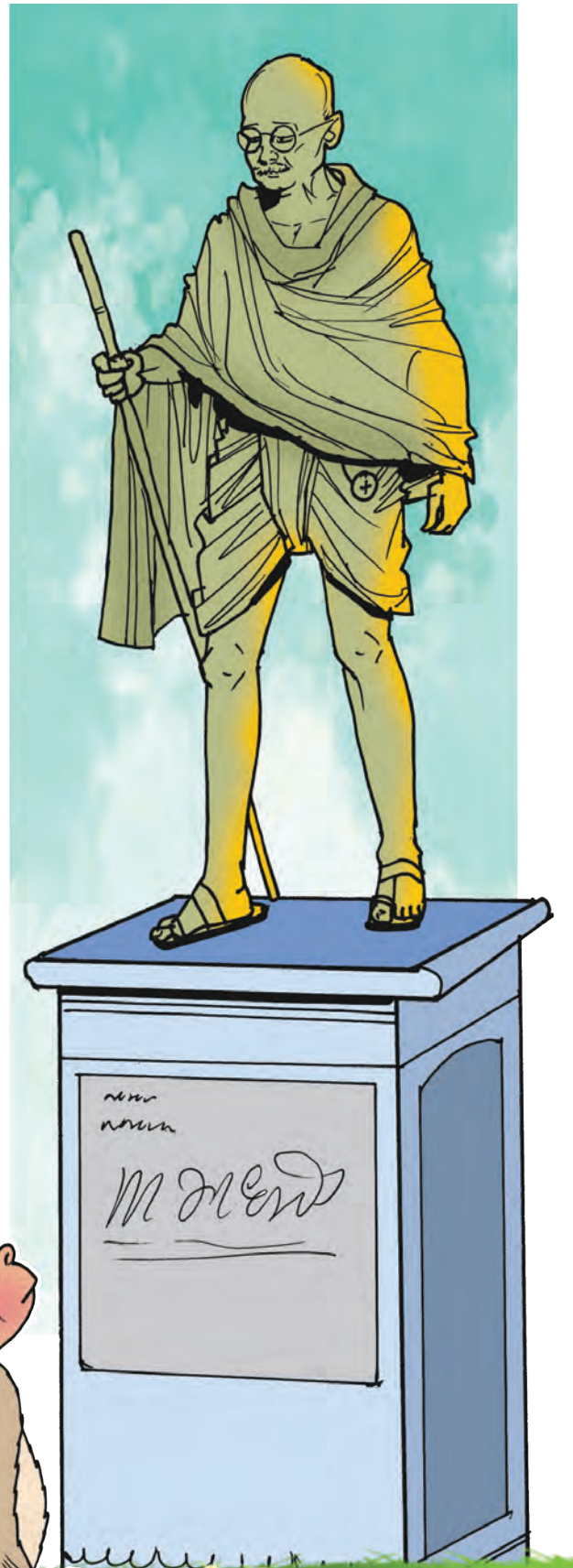
मी पाश्ता नाश्ता केला, असं म्हणायला काय धमाल येत असेल ना? आपल्या शेजारच्या माकडाला त्यानं विचारलं, 'काय असतं रे हे मोमो आणि पास्ता?' त्यानं थोडा वेळ उत्तराची वाट पाहिली आणि मग त्याच्या लक्षात आलं, आपल्या शेजारच्या माकडानं तर कानांवर हात ठेवलेले आहेत, त्याला प्रश्न विचारून काय फायदा? जो प्रश्न त्याने ऐकलाच नाही, त्याचं उत्तर तरी कसं देणार तो? आणि त्याच्या पलीकडे जे माकड बसलेलं आहे, त्यानंतर तोंडावरच हात ठेवलेला आहे. त्यानं समजा आपला प्रश्न ऐकलाही असेल आणि त्याला त्याचं उत्तर त्याला माहितीही असेल, तरी काय उपयोग? म्हणजे हे मोमो आणि पाश्ता आपल्यासाठी कायमचं गूढच राहणार आहे तर.

रस्त्यावरून मिरवणूक चालली होती. काही तरुण मुलं त्यात अगदी भान हरपून नाचत होती. काही मुलींनीही छान ताल धरला होता. ज्या अर्थी त्यांची पावलं एवढी छान थिरकत आहेत, त्या अर्थी हे गाणंही तसंच असणार, नृत्य करायला लावणारं. 'कुठलं गाणं आहे रे हे? काय शब्द आहेत गाण्याचे? ढोल वगैरे वाजवला आहे की काय गाण्यात?' दोन नंबरच्या म्हणजे 'वाईट ऐकू नका' असं सांगणाऱ्या माकडानं इतर दोघांना असा प्रश्न विचारला खरा परंतु मग त्याच्या लक्षात आलं, काय उपयोग आहे आपल्या विचारण्याचा? 'वाईट पाहू नका' वाल्यानं फक्त आवाज ऐकलेला असेल, त्याला हे बेधुंद नृत्य दिसतच नसल्यानं, आपल्या प्रश्नातली उत्कटता कळणारच नाही त्याला. शिवाय त्यानं समजा काही सांगितलंही, तर ते आपल्याला ऐकूच येणार नाही. 'वाईट काही बोलू नका' वाल्यानं ते नृत्य पाहिलंही आहे आणि ऐकलंही आहे. पण तो आपल्याला सांगणार नाही, कारण त्याला ते सांगताच येणार नाही. आपण डोळ्यांनी पाहावं आणि समाधान मानून घ्यावं, असं स्वतःलाच सांगत 'वाईट ऐकू नका' वालं माकड शांत बसून राहिलं. तेवढ्यात तिसऱ्या म्हणजे 'वाईट बोलू नका' वाल्या माकडाच्या डोक्यावर

काही तरी पडलं. 'काय पडलं डोक्यावर कुणास ठाऊक! कबुतर शिटलं की झाडाचं पान पडलं. तोंड उघडून विचारावं म्हटलं तर तोंड उघडता येत नाही. आणि समजा विचारलं तरी एकाच्या डोळ्यांवर हात, त्याला काही दिसणारच नाही. एकाच्या कानांवर हात, त्याला आपला प्रश्न ऐकूच जाणार नाही. तो मनातल्या मनात कुढत बसला. किती दिवस हे असं बसायचं आपण? तिघांच्याही मनात एकाच वेळी हे विचार सुरू होते. पहिला विचार करू लागला, आपण एवढी वर्ष डोळ्यांवर हात ठेवला आहे आणि 'बुरा मत देखो' सांगत आहोत, त्यातून लोक खरंच काही शिकले का? आपल्या कानांवर जे काही पडतं, त्यावरून जर आपण अंदाज बांधला तर, काय निष्कर्ष निघेल? जे वाईट असेल तेच तर जगाला आधी दिसतं. चांगलं बघायला कोणीच तयार नसतं. मग आपण एवढी वर्ष डोळ्यांवर हात ठेवून बसलो आहोत, त्याचा काय उपयोग झाला म्हणायचं?'

दुसरा मनातल्या मनात म्हणाला, 'मी ठेवले माझ्या कानांवर हात एवढी वर्ष, पण त्यानं काय मोठं साध्य झालं? आपण डोळ्यांनी लोकांचे हावभाव बघतो, त्यावरून लक्षात येतंच ना की लोक एकमेकांशी भांडत

आहेत, सगळीकडे नुसती शिवीगाळ चालली आहे. आपण आपले बसलोय कानांवर हात ठेवून, पण लोक तर एकमेकांचे कान उपटायला केवढे आतुर असतात. एकेकाकडे बघून मला तर असं वाटतं की लोक आता बोलतात कमी आणि वादच जास्त घालतात.

तिसराही याच मानसिकतेतून जात होता. तो स्वतःशीच म्हणाला, 'या दोघांमधला एक काही ऐकत नाही आणि एक जण काही बघत नाही, हे किती बरं आहे. ना खंत, ना खेद. आपण सगळं पाहतो आणि ऐकतो, त्याचा किती त्रास होतो. हा त्याला असं म्हणाला, तो त्याला तसं म्हणाला. आपण तर या डोळ्यांनी दंगली पाहिल्या, बॉम्बस्फोट पाहिले, पण त्याबद्दलची खंतही व्यक्त करता येत नाही. या देशात एकही मोठा उद्योग नव्हता आज केवढं काय काय झालेलं आहे, पण त्याचा आनंदही बोलून दाखवता येत नाही. दिसत असून, कळत असून काही बोलता येत नाही हे जास्त त्रासाचं आहे. बरं, आपण तोंड बंद ठेवलं म्हणून लोकांना तोंड बंद ठेवण्याचं महत्त्व कळलं का? तर नाहीच! उलट सगळ्यांची तोंडं मोकटा सुटली आहेत नुसती. लोक आपलं तोंड बंद ठेवत नाही, इतरांची तोंडं कशी बंद करता येईल याची मात्र संधी शोधत असतात. येणारी जाणारी त्या माकडांसमोर माणसं थांबत होती. त्या तीन माकडांची माहिती आपल्या मुलांना देत होती. 'ही गांधीजींची माकडं बरं का, ही सांगतात की मुलांनो वाईट पाहू नका, वाईट ऐकू नका आणि वाईट बोलू नका.' हे ऐकल्यावर तिन्ही माकडांना भरून आल्यासारखं व्हायचं, आपण या देशाला वळण लावायचं काम करतो आहोत, याचा त्यांना आनंद व्हायचा. झाडांवर इकडून तिकडे निरर्थक उड्या मारणाऱ्या माकडांपेक्षा आपण किती वेगळे आहोत, महत्त्वाचे आहोत, असा विचार करून स्वतःचा अभिमानही वाटायचा. परंतु कधी कधी जेव्हा निराशा दाटून येई तेव्हा त्यांना सगळं काही व्यर्थ वाटू लागे. गेले काही दिवस त्याचं असं सतत कधी आनंद तर कधी

निराशा, असं चक्र सुरू होतं. ते एकमेकांशी संवाद साधू शकत नव्हते तरी आतून तिघेही गांधीजींचे भक्त होते त्यामुळे तिघांचे विचार जुळत होते. आपल्या मनाच जो गोंधळ सुरू आहे तो आपण एकदा गांधीजींना सांगितला पाहिजे, असं तिघांच्या मनात एकाच वेळी आलं.

एका रात्री सगळं जग झोपेत असताना, त्या गार्डनमध्ये शुकशुकाट झालेला असताना माकडांचे तिन्ही पुतळे त्यांच्या चौथऱ्यावरून खाली उतरले आणि बागेत गांधीजींचा पुतळा शोधत शोधत बरोबर त्यांच्या पुढ्यात जाऊन उभे राहिले. गांधीजींना आश्चर्य वाटलं. ते त्यांना म्हणाले, 'अरे, तुम्ही आपापली जागा आणि आपापलं काम सोडून इथे काय करताय?' गेली कित्येक वर्षे तोंडातून शब्दही काढता आलेले माकड म्हणाले, 'बापू, बाग तर रिकामी आहे, कोणाला सांगणार मी 'बुरा मत कहो.' इतर दोन्ही माकडांनीही गांधीजींना त्याच प्रकारचं उत्तर दिलं. गांधीजी त्यांच्या खास शैलीत हसले आणि म्हणाले, 'कोणताही उपदेश ऐकताना जर सद्सद्विवेक बुद्धीचा वापर केला नाही तर माणसाचं कसं माकड होतं हे मला सांगायचं होतं ते साध्य झालं म्हणायचं.' तिन्ही माकडं वरमली. गांधीजी म्हणाले, "दुसरा महत्त्वाचा मुद्दा म्हणजे, बदल घडवायचा असेल तर धीर हवा. माणसात बदल घडावा असं वाटत असेल तर मी ७५ काय ७५ हजार वर्षेसुद्धा वाट पहायला तयार आहे. सद्सद्विवेक बुद्धीचा वापर आणि धीर धरण्याची तयारी म्हणजेच पेशन्स, ही जगण्यासाठीची सर्वात महत्त्वाची आयुधं आहेत."

गांधीजींचं बोलणं ऐकून माकडं वरमली आणि आपापल्या जागी जाऊन बसली, पुन्हा एकदा 'वाईट पाहू नका, वाईट ऐकू नका आणि वाईट बोलू नका'च्या पोजमध्ये आली. गांधीजीही निश्चल होऊन पुतळा झाले. सकाळी पुन्हा गर्दी झाली आणि कुणीतरी मुलांना सांगू लागलं, 'ही गांधीजींची तीन माकडं बरं का...'

■

संपर्क : ९८९२४१९२६७

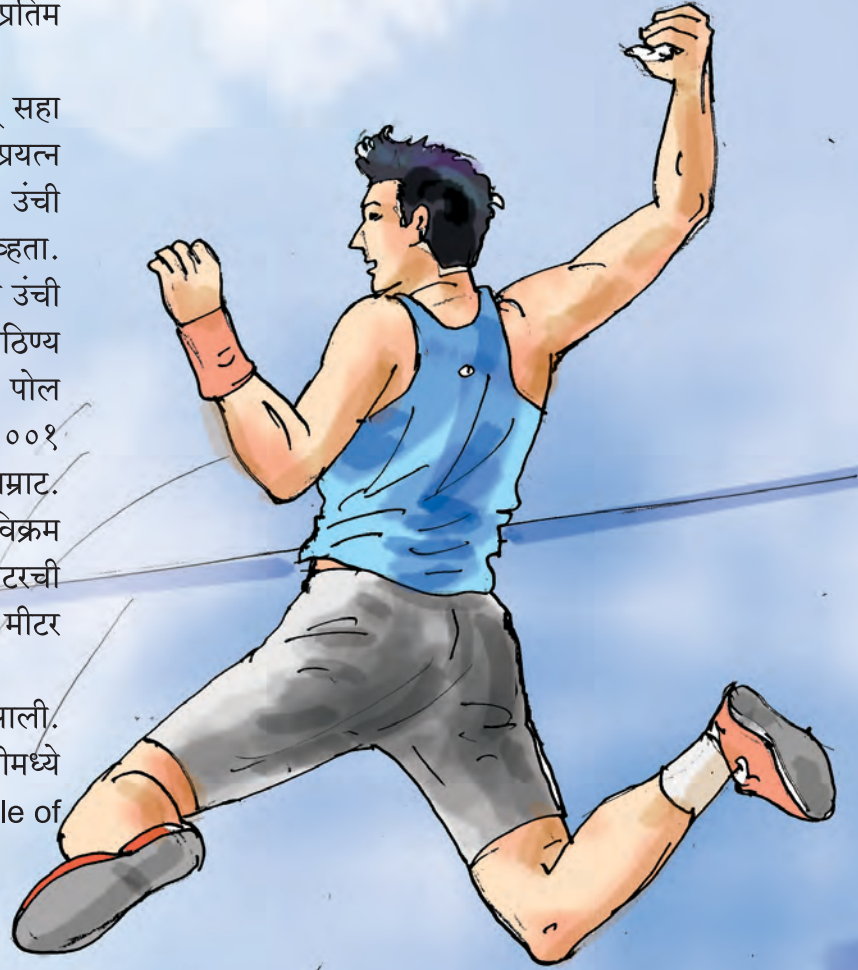

साल १९८५. पॅरिस, फ्रान्स. वर्ल्ड अॅथलेटिक्स चॅम्पियनशिपचं प्रक्षेपण मी टीव्हीवर पाहत होतो. त्या दिवशी एक अशी घटना घडणार होती ज्याकडे सगळ्या जगाचं लक्ष लागून राहिलं होतं. पोल व्हॉल्ट हा अॅथलेटिक्स मधला एक अतिशय गुंतागुंतीचा, कौशल्याचा कस पाहणारा क्रीडा प्रकार. तीस मीटर लांबीच्या धावपट्टीवरून हातात एक लांबलचक खांब (पोल) घेऊन वेगाने पळत यायचं, ठराविक ठिकाणी तो रोवून त्याला योग्य तितकाच बाक आणायचा, यातून उत्पन्न होणारी गतिशील ऊर्जा ऊर्ध्वदिशेत स्थित्यंतरीत करून त्याच्या साह्याने खाली डोकं वर पाय या अवस्थेत अक्षरशः शरीर वर हवेत फेकून द्यायचं, हातातला पोल सोडून द्यायचा आणि परत पोटावर वळून उंचावर ठेवलेला बार पार करायचा असा हा नेत्रदीपक क्रीडा प्रकार. अॅथलेटिक्स आणि जिम्नॅस्टिक्स यांचा अप्रतिम संयोग.

युक्रेनचा सर्गी बुबका हा जगप्रसिद्ध खेळाडू सहा मीटरहून अधिक उंची पोल व्हॉल्टने पार करण्याचा प्रयत्न त्या दिवशी करणार होता. तोवर सहा मीटर उंची ओलांडून जाण्याचा कुणीच प्रयत्न केला नव्हता. जगातला सर्वात उंच प्राणी जिराफ. त्याची सरासरी उंची सहा मीटर असते. यावरून त्याच्या प्रयत्नातील काठिण्य पातळीचा अंदाज येईल. सर्गी बुबका हे पोल व्हॉल्टमधलं एकमेव अद्वितीय नाव. १९८३ ते २००१ या कालावधीत या क्रीडा प्रकाराचा अनभिषिक्त सम्राट. त्याने एकूण ३५ वेळा स्वतःचाच जागतिक विक्रम मोडला. त्याने पहिली स्पर्धा जिंकली तेव्हा ५.७ मीटरची उडी मारली होती. निवृत्त होण्याआधी तो ६.१५ मीटर पर्यंत पोचला होता.

सर्गीची एक मुलाखत नंतर माझ्या पाहण्यात आली. त्यात कुणीतरी त्याला विचारलं, “तुझ्या प्रगतीमध्ये तुझ्या कोचचा वाटा किती? What was the role of your coach in your progress? त्या वेळी सर्गीनी दिलेले उत्तर माझ्या मनावर एखाद्या शिलालेखाप्रमाणे कायमचं कोरलं गेलं आहे. तो म्हणाला. “My coach was like the pole in my

बाळ

hand, I always needed the pole to reach that height but to cross the bar I had to leave the pole! हा माझ्या हातातल्या पोलप्रमाणे होता. विशिष्ट उंची गाठण्यासाठी त्याचीच जरूरी होती पण त्याहून जास्त उंचीवर पोहोचून बार वरून पलीकडे जाण्यासाठी मला तो पोल सोडावा लागे” किती अर्थगर्भ वाक्य आहे हे.

आपल्या सर्वांच्याच आयुष्यात गुरुचं स्थान महत्त्वाचं असतं. तुम्ही व्यावसायिक असा, खेळाडू असा, कलाकार असा किंवा कुठल्याही विषयाचे विद्यार्थी. योग्य दिशा दाखवण्यासाठी कुणाचा तरी गंडा बांधावाच लागतो. परंतु शिष्याने गुरुची नाळ योग्य वेळी तोडली नाही तर तो स्वतःच्या प्रतिभेला न्याय देऊ शकत नाही. कला क्षेत्रात आपण अशी कित्येक उदाहरणं पाहतो की, शिष्य फक्त गुरुचं अंधानुकरण करत राहतो, त्याला स्वतःतला ‘स्व’ कधी सापडतच नाही आणि फक्त गुरुने कमी प्रतीची बनावट प्रत म्हणूनच फक्त त्याचं अस्तित्व राहतं. याउलट जे गुरुने शिकवलेल्या विद्येचा आणि ज्ञानाचा केवळ पाया म्हणून वापर करून स्वतःची वेगळी अशी उंच इमारत बांधतात तेच स्वतंत्रपणे यशस्वी होतात. सूर गुरू शिकवतो पण त्यांच्यातून श्रवणीय सुरावट निर्माण करण्यासाठी शिष्याकडे स्वतःचीच कल्पनाशक्ती असावी लागते.

सध्या ज्यांचं वय पन्नास वर्षांच्या पुढचं आहे अशा पिढीचा विद्यार्थीदशेचा काळ हा साधारण १९७० ते २००० असा होता. या तीन दशकात तंत्रज्ञान, वैद्यकीय, संगणकशास्त्र अशा व्यापक क्षितिजावर क्रांती घडून आली. विद्यार्थी असताना गुरुजनांनी जे शिकवलं ते केवळ पाया म्हणूनच राहिलं. आर्किटेक्ट असाल तर विद्यार्थीदशेत मिनी ड्राफ्टरने आराखडे काढले, पण आज थ्रीडी मॅक्ससारखं अद्ययावत रेखाटन माध्यम वापरता येत नसेल तर टिकाव लागणार नाही. संगणक क्षेत्रातल्या लोकांनी त्या वेळी ४८६ वापरून सुरुवात केली. आज त्या श्रेणीचा संगणक फक्त म्युझियम मध्येच असू शकतो. तीस वर्षांपूर्वी मी जेव्हा युरॉलॉजी या क्षेत्रात पदव्युत्तर शिक्षण घेत होतो तेव्हा आज मी करत असलेल्या ९० टक्के शस्त्रक्रिया नुकत्याच अस्तित्वात आल्या होत्या. टाक्याची शस्त्रक्रिया ते

दुर्बिणीतून करण्याची शस्त्रक्रिया हे स्थित्यंतर माझं मलाच आत्मसात करावं लागलं. NASA च्या शास्त्रज्ञांकडे गुरुने शिकवलेलं बीजगणित, अंकगणित आणि भूमिती हा फक्त पाया होता. चंद्रावर पोचणारं यान निर्माण करण्यासाठी त्यांची स्वतःचीच सर्जनशीलता कारणीभूत होती.

तरुण वयात योग्य वेळी जशी गुरुची नाळ तोडावी लागते तशीच आई-वडलांची पण. माझ्या क्लिनिकमध्ये नेहमी घडणारा प्रसंग. एखादा अठरा, एकोणीस वर्षांचा मुलगा पेशंट म्हणून येतो. बरोबर आई वडील. एकोणीस वर्षांचा मुलगा खरंतर मानसिकदृष्ट्या स्वतंत्र असायला हवा. पण बरेच पालक, विशेषतः आया, त्याची नाळ तोडतच नाहीत. नेहमी मी मुलाला आधी विचारतो, “तुला काय त्रास होतो रे अद्वैत?” तर आईच उत्तर द्यायला लागते. मी त्याच क्षणाची वाट पाहत असतो. मी म्हणतो, “अद्वैत, तू सांग तुला काय होतंय. तू आता मोठा झालायस.” आईकडे वळून म्हणतो, “तुम्ही त्याला आता आत्मविश्वासाने बोलायला प्रवृत्त केलं पाहिजे. त्याचा हात सोडायला पाहिजे. असं किती दिवस कुशीत घेऊन बसणार आहात त्याला. अशाने तो जगाला समर्थपणे तोंड द्यायला तयार कसा होणार?” या वाक्यानंतर मी नेहमी वडलांकडे कटाक्ष टाकतो. त्यांच्या डोळ्यात मला हमखास टाळ्यांचा कडकडाट दिसतो. “शाब्बास डॉक्टर, मी नेहमी हिला हेच सांगत असतो. सोड आता त्याला मोकळा. त्याला त्याचे पंख घेऊन भरारी घेऊ दे आकाशात” हे शब्द त्यांच्या चेहऱ्यावरील प्रत्येक रेषेतून मला दिसतात. पण ते बोलण्याची त्यांची हिंमत होत नाही.

लेखाचा शेवट कसा करावा या विचाराने मी बराच वेळ बेचैन होतो. अचानक चार ओळी सुचल्या.

घेऊनी पंख तुझे तू
झेप घे जोमाने आकाशी
तोड तुझी ती नाळ
ठेवे तुज बांधूनी पायापाशी

संपर्क : ९८२२०३५६३७

एड आणि त्याच्या मुंग्या

एका मुलानं मुंग्या बघितल्या त्याची ही गोष्ट.

आता तुम्ही म्हणाल, यात काय विशेष आहे? मुंग्या तर सगळ्यांनीच पाहिलेल्या असतात. नुसतं बघितलेल्या असतात एवढंच नाही, मुंगी चावली नाही असा कोण असेल? तर मग या गोष्टीत काय विशेष आहे?

चला, आपण गोष्टच वाचूया म्हणजे काय खास आहे ते आपोआप कळेल! या मुंग्या बघणाऱ्या मुलाचं नाव होतं एडवर्ड. किंवा हाक मारण्यापुरतं नुसतं एड! काळ होता दुसऱ्या महायुद्धाचा.

एड राहत होता अमेरिकेत अलाबामा राज्यातल्या एका छोट्या गावात. एडला लहानपणापासून निसर्ग बघण्यात खूप रस होता. त्याच्या गावाजवळच्या जंगलात भटकायला त्याला आवडायचं. चिखलाने भरलेल्या दलदलीत सरकरणारे साप बघायला आवडायचं. फुलपाखरं पकडायला आवडायचं. पक्षी हा तर विशेष आवडीचा विषय. त्यानं चक्क त्याचं स्वतःचं बिनविषारी सापांचं आणि जंगली विषारी कोळ्यांचं संग्रहालय तयार केलं होतं! असल्या गोष्टी करण्यात त्याचा वेळ छान जात असे.

युद्धाचा जरी त्याच्या गावावर थेट परिणाम झालेला नसला तरी त्याच्या गावी बातम्या पोचत होत्या. त्याच्या गावी स्काऊटची शिबिरं भरत असत. तुम्ही स्काऊट चळवळीविषयी ऐकलं असेल. मुलांना इथे वेगवेगळी कौशल्ये शिकवली जातात आणि कोणत्याही कठीण परिस्थितीत सज्ज राहण्याचं प्रशिक्षण दिलं जातं. एडच्या 'रानटी उद्योगीपणाची' कीर्ती ऐकून त्याला अशाच एका स्काऊटच्या शिबिरात मुलांना आजूबाजूच्या निसर्गाची माहिती द्यायला बोलावलं गेलं. निसर्गशिक्षक म्हणून! एड आनंदानं गेला. पण आपल्याला नेमकं काय येतं आणि निसर्गशिक्षण म्हणजे मुलांना काय सांगायचं आहे हे काही त्याला विशेष माहिती नव्हतं. त्याला वाटलं आपण मुलांना साप पकडायला शिकवावं. कारण ते काही सगळ्यांना येत नाही. एवढ्या लहान मुलाला साप ओळखता आणि पकडता येतात याचं शिबिरात सर्वांनाच आश्चर्य वाटलं. एडची कॉलर ताठ झाली. पण साप पकडणं म्हणजे काही सोपं काम नाही. थोडंही दुर्लक्ष इथे चालत नाही.. आणि नको तेच झालं. एक सापाचं पिल्लू कधी त्याच्याजवळ आलं आणि त्यानं दंश केला पण त्याला कळलंच नाही. ताबडतोब प्रथमोपचार करून त्याला जवळच्या डॉक्टरांकडे नेण्यात आलं. नशिबाने साप बिनविषारी होता. त्याचा डावा हात आणि दंड खूप सुजला. एडला घरी जाऊन विश्रांती घेण्यासाठी फर्मावण्यात आलं. एका आठवड्यानं जेव्हा त्याला बरं

वाटायला लागलं तेव्हा तो स्काऊटच्या शिबिरात परतला. शिबिराच्या संचालकांनी त्याला दम भरला, आता इथून पुढे अजिबात असले साप पकडायचे नाहीत! अगदी आईबाबा ताकीद देतील ना तसंच!

शिबीर संपलं, एड घरी परतला. शिबिराच्या त्या प्रसंगानंतर साप पकडणे काहीसे मागे पडले. तरी एडचा निसर्गातला रस बिलकुल कमी झाला नव्हता. त्याला एकट्यानं निवांतपणे पक्षी बघायला आवडायचं. समुद्र किनाऱ्यावर वाळूतून चालत जायला आवडायचं. मासे पकडायचं कौशल्यसुद्धा त्यानं अजमावलं होतं. याच दरम्यान आणखी एक घटना घडली जिने त्याचं आयुष्यच बदलून गेलं. एकदा मासे पकडण्याच्या प्रयत्नात त्याच्या गळाला मासा लागला, एडनं जोर लावला गळ खेचायला सुरुवात केली आणि काही कळण्याच्या आत मासा पाण्यातून जसा काही उडाला आणि एडच्या उजव्या डोळ्यावर आदळला. एडचा उजवा डोळा जायबंदी झाला तो कायमचाच! एडला आता उजव्या डोळ्यानं नीट दिसत नव्हतं. पण डाव्या डोळ्यानं त्याला जवळचं फार चांगलं दिसत असे. डोळ्याच्या अपघाताच्या आधी त्याला लांबवरची हालचाल अचूक टिपता येत असे. पक्षी निरीक्षणाला त्याचा फार उपयोग होई. पण आता त्याला ते करता येत नव्हतं. भरीत भर म्हणजे त्याच्या एका कानाने त्याला ऐकू कमी येऊ लागलं होतं. पक्ष्यांचे आवाज, हालचाल टिपता येत नसेल तर पक्षी निरीक्षण कसं करणार? चमचमत्या पंखांच्या माश्या हाताच्या सपकाऱ्यांनं तो सहज पकडत असे. मग त्यांचं निरीक्षण. पण आता दृष्टी त्यासाठी साथ देत नव्हती.

मग काय करावं? खरं सांगू का? आजूबाजूची सृष्टी निरखण्यात ज्याला रस आहे अशा मुलाला असे प्रश्नसुद्धा पडत नाहीत. लांबचं नाही, जवळचं तर दिसतं! मग ते बघायला त्यानं सुरुवात केली आणि त्याच्या नजरेला पडली मुंगी. इकडून तिकडे शांतपणे चालत जाणारी मुंगी. एडच्या नजरेनं ती टिपली. त्याला

त्याच्या डाव्या डोळ्याच्या साहाय्यानं चांगलं निरीक्षण करता येत होतं. हा, हे चांगलं आहे! डोळ्याला व्यवस्थित दिसते आहे आणि मुंग्या आजूबाजूला भरपूर आहेत. तुम्हीही हे पाहिलं असेल. अगदी हे वाचत असताना तुमच्या आसपास (किंवा कदाचित तुमच्या अंगावरसुद्धा!) एखादी मुंगी असू शकते. इथून पुढे एडनं आपलं लक्ष मुंग्यांकडे वळवलं आणि ठायी ठायी त्याला मुंग्या दिसू लागल्या. वेगवेगळ्या प्रकारच्या मुंग्या. त्यांना पकडून त्यांचं निरीक्षण करणं सोपं वाटलं त्याला. तो म्हणायचा, मुंग्या म्हणजेच माझे वाघ सिंह. त्यांच्या लढाया, त्यांनी केलेली शिकार हे सगळं तितकंच थरारक आहे जितकं वाघाने केलेली शिकार. त्या दिसतात कशा, करतात काय याचा अभ्यास तो करू लागला. एका कापडी पिशवीत काचेची बाटली घेऊन तो जवळच्या जंगलात, बागेत, डोंगरावर जायचा आणि मुंग्या घेऊन परत यायचा. मुंग्या बघायला त्याला फार दूरही जावं लागायचं नाही. घराच्या बाजूला झाडाझुडपांनी भरलेल्या रानव्याच्या जागेत अनेक प्रकारच्या मुंग्या त्याला आढळल्या. त्याला काही त्या वेळी त्यांची खूप माहिती नव्हती. त्यांच्या प्रजाती असतात, त्यांची नावं असतात, यातलं काही त्याला माहित नव्हतं. पण त्या परिसरात कोणत्या मुंग्यांची वारूळं कुठे आहेत हे त्याला माहित होतं. त्याला हे कळलं की त्यातल्या काही मुंग्या हिवाळ्यात वेगळ्या ठिकाणी वारूळं करतात आणि उन्हाळ्यात वेगळ्या ठिकाणी. काही मुंग्या सावलीच्या झाडाखाली आपली वस्ती करत. लाल रंगाच्या आग्या मुंग्यांचं वारूळं रस्त्याजवळच्या कोपऱ्यात जमिनीच्यावर होतं. हे सर्व त्याला दिसलं. लहानपणी बघितलेलं त्याच्या जन्मभर

लक्षात राहिलं.

एड नुसता बघत नव्हता. काही वेळा निरीक्षण करता करता त्याच्या डोक्यात काही मजेदार कल्पना यायच्या. एकदा त्यानं मुंग्याच्या रांगेच्या वाटेत एक मोठा चुंबक ठेवला, मॅग्रेट. त्याला वाटलं, बघावं! मुंग्यांवर मॅग्रेटचा काय परिणाम होतो? त्यांची रांग विस्कटते का? निदान त्या कमी वेगानं धावतात का? दोन तास त्यानं निरीक्षण केलं आणि निष्कर्ष काढला, मुंग्यांना मॅग्रेटनं काहीच फरक पडत नाही. एखाद्या वठलेल्या झाडाच्या बुंध्याचं निरीक्षण करत जर तुम्हांला दुपार निवांत घालवता आली तर तुम्हांला एडने कसा अभ्यास केला हे नक्की समजेल. त्याला वाटायचं हा कुजका बुंधा म्हणजे एखाद्या कोणीच न गेलेल्या ग्रहासारखा आहे. अनेक जीव तिथे नांदत असतात. वरपासून खालपर्यंत. बाहेरपासून आतपर्यंत. त्या ग्रहावर अनेक जण तिथे वेगवेगळे कोपरे शोधून राहताहेत. ते आपापले असतात की त्यांचं

एकमेकांशी काही संभाषण चालू असतं? ते एकमेकांवर अवलंबून असतात? पक्ष्याच्या चोचीतून पडलेल्या तुकड्यावर मुंग्या ताव मारतात. मुंगीला एखादा कोळी खातो. कोळ्याला एखादी पाल किंवा सरडा खातो. हे शोधण्यात मजा आहे.

एखादा ढलपा उचलावा तर मुंग्या दिसून येतात. पाचोळ्याखाली त्या असतात. हळूहळू त्याला कळलं की मुंग्या सॉलिड काम करताहेत. माती वर खाली करताहेत; पालापाचोळा कुजवताहेत. आपल्या वजनाच्या पेक्षा कितीतरी जास्त वजन वाहून नेणारी मुंगी बघून एडला आश्चर्य वाटायचं. हे म्हणजे एखाद्या तिसरीतल्या मुलाने एखादी कार उचलण्यासारखं झालं.

या मुंगीला तर काही एवढं सगळं अन्न लागणार नाही..
कुणासाठी करतय ती हे सगळं?

एडनं पाहिलं की वारुळांमध्ये आपापसांत सतत युद्ध चालू असतं. मुंग्या एकमेकींशी सतत भांडत असतात. सैनिक मुंग्या त्यात बळी पडतात. प्रसंगी आपलं शरीर एखाद्या पुलासारखं वापरून इतर मुंग्यांना इकडून तिकडे जाऊ देतात. इतकं बलिदान त्या का देत असतात? वारंवार पाहता इतक्या सहज चिरडल्या जाऊ शकणाऱ्या प्राण्यांचं असं वेधक वर्तन बघून त्याला त्यांचा अभ्यास करायला हवा असं त्याला खासच वाटू लागलं. अजून अभ्यास. असं कुठलं कॉलेज असेल का जिथे त्याला मुंग्यांचा अभ्यास केल्याबद्दल पदवी मिळेल? एडला तशी संधी मिळाली आणि त्याने अमेरिकेतीलच एका प्रसिद्ध कॉलेजात मुंग्यांवर पुढचं काम करायला सुरुवात केली. त्याला कळलं की पृथ्वीवर एकही जागा अशी नाही जिथे कुठल्या ना कुठल्या प्रकारची मुंगी नाही. मुंग्या एकमेकींशी फेरोमोन म्हणजे रसायनांच्या भाषेत बोलतात. 'इकडे अन्न आहे, इकडे या' अशा प्रकारचे संदेश त्या एकमेकींना या फेरोमोन्स या माध्यमांतून देतात. (दुसऱ्या वारुळातल्या मुंग्यांना असले महत्त्वाचे संदेश 'ऐकू' जाणार नाहीत याची काळजी त्या घेतात!) मुंग्या शेती करतात. हिरवी पानं, किंवा त्यांचे तुकडे त्या वारुळात वाहून नेतात आणि त्यावर बुरशी वाढवतात. ही त्यांची शेती. त्यांना एक नाही तर दोन पोट असतात. एक पोटं स्वतःसाठी जे अन्न लागतं त्यासाठी आणि दुसरं आपल्या बहिणींसाठी अन्न साठवायला. बहिणींवर किती हे प्रेम! प्रेम की निसर्गाची योजनाच?

एड प्रश्न विचारत होता. आता त्याच्यापाशी सुसज्ज प्रयोगशाळा होती, जगाच्या कानाकोपऱ्यात फिरून मुंग्यांचा अभ्यास त्याला करता येत होता आणि प्रचंड माहिती त्याच्यापाशी जमा होत होती. हे सगळं त्यानं अनेक शोध निबंधांतून आणि पुस्तकांतून लिहून ठेवलं. आता एड जागतिक कीर्तीचा तज्ज्ञ बनला. प्रसिद्ध जीवशास्त्रज्ञ डॉ ई.ओ. विल्सन म्हणून जगभरात त्यांचं

नाव घेतलं जाऊ लागलं.

पुढे काय झालं? तुम्ही कधी नाटकात भाग घेतला आहे? समजा एक भांडखोर मुलीचा रोल तुम्ही करता आहात आणि तो रोल करता करता तुमच्या लक्षात येतं, अरे, मीसुद्धा कधी कधी अशी वागते/वागतो की! किंवा आपल्याला असंही कळतं की आपण असे बिलकुल वागत नाही. आपण दुसऱ्याचा अभ्यास करत करता कधी कधी आपल्याला आपल्याविषयी थोडं जास्त कळतं. एडचं म्हणजे प्रोफेसर विल्सन यांचं असंच झालं. मुंग्यांचा अभ्यास करताना त्यांच्या लक्षात आलं की मुंग्या आणि माणसं बरीचशी सारखी आहेत. मुंग्या एक वसाहत करून राहतात. माणसंही वसाहत करून राहतात. आपल्या शहरांकडे अवकाशातून बघून वाटेल, हे एक वारुळच! किंवा अनेक वारुळं. उंच उंच. जमिनीखाली सुद्धा पसरलेली, त्यात रस्ते, भुयारं, बोगदे. वारुळात हे सारं असतंच की. आपण 'दुसऱ्या वारुळांशी' लढतो सुद्धा. सतत. मग आपणसुद्धा मोठ्या आकाराच्या मुंग्याच आहोत की काय!? विल्सन यांनी पाहिलं की आपणसुद्धा सामाजिक प्राणी आहोत. पण मुंग्यांच्या एवढे नाही. आपल्याला माणसं लागतात. पण आपण कितीतरी गोष्टी स्वतःच्या, स्वतःपुरत्या करू शकतो. आपल्याला अगदी एकटं राहता येईल का नाही माहित नाही. पण आपण मुंग्यांच्यासारखे सतत वारुळाचे कामकरी म्हणूनही नाही राहत. मुंगीनं तिचं ठरलेलं काम करायचं थांबवलं तर ती जगू शकत नाही. मुंग्यांमधले नियम फारच कडक आहेत. किंबहुना ते निसर्गदत्त आहेत. त्यात मुंगीला आवड निवडीला जागा नाही. माणसं एकमेकांना मदत जरूर करतात पण आपल्याला आपलं आपलं सुद्धा बरंच काही करता येतं. असं असणं ही माणूसपणाची गोष्ट आहे. माणसाच्या वागण्याचा अभ्यास या वेगळ्या प्रकाशात करणारे प्रोफेसर ई.ओ. विल्सन अलीकडेच निधन पावले. त्यांच्या कामाला सलाम.

संपर्क : ioraespune@gmail.com

संतोष पद्माकर पवार

प्रार्थना

सदाचरणी धडा घेऊनी मार्ग सत्याचा चालत जाऊ
वृक्ष आपल्या देहमनाचा सद्गुण त्याचे वाटत राहू

प्रामाणिकता आणि विश्वासू खरेपणात वसे सचोटी
अहंकाराला टाळून होते माणुसकीची खरी कसोटी
दाटून येता काळोख छाया ज्योत आपली तेवत ठेवू

दूरदृष्टीची बांधून मोळी भलेपणाची गुढी उभारू
गुण-कौशल्ये बाणून अंगी सक्षमतेने घडी सुधारू
हाती घेतल्या कार्यामधली सदा प्रेरणा जागत ठेवू

स्वतःवरती विजय ठरे नैतिकतेची खरी परीक्षा
समुदायाला एक करण्या घ्यावी लागते समाजदीक्षा
जीणे आपले सगळ्यांसाठी चंदन होऊ झिजत जाऊ

वठल्या झाडा जशी पालवी तसे जीवनी फुलून यावे
तमोगुणाला सारीत दूर इथे पाखरा पंख फुटावे
वाफ्यामधले जुने बदलूनी नवी पेरणी करत जाऊ

संपर्क : ९४२२७९६६७८

उमेश झिरपे

कणखर सगळी शक्ति

मित्र-मैत्रिणींनो, मी जेव्हा तुमच्या एवढा होतो ना तेव्हापासून हिमालयात जात आहे. सुरुवातीला अगदी छोटेखानी ट्रेक्स करायचो पण नंतर मोठमोठ्या मोहिमांची आव्हाने मी पेलण्यास सुरुवात केली. तयारी चांगली केल्यामुळे सर्वच मोठ्या मोहिमांमध्ये यश आले. आमच्या संघाने 'माऊंट एव्हरेस्ट'वर भारताचा तिरंगा फडकवला. गिर्यारोहण म्हणजे खूप मोठं धाडस. या क्रीडाप्रकारात तुमच्या शारीरिक क्षमतांचा कस लागतोच सोबत तुमच्या मानसिक तयारीचीही परीक्षा असते. शिखर चढाई म्हणजे तुम्हांला येणारे अडथळे, आव्हाने हे प्रत्येक वेळी नवीन असू शकतात. म्हणून येणाऱ्या परिस्थितीला तोंड देण्यासाठी तुम्ही धीट असायला हवे. हा धीटपणा माझ्यात आधी मुळीच नव्हता. मी तुमच्या एवढा असताना प्रचंड भित्रा होतो. पुण्यातल्या आमच्या वाड्यातील घरामागे असलेल्या विहिरीजवळ संध्याकाळनंतर जाण्यास माझी हिंमत होत नसे. त्यामुळे १२-१३ वर्षांचा असताना हिमालयातील ट्रेकला पाठवताना माझ्या घरी सगळ्यांना काळजी वाटत होते. झाले मात्र उलटेच. भव्यदिव्य हिमालयाला जेव्हा मी पाहिले, त्याच्या कुशीत गेलो तेव्हा तो मोठ्या भावासारखा वाटला. तेथील डोंगरदऱ्या, निसर्ग, हिरवाई डोंगराच्या वरच्या भागात असलेला हिमाच्छादीत भाग या सगळ्याने आपण काहीतरी नवीन अनुभवतो आहोत असे वाटू लागले. मनात एकही नकारात्मक विचार आला नाही, सगळं कसं अगदी सकारात्मक होते. हिमालयात येण्याआधी मी नियमितपणे सह्याद्रीच्या डोंगरदऱ्यांत, कड्याकपारीत, गडकिल्ल्यांवर मनमुराद पायपीट केली. उन्हाळा, पावसाळा

असो वा हिवाळा, कोणत्याही ऋतूची तमा न बाळगता मी ट्रेकिंग केली. मला जाणवलं की निसर्गाच्या सान्निध्यात मी मोकळा श्वास घेऊ लागलो. माझ्या मनातील भीती, नकारात्मक विचार सह्याद्री व हिमालयाच्या सान्निध्यात अलगद नाहीसे झाले. धाडसी क्रीडाप्रकार खेळण्यासाठी शरीर सक्षम असणे अनिवार्य आहे. त्यासाठी व्यायामावर लक्ष देणे गरजेचे असते. नारायण पेठेमध्ये मी जेथे वाढलो, त्या परिसरातील गायकवाड तालमीत मी अनेक वर्षे मुळशीतील मल्लांसोबत कुस्तीचा सराव केला. यामुळे जी शरीरसंपदा लाभली, त्याचा फायदा मला थेट 'एव्हरेस्ट'पर्यंत झाला. हे सगळे करत असताना प्रत्येक वेळेस माझ्या मनामध्ये कायमच हो किंवा नाहीचे द्वंद्व चालू असायचे. प्रत्येक साहसी मोहिमेसाठी अनेक धोके असायचे, या धोक्यांचा विचार करत असताना कधीतरी माझ्यातील नकारात्मक दृष्टिकोन मला साहस करण्यापासून अडवायचा, यात खूप रिस्क आहे असे खूप वाटायचे. मात्र या सगळ्या नकारात्मकतेला अलगदपणे बाजूला काढून माझ्या मनातील सकारात्मक दृष्टिकोन सरस ठरायचा, मला नेहमीच बळ द्यायचा. यामुळे मला कायम वाटतं, शारीरिक तयारी कितीही केली असली, तरी मानसिक बळाशिवाय साहसी गिर्यारोहण करणे,

म्हणजे केवळ अशक्यच.

मन कणखर- सकारात्मक असेल तर त्याचा किती फायदा होतो याचा प्रत्यय आम्ही आमच्या एव्हरेस्ट मोहिमेच्या वेळी घेतला. २०१२ मध्ये आम्ही १३ गिर्यारोहकांची टीम घेऊन 'एव्हरेस्ट' मोहिमेसाठी गेलो होतो. 'एव्हरेस्ट'च्या चढाईचा महत्त्वाचा भाग असलेले अॅक्ल्मटायझेशन आम्ही ठरल्याप्रमाणे करत होतो. २७ एप्रिल २०१२ रोजी आम्ही 'एव्हरेस्ट'च्या कॅम्प १ हून कॅम्प २ वर चढाई करत होतो. या चढाई दरम्यान 'एव्हरेस्ट'च्या जवळील नुप्से शिखराच्या वाटेवरून एक मोठा हिमप्रपात (avalanche) आमच्या दिशेने चालून आला. जशी दरड कोसळते, तसे पर्वताचा प्रचंड भाग कोसळून आमच्या दिशेने येत होता. हिमाची अक्षरशः त्सुनामीसारखी लाट वाहून येत होती. या प्रचंड वेगाच्या प्रपाताखाली आमची सर्व टीम सापडली. जवळपास ४०-५० सेकंद काहीच सुचत नव्हतं, आमच्या दिशेने येणाऱ्या हिमाच्या लोटाला थोपवित या लाटेमध्ये वाहून न जाण्यासाठी काहीतरी आधार शोधणे, हे देखील जमत नव्हते. सगळ्यांच्या अंगाखांद्यावरून, डोक्यावरून अक्षरशः हिमाचे लोटच्या लोट वाहून जात होते. अत्यंत निर्णायक क्षण होता. कारण अशा हिमप्रपातामध्ये सापडलेली व्यक्ती जिवंत वाचणे,

म्हणजे चमत्कारच समजला जातो. या बर्फाच्या लोटांमध्ये पावडर स्नो (भुसभुशीत हिम) व अनेक मोठे दगड वाहून येतात, यातील दगडाच्या माऱ्यात सापडलेला व्यक्ती काहीशे फुटांवर जाऊन पडल्याशिवाय राहत नाही. अशा प्रचंड कठीण परिस्थितीत आमच्या टीममधील माझ्यासह १३ गिर्यारोहक व ३ शेर्पा साथीदार सापडले होते. या प्रपातात घालवलेली काही मिनिटे मला एखाद्या काळासारखी वाटली, कोणीही जिवंत वाचणार नाही, आता सगळं संपलं असं क्षणभर वाटलं. तोपर्यंत हिमाचा लोट आम्हांला ओलांडून खाली निघून गेला होता. वातावरण निवळलेलं जाणवताच मी माझ्या टीमला शोधू लागलो, सोळाही जण हिमामध्ये अक्षरशः न्हाऊन निघाले होते, पिठात माखलेला माणूस जसा दिसतो तसे सगळे जण दिसत होते, मी सगळे जागेवर आहेत ना, हे सर्वात प्रथम चेक केले, तसेच कोणाला काय काय झाले आहे याची विचारपूस सुरू केली. या मोठ्या हिमप्रपातातून पूर्ण टीम सुखरूप वाचली होती, अगदी नखाचा ओरखडा ही कोणाच्या अंगावर नव्हता, सुदैवाने सगळेच जण पावडर स्नो (भुसभुशीत बर्फ) सापडले होते, मोठमोठाले दगड अगदी आमच्या काही फुटांवरून वाहत खाली निघून गेले. हा अक्षरशः चमत्कारच होता, या सगळ्या प्रकारानंतर मी टीमला बेस कॅम्पवर परतण्याबद्दल विचारले, मला कोणतीही रिस्क नको होती, आम्ही काही मिनिटांपूर्वीच मृत्युच्या दाढेतून परतलो होतो. यामुळे आता परत आपण बेस कॅम्पला जाऊ व पुढचे पुढे बघू असे सर्व जण म्हणतील, असे मला क्षणभर वाटले. मात्र आमची पूर्ण टीम अत्यंत कणखर होती, कोणालाही काहीही इजा झाली नव्हती, म्हणून सर्वच जणांनी ठरल्याप्रमाणे कॅम्प २ ला जाऊ असे एकमुखाने सांगितले. काही क्षणांतच सर्व जण मानसिकरित्या मोहिमेत एकरूप झाले होते. इतक्या मोठ्या अवघड प्रसंगातून गेल्यानंतर त्याला कवटाळून न बसता, न घाबरता पुढील चढाईसाठी सज्ज झाले होते. हे सगळे घडले कारण पूर्ण टीम मानसिकरित्या कणखर बनली होती. 'एव्हरेस्ट' त्यांच्या नसानसांत भिनले होते, साहसी चढाईच्या वेळी असे जीवनाची कसोटी पाहणारे क्षण येणारच, त्यांच्यावर मात करून धीरोदात्तपणे पुढे

जाणे, हे एका लढवय्याचे लक्षण आहे, हे सर्वांनी मनात ठाम केले होते. अशी मानसिक कणखरता ही काही जन्मजात नसते, ती घडवावी लागते. आमच्या सगळ्या टीमने मोहिमेच्या तयारीमध्ये ध्यानधारणेवर देखील शारीरिक तयारी इतकाच भर दिला होता. अशा मोहिमा जेवढ्या शारीरिक कसोटीच्या असतात, त्याहून जास्त मानसिक कसोटी पाहणाऱ्या असतात, तुम्ही तुमच्या मनाला जर कणखर बनवले, तसे ट्रेन केले तर कोणतीही गोष्ट अशक्य नसते, हे सर्वांनी जाणले होते. म्हणूनच अगदी मरणप्राय परिस्थिती अनुभवल्यावर देखील त्याचा बाऊ न करता सर्वच जण पुढील कामाला लागले. घाबरलो असतो, मनाची तयारी केली नसती, तर कदाचित आम्ही बेसकॅम्पला परतलो असतो व पुन्हा कधीच 'एव्हरेस्ट'कडे वळलो नसतो.

ही मनाची कणखरता, सकारात्मकता फक्त काही सराव केल्याने, स्वतःला विशिष्ट पद्धतीने ट्रेन केल्यानेच येते असे नाही. मला असे वाटते, जेव्हा जेव्हा मी एखाद्या ट्रेकवरून किंवा एव्हरेस्टसारख्या अवाढव्य मोहिमांवरून परत येतो तेव्हा माझ्या पाठीवर कौतुकाची थाप टाकणारे हात, भटकंती, मोहिमांमधून मिळणारी प्रचंड सकारात्मक ऊर्जा व तसेच परमेश्वरावर असलेली माझी नितांत श्रद्धा माझ्या मनाला वेळोवेळी बळकटी देत असते. माझ्या ४० वर्षांच्या गिर्यारोहणाच्या प्रवासामध्ये मी अनेकदा पार खचून गेलो आहे, नको आता हे गिर्यारोहण असेही वाटले आहे. मात्र हे सगळे अगदी काही क्षणापुरतेच. नवीन मोहिमा ठरली, डोंगरांच्या सान्निध्यात वेळ घालवण्यास मिळणार आहे, याची चाहूल लागली की, मी अधिक वेगाने व जोमाने कामाला लागतो. माझे मन मग कायम त्या मोहिमेच्या विचारांमध्ये रुंजी घालत राहते.

शेवटी मी इतकेच म्हणेल, मनाची शक्ती ही तुम्हांला नेहमीच तुमच्या यशापर्यंत पोहोचवते. त्यासोबत तुमच्या जगण्याला एका प्रकारे आकारही देते. त्यातून मिळणारा आनंद तुम्ही क्षणोक्षणी अनुभवत असता. क्षेत्र कोणतेही असो, मनाच्या शक्तीची भूमिका नेहमीच मोठी असते.

संपर्क : ९८९०६२०४९०

ऑक्टोबर-नोव्हेंबर २०२३ (जोड अंक) | विश्वेश्वर | ८९

मुलांसाठी आठ महत्त्वाची सुपरफूड्स

डॉ. अवंती दामले

प्रत्येक मुलाला सुपरमॅन किंवा वेगवेगळ्या सुपरहिरोंविषयी आकर्षण असते. सुपरहिरो हे शारीरिक, मानसिकदृष्ट्या खूप सुदृढ असतात. शरीराच्या वाढीसाठी, उत्तम आरोग्यासाठी काही पदार्थ हे सुपरफूड्ससारखे उपयुक्त असतात. हे पदार्थ आपल्या सर्वांच्या घरामध्ये असतात आणि मुलांनी त्यांचे सेवन केले तर स्नायू वाढीसाठी व उंचीमधील वाढीसाठी तसेच उत्तम रोगप्रतिबंधात्मक शक्तीसाठी मदतरूप ठरतात.

मुलांच्या सर्वांगीण विकासासाठी आवश्यक असणारी आहारातील आठ महत्त्वाची सुपरफूड्स खालीलप्रमाणे.

१) पालेभाज्या -

पालेभाज्यांमध्ये असणारे फोलेट, फ्लेवनाॅइड्स, केरेटोनाईड्स, जीवनसत्त्व 'ई' हे पदार्थ मेंदूच्या वाढीसाठी, बुद्धीच्या विकासासाठी अत्यंत महत्त्वाचे आहेत. आहारामध्ये विविध प्रकारच्या पालेभाज्या चोथा देतात आणि त्याचा उपयोग मलावरोध (संडास साफ न होणे) दूर करण्यासाठी होतो.

या उपयुक्त पालेभाज्या ह्या सूप, भाजी, पराठा, डाळीबरोबर तसेच डोसा, धिरडं व पिठात आपण वापरू

शकतो.

२) दही -

काही मुलांमध्ये दूध पचवण्याची प्रक्रिया होत नाही, अशा वेळी आहारात दही वापरावे. प्रथिनयुक्त दही हे उत्तम प्रोबायोटिक आहे. त्यामुळे आतड्याचे आरोग्य उत्तम प्रकारे राखता येते. दही हे कॅल्शियम, आयोडीनयुक्त असल्याने त्याची मुलांच्या वाढीसाठी मदत होते.

३) शेंगांच्या भाज्या -

वनस्पतीजन्य प्रथिन, चोथायुक्त व क्षारयुक्त भाज्या ह्या मुलांच्या बुद्धीच्या वाढीसाठी, आतड्याच्या आरोग्यासाठी उपयुक्त असतात.

४) शेंगदाणा -

शेंगदाण्यापासून आपल्याला थायमिन नावाचे जीवनसत्त्व व वनस्पतीजन्य प्रथिने, जीवनसत्त्व 'ई' व फॅटस मिळतात. अॅन्टीऑक्सिडंट शेंगदाणे चेंतासंस्था (मज्जासंस्था) व मेंदूच्या निकोप वाढीसाठी उपयुक्त असतात.

७) संत्री -

जीवनसत्त्व 'क' चा समावेश असणारे चोथायुक्त संत्र अॅन्टी-ऑक्सिडंट म्हणून उपयुक्त आहेत. हे फळ रोगप्रतिबंधक शक्ती वाढवण्यासाठी मदत करते. शक्यतो संत्र्याचा रस न काढता मुलांनी ती चावून खाल्ली तर आतड्याचे आरोग्य सुधारण्यास मदत होते.

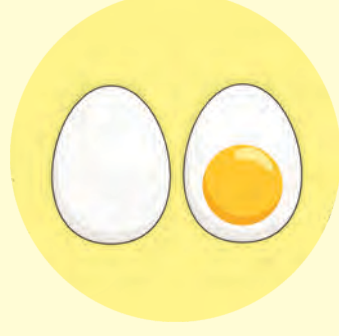
६) नाचणी -

कॅल्शियम, चोथा, झिंक, सेलेनियमयुक्त हे भरडधान्य मुलांच्या हाडांच्या मजबुतीकरीता अत्यंत आवश्यक आहे. हे धान्य भाकरी, लापशी, खीर, लाडू या स्वरूपात मुलांनी नियमित घ्यावे.

७) अंडी -

उत्तम प्रकारची प्रथिने, जीवनसत्त्व 'अ', 'क' यांनी युक्त असते. मुलांच्या मेंदूच्या वाढीसाठी तसेच त्यांची रोग प्रतिबंधक शक्ती वाढण्यासाठी उपयुक्त आहे.

८) विविध रंगांची फळे -

विविध रंगाची फळे ही अॅन्टीऑक्सिडेंट, जीवनसत्त्व 'अ', 'क' युक्त असतात. त्यांच्यापासून चोथा मिळतो. ही फळे मुलांच्या आतड्याच्या आरोग्यासाठी तसेच उत्तम, रोगप्रतिबंधक शक्तीसाठी आवश्यक आहेत.

मुलांचा आहार चौरस असावा. वरील आठ पदार्थांचा आहारात समावेश केल्यास मुलांची शारीरिक, मानसिक व बौद्धिक वाढ चांगल्या प्रकारे होण्यास मदत होईल. मुलांच्या आहारात कमीत कमी प्रमाणात मीठयुक्त, तळलेले, गोड, बेकरीचे मैदायुक्त पदार्थ, अतिरिक्त साखर असणारे पदार्थ, यांचा वापर मर्यादित ठेवावा. मुलांनी ऋतुप्रमाणे मिळणारे, स्थानिक व ताज्या अन्नाचे सेवन करावे व आपले आरोग्य सुदृढ करावे.

संपर्क : ९८२२०१७८१७

मनोज बोरगावकर

चल पहिले

शाळेत आपण खूप गोष्टी शिकत असतो... हो ना! पुस्तकातल्या गोष्टी तर असतातच पण अशा अनेक गोष्टी असतात, ज्या कोणत्याच शाळेच्या अभ्याक्रमात नसताना देखील जीवनाच्या शाळेत मात्र त्या केव्हाही कामी येऊ शकतात. एवढेच काय तर आपलाच नाही तर इतरांचा जीवही वाचवू शकतात. तुम्ही म्हणाल हे काय चालू आहे... गोष्टी जीव वाचण्या-वाचवण्यापर्यंत गेल्यात... आणि अजून आम्हांला काहीच कसं लक्षात येत नाही आहे? सांगतो.. सांगतो... थांबा ना जरा.

मित्रांनो, शाळेत अनेक खेळ आपल्याला शिकवले जातात. अनेक खेळांच्या स्पर्धाही आयोजित करण्यात येतात. पण, आपण मात्र आम्हांला काय त्याचे.... आपण आपला अभ्यास करावा... मार्क घ्यावेत आणि पुढच्या वर्गात जावे... याच विवंचनेत मशगूल असतो नाही का? या खेळांमध्ये एक महत्त्वाचा खेळ आहे... जो प्रसंगी आपला आणि इतरांचा जीवही वाचवू शकतो. आणि तो म्हणजे पोहणे. आता ही पोहणं येणाऱ्या आणि न येणाऱ्या दोन मुलांची एक गोष्ट... घटनाच म्हणा ना.. जी मी तुम्हांला सांगणार आहे.

ती दोघं मुलं. एकाचे नाव हुलबा नि दुसऱ्याचे जयराम. दोघेही लहानपणी खेड्यात एकाच शाळेत शिकायची. शाळेतले गुरुजी ... हो.. तेव्हा सर म्हणायची पद्धत नव्हती. सगळे गुरुजी म्हणायचे. दर शनिवार-रविवार आणि सुट्टीच्या दिवशी ते शाळेतल्या मुलांना नदीवर पोहायला शिकवायचे. हुलबा खूप मन लावून पोहायला शिकला पण जयराम मात्र अंग चोरत राहिला. हुलबा पोहण्यात तरबेज होत गेला आणि जिल्हा व राज्यस्तरीय स्पर्धा जिंकत तरबेज स्वीमर होत गेला. जयराम मात्र फक्त पुस्तक एके पुस्तक करत राहिला. नदीवर अंग चोरत राहिला. हुलबा जयरामला सारखं म्हणायचा “बाबा रे, पोहणं शिकून घे. मी तुला पंधरा दिवसांत छान पोहायला शिकवतो.” पण जयराम काही ते फारसे मनावर घ्यायचा नाही. रविवारी मात्र नदीवर कपडे धुण्यासाठी आपल्या आईला सोबत म्हणून तो येत असायचा. वर्षे संपत गेली. हुलबा दिवसेंदिवस पोहण्याच्या कौशल्यात तरबेज होत गेला. एके रविवारी दुपारी आईला सोबत म्हणून नेहमीप्रमाणे जयराम नदीवर निघाला. योगायोगाने त्याच वेळी पोहण्यासाठी हुलबाही त्या दिवशी नदीवर आला होता. दोघांनी मस्त गप्पा मारल्या. हुलबाने नेहमीप्रमाणे जयराम जवळ पोहणं शिकण्याचा हट्ट धरला. जयरामने हसत त्याचे म्हणणे टाळून दिले. हुलबा म्हणाला, “तू येथे थांब आईसोबत. मी नदी पार करून येतो.” हुलबा सपासप हात मारत

पलीकडच्या किनाऱ्यावर गेला. पलीकडून त्याने जयरामला हाळी दिली आणि परत सपासप हात मारत यायला निघाला. एवढ्यात इकडे काय झाले, ज्या दगडावर पाय ठेवून जयरामची आई कपडे धुवत होती तो दगड पाण्यात ढासळला. जयरामची आई पाण्यात पडली आणि पाण्यात बुडायला लागली. जयरामला आवाज द्यायचा प्रयत्न करायला लागली. पण नाकातोंडात पाणी जात असल्यामुळे तिचा आवाजही नीट निघेना. हे पाहून जयराम आरडाओरडा करायला लागला. हुलबा पोहत पोहत अलीकडच्या किनाऱ्यापर्यंत आला होता. दरम्यान सगळी गडबड त्याच्या लक्षात आली होती. तो वेगाने पोहत जयरामच्या आईकडे निघाला. इकडे हवालदिल होऊन जयरामने आईच्या दिशेने झेप टाकली आणि बुडणारे माणूस जे करत असते ते जयरामच्या आईने केले. तिने जयरामला घट्ट मिठी मारली. मित्रांनो, पाण्यात बुडणाऱ्या माणसाने मारलेल्या मिठीला काय म्हणतात माहित आहे ना? त्याला ‘मगरमिठी’ म्हणतात! या मिठीत सापडलेला माणूस आणि बुडणारा माणूस दोघेही बुडाल्याशिवाय ती मिठी सुटतच नाही. आता जयराम आणि त्याची आई दोघेही बुडायला लागले. दरम्यान पट्टीचा पोहणारा हुलबा तीरासारखा तिथे पोहोचला होता. त्याने पटकन एका हाताने बुडणाऱ्या जयरामच्या आईचे केस धरले आणि उरलेला हात आणि पाय मारत आईला आणि सोबत मिठीत असलेल्या जयरामला काठावर आणले. तसे अंतर काही फार नव्हते. हुलबाच्या पोहण्याच्या कलेमुळे आणि बुडणाऱ्या माणसाला कसे वाचवायचे या ज्ञानामुळे त्या दिवशी दोन माणसांचे जीव वाचले... नाहीतर किती आक्रित घडले असते नाही का मित्रांनो! त्या दिवशी जयरामने ठरवून टाकले की, आता आपणही पोहणं शिकायचं. आज पट्टीचा पोहणारा आपला मित्र हुलबा नसता तर आपली आई आपल्या डोळ्यांदेखत बुडून गेली असती... आणि हो आपणपण! पुढे महिनाभरातच आपला जयराम

पट्टीचा स्वीमर बनला...!

अरे,अरे.. कुठं निघालात तुम्ही लगेच ? नदीवर पोहायला, पोहणं शिकायला ? थांबा थांबा अशी घाई नका करू ! पोहण्यातील तज्ज्ञ माणसाला सोबत घेऊन मगच पोहणे शिकायला जाल. तुमच्या गावात जर स्विमिंग पूल असेल तर तेथील कोचकडून पोहण्याचे शास्त्रशुद्ध शिक्षण घ्या. एक जीव वाचवणारे अतिशय मोलाचे कौशल्य आत्मसात करून घ्या. कराल ना आत्मसात ? आपल्या जयरामच्या अनुभवावरून! नाही तर मुल्ला नसरुद्दीनसारखे कराल. मुल्ला नसरुद्दीनचे उस्ताद एकदा मुल्लाला पोहणे शिकवण्यासाठी नदीवर घेऊन जातात आणि नदीजवळ आले असता धपकन त्याला पाण्यात ढकलून देतात. मुल्ला नसरुद्दीनच्या नाकातोंडात पाणी जाते. उस्ताद जवळच उभे असतात. ते त्याला बाहेर काढतात. मुल्ला नसरुद्दीन नदीवरून सुसाट धावत सुटतो. दुसऱ्या दिवशी पुन्हा नदीवर कपडे वगैरे घालून फिरत राहतो. उस्ताद त्याला आवाज देतात, 'काय नसरुद्दीन पोहणं शिकायचंय ना? चल मग पाण्यात उतर' नसरुद्दीन म्हणतो 'नाही नाही उस्ताद. मी आता ठरवलंय बरं का.. जोपर्यंत मला पोहता येणार नाही ना.. तोपर्यंत मी पाण्यातच उतरणार नाही बरं का!' नदी किनाऱ्यावरचे सगळे लोक मग त्याला हसायला लागतात. तुम्ही असे करणार नाही ना मित्रांनो? नक्कीच

नाही. तर चला, आपण लवकरात लवकर आपण सगळेच प्रसंगी आपला आणि इतरांचाही जीव वाचवू शकणारं हे कौशल्य आत्मसात करू या.. अनेक वेळा आपण पुरात वाहून गेलेले एखादे वाहन पाहतो, माणसं पाहतो त्या वेळी वाटून जातं की यातल्या माणसांना जर पोहता आले असते तर यापैकी अनेकांचे जीव वाचले असते. म्हणून अभ्यासाच्या पुस्तकांसोबत आपण पोहण्यासारख्या गोष्टीही शिकून घेतल्या पाहिजेत कारण अभ्यास आपले मस्तक वाचवेल तर पोहण्यासारखी कौशल्ये आपला आणि इतरांचा अनमोल जीव वाचवतील.. आणि हो तुम्हांला सांगायचेच राहिले, आपला जयराम आता पट्टीचा पोहणारा झालाय. तो सैन्यात भरती झालाय बरं का! तो अहोरात्र देशाच्या सीमांचे रक्षण करत असतो. या धाडसी सैनिकांमुळेच आपण शांत झोपू शकतो हो ना! जयराम त्याच्या लहानपणातील आईच्या बुडण्याचा प्रसंग अजूनही विसरलेला नाही बरं का? तो सुट्टीसाठी गावी आला की तुमच्यासारख्या मुलांची टीम घेऊन नदीवर येतो.. आणि सगळ्यांना पोहायला शिकवतो. जयरामने त्याच्या अनुभवातून धडा घेतला. तुम्हीपण जयरामच्या अनुभवातून धडा घ्या. काय?

संपर्क : ९८६०५६४१५४

चिंद्र

चारुहास पंडित/प्रभाकर वाडेकर

चिंद्र © चारुहास पंडित/प्रभाकर वाडेकर

शेतशिवाशताळ सकाळ

हबीब भंडारे

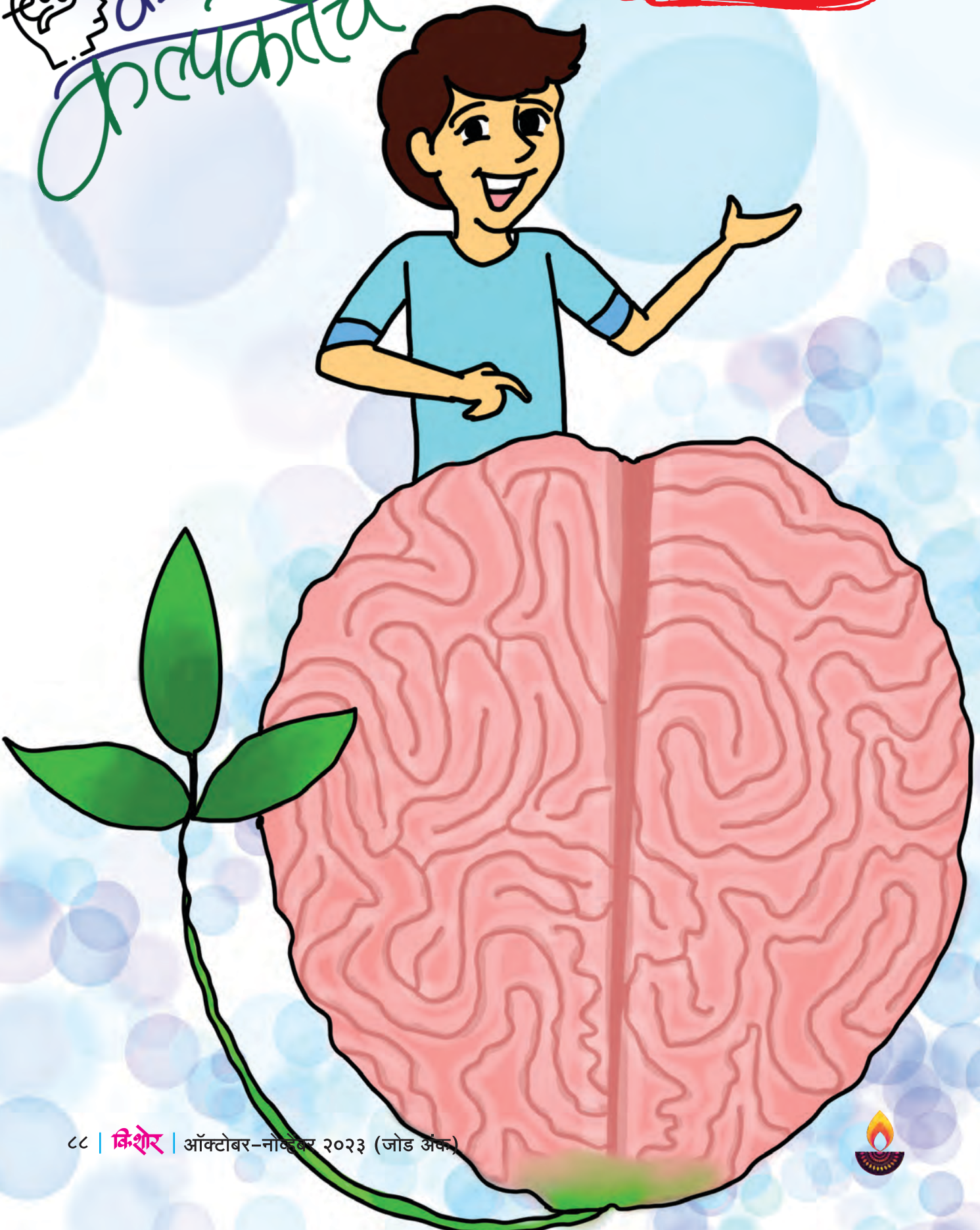
नांगरलेल्या मातीगंधात
किलबिलते रम्य सकाळ,
झाडाझुडपांत बागडतं
चिमणीचं इवलं बाळ
हिरवीगार जांभळीची झाडं
गाती सर्जनाचे गीत,
कोकिलेचे मंजूळ बोल
करतात सनईशी प्रीत
चंचल तितरं, लावरी देतात
सरकन नजरेला आनंद,
अत्तर म्हणून रानाला मिळतो
टवटव फुलांचा गंध
सुगरणीचे खोपे शिकवतात
जीवनाची कलाकुसरता,
सुख दिल्याने सुख वाढते
येते जगण्यात सुलभता
कामानेच काम मिळते
बोले एक मजूर बाई,
जीव लावल्यानेच परत येतात
दूर गेलेल्या गायी.

संपर्क : ७५०७३२८३८३

कौशल्य
प्रत्यक्ष

शिवराज गोर्ले

माणूस आणि अन्य प्राणी यांतला सर्वांत मोठा फरक म्हणजे माणसाला विलक्षण कल्पनाशक्ती लाभली आहे. त्या आधारेच माणसानं सृष्टीची अनेक रहस्ये उलगडली आहेत, क्रांतिकारक असे शोध लावले आहेत. कल्पना करा-कोरोनासारख्या जीवघेण्या संकटाला सामोरं जाताना-जगभरातल्या संशोधकांनी विक्रमी कालावधीत प्रतिबंधक लशींचा शोध लावला नसता तर केवढा उत्पात झाला असता.

तार्किक गणिती बुद्धिमत्ता महत्त्वाची असतेच पण तिला मर्यादा असतात. तिला कल्पनाशक्तीची जोड आवश्यक असते. या कल्पनाशक्तीच्या जोरावरच गुहेत राहणारा आदिमानव थेट चंद्रावर जाऊन पोहोचला आहे आणि आता त्याला मंगळाचे वेध लागले आहेत. अश्मयुगापासून यंत्रयुगापर्यंत आणि अखेर संगणक युगापर्यंत येऊन ठेपला आहे. 'एक आयडिया जो बदल दे आपकी दुनिया' हेच नव्या युगाचं घोषवाक्य आहे. गुगल, फेसबुक, स्मार्टफोन, व्हाट्सअप, ऑनलाइन शॉपिंग.. अशा कल्पनांनी जगाचा इतिहास आणि भूगोल जणू बदलून टाकला आहे. आता तर माणसानं यंत्रमानवाची निर्मिती करून 'कृत्रिम बुद्धिमत्ता' ही विकसित केली आहे. पण त्यानं घेतलेली ही उत्तुंग झेप हाच त्याच्यासाठी एक गंभीर इशारा ठरतो आहे. 'कृत्रिम बुद्धिमत्तेला' कलाकृतींचा 'डेटा' पुरवला गेला तर तो संपूर्ण नवी कलाकृती निर्माण करू शकतो, हे आता सिद्ध झालं आहे. 'चॅट जीपीटी' आता एखाद्या विषयावर नवा निबंध किंवा कविताही करू शकणार आहे. थोडक्यात माणसाची, आता त्याच्याएवढीच बुद्धिमत्ता असणाऱ्या पण त्याच्या कैक पटीनं स्मरणशक्ती व कार्यक्षमता असणाऱ्या संगणकाशी गाठ आहे. आता त्याला 'कॉम्प्युटर ऍक्टिव्हिटी' शीही सामना करून मानवी कल्पनाशक्तीचं श्रेष्ठत्व सिद्ध करवं लागणार आहे.

कल्पकता आणि कौशल्य विकास

भारताचं नवं 'राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (२०२०) यात

केवळ विषय ज्ञान नव्हे तर विविध कौशल्यांच्या विकासाला महत्त्व देण्याच आलं आहे. त्यातही विशेष करून कल्पकता व नवनिर्मितीच्या कौशल्यांना प्राधान्य देण्यात आलं आहे. कल्पकता म्हणजे नवीन किंवा अपूर्व असं काही निर्माण करण्याची क्षमता होय. कल्पकता हाच नवशिक्षणाचा गुरुमंत्र असणार आहे. त्यासाठीच कल्पकतेचे तंत्र व मंत्र आपण जाणून घेणार आहोत. तत्पूर्वी आपले काही समज दुरुस्त करायला हवेत, ते असे -

कल्पकता ही उपजत असते, त्यामुळे सगळेच काही कल्पक होऊ शकत नाहीत. हा समज पूर्णतः चुकीचा आहे. हे खरंय की महर्षी व्यास, रवीन्द्रनाथ टागोर, शेक्सपियर त्याचप्रमाणे आइन्स्टाईन, न्यूटन, गॅलिलिओ असे काही महान प्रतिभावंत असतात, पण हेही तितकंच खरं की आपल्यापैकी प्रत्येकाकडे काही ना काही 'कल्पकता'ही असतेच असते. या क्षमतेचा आपण जाणीवपूर्वक विकास करू शकतो.

कल्पकता ही नेहमी भव्य, दिव्यच असली पाहिजे असं नाही. ओरिगामीने नवा प्राणी तयार करणं, रांगोळीत नवी नक्षी काढणं, एखाद्या खाद्यपदार्थाची पाककृती शोधणं- ही सारीसुद्धा कल्पकताच असते.

कल्पकता ही फक्त साहित्य कलांपुरती मर्यादित असचे हा समजही खरा नव्हे. निसर्गाची रहस्ये उलगडण्यासाठी नव्या शोधांसाठीही कल्पकता आवश्यक असते.

कल्पनाशक्तीची प्राथमिक सूत्रे

एक : प्रथम प्रश्न नेमका मांडायला शिका. ज्या समस्येवर उपाय शोधायचा आहे, ज्या विषयावर विचार करायचा आहे तो नीट समजून घ्या. समस्येची नेमकी सुस्पष्ट मांडणी ही पहिली पायरी होय.

दोन : सर्व शक्य उपायांचा/पर्यायांचा विचार करा. डोकं लढवा. तुमच्या कल्पनाशक्तीला जरा स्वैर सोडा. काहीतरी वेगळा, हटके विचार करा. त्यासाठी स्वतःला काही 'डिवचणारे' प्रश्न विचारा, उदा. हेच 'मटेरियल'

का वापरायचे,

तीन : थोडा वेळ विचार करणं सोडून द्या!

संबंधित विषयाचं ज्ञान मिळवणं, समस्येचं नेटकं आकलन करणं, डोकं खाजवून नवे उपाय/पर्याय शोधणं.. हे सगळं झालं की त्या प्रश्नावर विचार करणं थांबवा. मेंदूला थोडी विश्रांती द्या.

चार : वरील तीन टप्प्यांनंतर ज्या कल्पना, जे विचार सुचले असतील, त्यांची चिकित्सा करा - त्यातील सर्वोत्तम कल्पना निवडा व ती अमलात आणा.

डावा मेंदू, उजवा मेंदू

आपला मेंदू एकच असला तरी त्याचे दोन स्पष्ट असे भाग असताना एक डावा, दुसरा उजवा. हे भाग एकमेकांना जोडलेले असते. तरी या दोन मेंदूंच्या विचार व काम करण्याच्या पद्धतीत फार महत्त्वाचा फरक असतो. डावा मेंदू अतिशय शिस्तबद्ध, पद्धतशीर काम करणारा असतो. कुठलीही समस्या समोर आली की तो पूर्ण विश्लेषण करूनच ती सोडवण्याचा प्रयत्न करतो. ज्या गोष्टी त्याला माहिती असतात, तेवढ्याच तो वापरतो, त्या माहितीची 'स्टेप बाय स्टेप' छाननी करून मगच योग्य, तर्कसंगत निष्कर्ष काढतो. पण नेहमी साचेबंद पद्धतीनं विचार केल्यामुळे डाव्या मेंदूला नव्या कल्पना सुचत नाहीत.

उजवा मेंदू मात्र चांगलाच तल्लख आणि चलाख असतो. तो एकाच वेळी अनेक गोष्टींचा विचार करू शकतो. उजव्या मेंदूची खासियत म्हणजे एखादी कल्पना मनात आणणं, ती अमूर्त कल्पना प्रत्यक्षात पाहणं. एकच फरक सांगायचा झाला तर उजवा मेंदू कविता करतो, डावा मेंदू व्याकरण सांभाळतो. आपल्या शिक्षणपद्धतीत पाठांतरावर भर असल्यामुळे आपला फक्त डावा मेंदूच वापरला जातो. कल्पक होण्यासाठी उजवा मेंदू जास्तीत जास्त वापरायला हवा. त्यासाठी सोपी युक्ती आहे. -

डावा मेंदू हा सतत कार्यरत असतो. आपले छोटे मोठे प्रश्न सोडवत असतो पण एखादी वेगळी समस्या

उभी राहिली की तो गोंधळतो. (यालाच आपण 'डोकं चालत नाही' म्हणालो.) वर आपण पाहिलं की काही वेळा विचार करणं थांबवायचं असतं. म्हणजेच डाव्या मेंदूला थोडं गप्प करायचं असतं. डाव्याचा 'स्विच ऑफ' केला तरच उजव्याचा 'स्विच ऑन' होतो. हे कसं करायचं? तर टेबलाशी बसून डोकेफोड करू नका! उठा - फिरायला जा, पोहायला जा, संगीत ऐका. अशा वेळी डावा मेंदू रिलॅक्स असतो व त्यामुळेच उजवा मेंदू 'फॉर्म'त येतो. त्याला काही नव्या, भन्नाट कल्पना सुचून जातात. कोडी, शब्दकोडी, सुडोकू सोडवत राहिल्यामुळे ही उजवा मेंदू तल्लख होत असतो.

वृत्ती आणि सवयी

कल्पकता विकसित करण्यासाठी काही वृत्ती/सवयी जोपासणं उपयुक्त ठरते. त्यातील काही अशा आहेत.

एक : निरीक्षण करा

खरं शिक्षण हे निरीक्षणातूनच होत असतं. निसर्गाच्या निरीक्षणातून काही प्रश्न पडत असतात आणि निरीक्षणातूनच काही प्रश्नांची उत्तरं मिळत असतात. सृष्टीच्या आणि जीवसृष्टीच्या सूक्ष्म निरीक्षणांतूनच वेळोवेळी जगभरात अनेक शोध लागले आहेत. नव्या कल्पना, नव्या पदवी, नवी उपकरणे अस्तित्वात आली आहेत. निसर्गाच्या निरीक्षणांतूनच कवींना कल्पना सुचतात, चित्रकारांना स्फूर्ती मिळते. लेखक मंडळी असंच माणसांचं निरीक्षण करून कथा कादंबरीतील पात्रे रंगवत असतात.

दोन: जिज्ञासा जागी ठेवा

'कल्पक व्हावं कसं?' या प्रश्नाचं फक्त एकाच वाक्यात उत्तर द्यायचं झालं तर ते असं देता येईल की चौकस नजरेनं पाहा आणि प्रश्न करीत राहा. प्रश्न हीच कल्पकतेची गुरुकिल्ली असते. 'सफरचंद खाली का पडलं, वर उडत नाही?' या प्रश्नाचं उत्तर शोधतानाच न्यूनला गुरुत्वाकर्षणाचा शोध लागला होता. वैज्ञानिकांना निसर्गातील रहस्यांविषयी कुतूहल असतं

तर साहित्यिकांना मानवी मनाविषयी. त्यातूनच नवनिर्मिती होत असते.

तीन : संवेदनशीलता व सौंदर्य दृष्टी

आपल्या पंचेंद्रियांना होणाऱ्या रंग/रूप, आवाज, गंध, चव आणि स्पर्श या जाणवांना संवेदना म्हणतात. संवेदनशीलता असेल तर निसर्गातील रंगांची विविधता, गंधांची व स्वादांची समृद्धी - हे सारं अनुभवता येतं. त्यातून नवं काही जाणवतं व ते शब्दांत मांडण्याची ऊर्मी येते. मग इंद्रधनुष्य पाहून चित्तवृत्ती उल्हासित होतात व कविता स्फुरते, माणसांच्या भावना जाणता येणं हीसुद्धा

संवेदनशीलताच. त्यातूनही कथा/कविता साकारत असतात.

कल्पकतेची तंत्रं

नित्य वापरली जाणारी कल्पकतेची काही निवडक तंत्रं अशी आहेत,

‘असंच का?’ प्रश्न करा!

अगदी प्रारंभी चार पायांची, आयताकृती लाकडी टेबलं होती. पूर्वी फक्त लाकूड उपलब्ध होतं व टेबल सुतार एकटाही बनवू शकत असे. पण नंतर इतर साहित्य उपलब्ध होत गेलं, मशिनरीही तयार झाली. मग प्रश्न सुरू झाले - लाकडाचं का? परिणामी लोखंड, काच, ग्रॅनाइट, मार्शल, प्लॅस्टिकची टेबल्स बनू लागली.

आकार आयताकृतीच का - यावर चौकोनी, गोलाकार हे नवे पर्याय निर्माण झाले. ‘चारच पाय का?’ या प्रश्नातून मधोमध एकच जाड रुंद पाय असणार गोल टेबल व नंतर भिंतीशी अॅटॅच्ड, घडी घालता येणारं बिनपायाचं टेबल आलं.

उलट केलं तर काय होईल?

ही खरी कावळ्यानं शोधलेली युक्ती आहे. माठामधील पाणी अगदी तळाशी असल्यानं कावळा ते पिऊ शकत नव्हता, त्यानं पाण्यात छोटे गोटे टाकले, त्यामुळे पाण्याची पातळी वाढली व चोचीपर्यंत पाणी आलं. थोडक्यात चोच पाण्यापर्यंत न जाता, पाणीच चोचीपर्यंत आलं. हीच उलट पद्धत ‘सेल्फ सर्व्हिस’ मध्ये वापरली जाते. पदार्थ ग्राहकापर्यंत न येता, ग्राहकच पदार्थापर्यंत जातो. ऑनलाइन शॉपिंगमध्येही ग्राहक

दुकानापर्यंत न जाता- दुकानच इंटरनेटवर पाहता येतं व ऑर्डर केलेली वस्तू ग्राहकाच्या घरपोच मिळू शकते! हिलाच 'रिव्हर्स मेथड' म्हणतात.

जोडतंत्र

दोन वस्तू एकत्र करून नवी अधिक उपयुक्त वस्तू तयार होते. रेडियो आणि घड्याळ एकत्र करून 'टू इन वन' तंत्र सुरू झालं. आता तर मोबाईलमध्ये घड्याळ, कॅलक्युलेटर, इंटरनेट, कॅमेरा.. असं 'ऑल इन वन' उपलब्ध झालं आहे. ही सुद्धा कल्पकताच.

रूपांतरण - बहुविध निर्मिती.

अॅलेक्स ऑसबॉर्न यांनी रूपांतरणाच्या एकूण अकरा प्रक्रिया दिल्या आहेत.

एक: वस्तू मोठी करा. मोठा फोन, मोठा टीव्ही, जम्बो जेट व जम्बो वडा पाव ही!

दोन : लहान करा, मोठ्या छत्रीऐवजी घडीची छत्री, अंगठीतलं घड्याळ, पॉकेट डायरी इत्यादी.

तीन : भर घाला - खुर्चीला, बॅगला चाके जोडणं, टेबलाला ड्रॉवर जोडणं इत्यादी.

चार : गाळा/वगळा - नको ते घटक काढून टाका. बिनबियांची द्राक्षे, ट्यूबलेस टायर्स, इत्यादी.

पाच: बदल करा - ब्लॅक अँड व्हाईट ऐवजी रंगीत टीव्ही, इलेक्ट्रिक स्कूटर इत्यादी.

सहा : पर्याय शोधा - काडेपेटीऐवजी लायटर,

स्टोव्हऐवजी गॅसची शेगडी इत्यादी.

सात : एकत्र करा-ही पद्धत म्हणजेच दोन वस्तूंना जोडणं. सोफा-कमबेड इत्यादी.

आठ: पुनर्रचना करा - वस्तूच्या रचनेत, गृहसजावटीत नवी मांडणी करा.

नऊ: उलट करा - ही रिव्हर्स मेथडच होय, माणसांनी वर जाण्याऐवजी जिनाच वर जाणे.

दहा : अँडप्ट करा - जुन्या चित्रपटाची कथा घेऊन बदल करीत, त्यापासून नवा चित्रपट करणे इत्यादी.

अकरा : वेगळा उपाय शोधा-खडून लिहिण्याऐवजी शाईनं लिहिणं इत्यादी.

ही सर्व व्यक्तिगत रित्या कल्पक विचार करण्याची तंत्रं आहेत. जेव्हा गटानं काम करायचं असतं तेव्हा 'ब्रेनस्टॉर्मिंग' किंवा विचारमंथन (कल्पना-विस्फोट) हे तंत्र वापरलं जातं. चर्चेत प्रत्येकानं जास्तीत जास्त कल्पना सुचवायच्या -भन्नाट, विचित्र अशाही. त्या नोंदवून ठेवायच्या व नंतरच त्या कल्पनांची चिकित्सा करून त्यातली चांगली, व्यवहार्य कल्पना निवडायची. ही तंत्र वापरायला सुरुवात करा. कुणी सांगावं तुम्हीही एखादं नवं तंत्र शोधू शकाल!

संपर्क : shivrajgorle@yahoo.com

चिंद्र

चारुहास पंडित/प्रभाकर वाडेकर

डॉ. ऊर्जिता कुलकर्णी

कौशल्यांची कळसुवाड

“अगं आई, हो हो आहोत आम्ही व्यवस्थित. कितीदा फोन करतेस यार!” किशोरने घुश्शातच फोन ठेवला. तो आपल्या चमूकडे पाहत म्हणाला, “काय बोअर असतात ना हे घरचे!”

पंकज, रेणू, मीनल, रौनक, सगळेच त्याच्या बोलण्याला दुजोरा देत आपापलं सामान तपासत होते. वैशाली ताई, आणि किरणदादा यांच्या 'गिरिमित्र' सोबत कळसूबाई शिखर गिर्यारोहण सहल यासाठी हे सगळेच पहिल्यांदाच घरापासून इतक्या लांब आले होते. कळसूबाई शिखराच्या चढाईचा पल्ला फार मोठा असल्याने सगळे जण मुक्कामालाच खालच्या गावात थांबले होते. रात्री शेकोटीभोवती सगळे जण जमले.

“उद्या आपण पहाटेच चढाईची सुरुवात करणार आहोत. बरोबर पाच वाजता. अंगात आपले ठरलेले गणवेश असतील. किशोर, रेणू, मीनल, रौनक आणि पंकज तुम्ही पहिल्यांदाच येताय, तेव्हा तुम्ही सगळ्या गटाच्या मधोमध चालायचं.” किरणदादा सूचना देत होता.

“कळसूबाईकडे जाणाऱ्या खूप साऱ्या वाटा आहेत, त्याही वेगवेगळ्या ठिकाणांहून. वाटाड्या म्हणून आपल्या सोबत हे संभाकाका असतीलच तर..”

“सगळ्यांनी एकत्र त्यांच्यासोबतच चालायचं आहे. आपापलं कुठेही भटकत बसायचं नाही..!”

वैशाली ताईचं वाक्य पूर्ण करत सगळी मुलं एका सुरात म्हणाली.

पहाटेच्या धावपळीत रेणूचा उजवा पाय मोठाल्या लाकडी उंबऱ्याला ठेचकाळून चांगलाच मुगळाळा. सूज वाढायला लागली. आपल्याला जाता येणार नाही म्हणून ती फार खट्टू झाली.

तिच्यासोबत वैशालीताई आणि २ स्वयंसेवक थांबतील असं ठरलं. पंकज म्हणाला, “ताई, मी, किशोर, रौनक, मीनल पण थांबतो.” रेणूच्या रडवेल्या चेहऱ्यावर थोडंसं हसू फुटलं.

किरणदादा सोबत बाकीचे सगळेच पुढे निघाले. तासाभराने रेणूला चांगलाच ताप चढला. किशोरने पटकन त्याच्याजवळचं औषध तिला दिलं.

वैशालीताईला पण विश्रांतीची गरज आहे हे बघून मीनल म्हणाली, “ताई, तू ही आराम कर. आम्ही आहोत जागे.” रेणू आणि वैशाली ताई आता गाढ झोपी गेल्या.

“दोघींना गाढ झोप लागलीये, आपण पाय मोकळे करून येऊ या का?” रौनकने सुचवलं. आपापल्या बॅगा पाठीवर घेत मुलं बाहेर निघाली. वैशालीताईची झोपमोड झालीच, “लवकर या रे, आणि जवळच जा.” असं म्हणून, रेणूचा ताप तपासून ती पुनः कुशीवर वळून झोपून गेली.

एका देवळापाशी एक आजीबाई छोटीशी टपरी टाकून बसल्या होत्या. तिथे चहा घेऊन मुलं गप्पागोष्टी करत, आजूबाजूची हिरवाई बघत मजेत चालत राहिली. पायऱ्या-पायऱ्यांची गावकऱ्यांनी केलेली भातशेती तर चित्र काढावं अशी. त्यातून छोट्या धबधब्यांसारखं वाहणारं पाणी अंगावर घेत मुलं त्या बाजूने चालत राहिली. बऱ्याच वेळाने त्यांच्या लक्षात आलं की ते भलतीकडेच येऊन पोहोचलेत. चोहीकडे डोंगररांगा. त्यातून वाहणारे धबधबे. उंचावर दिसणारं शिखर. बहुतेक कळसूबाईचं. माणसांचा मागमूसही नाही.

आपापले खिसे, बॅगा पडताळत वैशालीताईला फोन करावा असा विचार केला तेव्हा मुलांच्या लक्षात आलं की, अरे आपण सगळ्यांनीच मोबाईल एका पिशवीत ठेवलेत रात्रीच. याशिवाय इथे रेंज तरी असेल का.!?

“असू देत! छोटंसं तर गाव आहे, सापडेल की आपल्याला रस्ता. चला जाऊ मागे.” मीनल म्हणाली. सगळी वानरसेना मीनलच्या मागून निघाली.

बराच वेळ झाला तरी गाव, मागची ती पायऱ्यांची भातशेती असं काहीच दिसेना. चढ-उतार करत मुलांची दमछाक झाली. एका कातळाचा आधार घेत घामाघूम होत, सगळेच त्याच्यावर बसले. किशोर आजूबाजूला बघत म्हणाला, “आपण दाट जंगलात अडकत चाललोय. काल दादा-ताई सांगत होते तसं

वेगळ्याच वाटेला लागलोय. गाव नेमकं कुठं आहे तेच कळत नाहीये.”

“किती वाजले असतील रे?” पंकज काळजीने म्हणाला.

“इथं घड्याळं कोणाकडे आहेत पंकज?” रौनक म्हणाला.

आता सगळेच जण बुचकळ्यात पडले. आपण हरवलोय, नेमके कुठे आहोत ते कळण्याचा मार्गच नाहीये, हे मुलांच्या लक्षात आलं. आता प्रत्येकाचा मेंदू धावायला लागला. किशोरने शांतपणे आपली बॅग उघडून त्यातून सुकामेवा, सफरचंद, राजगिरा वडी हे काढलं. सगळ्यांसमोर ठेवत म्हणाला, “हं, करा सुरुवात. मगच सुचेल काहीतरी.!”

एकेक बॅग उघडली गेली. काहीतरी तोंडात टाकत चर्चा सुरू झाली. किशोर खडकापासून चालत जरासा पुढे गेला. आता ज्या वाटेने ते चालत होते ती पुढे निमुळती होत संपत होती, त्यामुळे त्यांना दुसरी वाट शोधणं गरजेचं होतं. तो त्या वाटेच्या टोकावर उभा राहून चौहीकडे पाहत असताना एकदम ओरडला.

“अरे, ते बघा ते मघाशी आपण चहा प्यायलो ते देऊळ!!”

सगळेच उत्साहात उठून उभे राहिले. किशोरच्या आजूबाजूला त्याच्या खांद्यावरून तो दाखवतोय तिकडे पाहत राहिले.

“अरे, पण ते तेच आहे कशावरून?” पंकज म्हणाला तेव्हा रौनकने आठवण करून दिली “आपण मघाशी त्याच निशाणाखाली उभे होतो. ते बघ. असं चंदेरी-केशरी निशाण दुसरं नाहीये इथे. म्हणजे किशोरचं

बरोबर आहे.” काहीतरी ओळखीचं दिसल्याने मुलांमध्ये उत्साह आला.

इतक्यात मीनल जवळजवळ ओरडलीच – “अरे हे बघा वरती, तिथे त्या शिड्या दिसतायत का? त्याच्यावर बघा, तिथे बारीकसं काहीतरी दिसतंय. तेच कळसूबाई आहे का?!!”

सगळेच जण आश्चर्याने बघायला लागले.

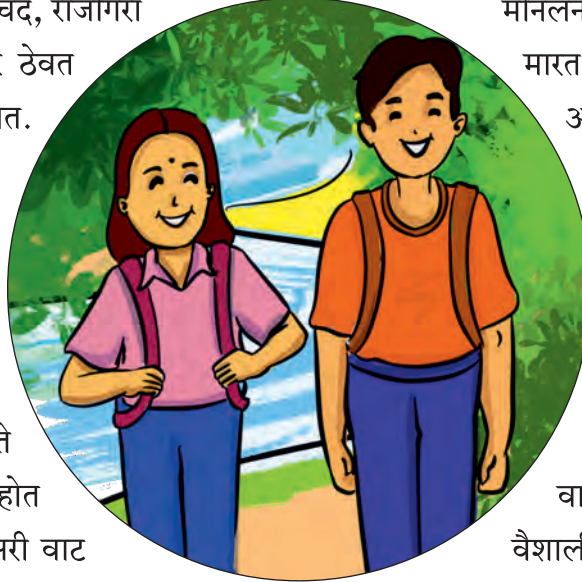
“धुकं-ढग, यात अंदाजच आला नाही. पायाखाली खाली सगळं ओलं-हिरवंगार, अंगावर रिमझिम पाऊस त्यामुळे दमायलाही झालं नाही.” रौनक म्हणाला

मीनलने त्याच्या डोक्यात एक टप्पल मारत म्हटलं, “इतक्यात दमायला आपण काय म्हातारे झालोय का? रोज बास्केट बॉल, फुटबॉल, बॅडमिंटन वगैरे खेळतो की आपण!?”

मीनलच्या वाक्याने सगळ्यांनाच जोश आला. पुढे प्रश्न होता वाट कशी शोधायची, वाजलेत किती, आणि खाली वैशालीताई काळजीत असेल. वर गेलेल्या लोकांशी संपर्क झाला असेल तर

किरणदादाही काळजीत असेल. नेहमीची उडाणटप्पू, मजा-मस्ती करणारी पोरं आता सगळ्या परिस्थितीचा खोलवर विचार करत होती! ढग बाजूला होऊन, लखळ ऊन पडलं होतं. सूर्यदर्शन होत होतं. पंकज काहीतरी नोंदी केल्यासारखा म्हणाला “बहुतेक बारा वाजत आलेत. हे बघा सावली आता इथे आहे. अजून काही वेळाने असाच सूर्य दिसत राहिला तर ती आपल्या बरोबर पायाखाली येईल, म्हणजे तेव्हा १२ वाजलेले असतील.”

मीनल एकाग्र होत म्हणाली,

“इथून पाण्याचा आवाज येतोय, म्हणजे तो वाटेत लागलेला झरा इथेच असेल. त्याच्या काठाने मागे जायचं का? वाट चुकण्याची शक्यता आहे.”

“नाही, आता हे लक्षात ठेवू की खाली उतरताना आपल्या उजव्या हाताला ते खालचं मंदिर, आणि वरच्या बाजूला साधारण उजव्या आणि डाव्याच्या मध्ये त्या शिड्या, कळसूबाई वगैरे. तशी दिशा धरून जाऊ.”

किशोर काहीतरी विचार करत म्हणाला, “आता आपण २ गट करू, दोघांनी खाली जाऊ, दोघांनी वर. कारण मला वाटतंय आत्ता आपण साधारण मध्यावर आहोत. दोन्हीकडे निरोप जाईल की आपण सुखरूप आहोत. आपण फारच बेजबाबदारपणे वागलोय.” सगळ्यांनाच ते पटलं.

मीनल आणि पंकज खालच्या गावाच्या दिशेने निघाले. किशोर आणि रौनक शिखराकडे चालू लागले. मीनल वळून म्हणाली, “किशोर कोणी वाटेत दिसलं तर मदत घ्या नक्की.”

तेव्हा रौनक म्हणाला, “या शिड्या दिसतायत तसं होतो पुढे. एकच वाट धरतो, काही खुणा करतो वाटेवर कळतील अशा. कोणी भेटलंच तर अति उत्तम!”

मीनल आणि पंकज झऱ्याच्या आवाजाने झऱ्याला गाठत, शेवटी योग्य त्या वाटेवर आले. भातशेती दिसली, तसं धावतच पायऱ्या उतरून मंदिरापाशी पोचले, तेव्हा दोघांनी एकमेकांना कडकडून मिठी मारली.

घाईघाईने दोघांनी घरी आले. तेव्हा वैशाली ताईने स्वयंसेवकांना शोधाशोध करायला पाठवलंय हे समजलं. रेणूचं दुखणं तर कुठल्या कुठे पळून गेलं होतं. तिला आपल्या मित्रांची काळजी लागून राहिली होती.

वरच्या प्रवासात मात्र किशोर आणि रौनकला बऱ्याच अडचणी येत होत्या. एखादी वाट पकडली की ती मध्येच संपून जात असे. बॅगेवर लावलेल्या

वेगवेगळ्या स्माईलीच्या पिना, कसल्या रिबिनी, वेगवेगळे बँड हे वाटेत झाडांना बांधत ते खुणा करत चालले होते. निरुपयोगी वाटांवरही एखादी खूण सोडून ते निघाले. बराच वेळ झाला तरी ते फार पुढे पोचले नाहीत हे त्यांच्या लक्षात आलं. त्यांनी एका कातळावर बसकण मारली. आता खालीच जाऊया असा विचार ते करत असतानाच, देवळातल्या घंटेचा आवाज यायला लागला. दोघेही उत्साहात त्या आवाजाच्या दिशेने धावतच निघाले. जवळच झाडीत दडलेलं एक मंदिर होतं आणि एक म्हातारबाबा तिथे घंटानाद करत पूजा करत होते. किशोर आणि रौनक शांतपणे तिथेच बसून राहिले. पूजा झाल्यावर मुलांकडे पाहत म्हणाले, “काय रे हरवलायत का?” दोघांनी माना डोलावल्या.

म्हातारबाबांनी एक पोत्याचं पाल आपल्या अंगावर घेतलं. पाऊस पुनः सुरूच झाला होता. ऊन गडप झालं होतं. सगळं अंधारून आलं होतं. मुलं एकमेकांना घट्ट बिलगून उभी होती.

म्हातारबाबा म्हणाले, “चला, वरच निघालो मी”

दोघेही काही क्षण घुटमळले. एकतर इतक्या जख्खड म्हाताऱ्या माणसाला असं तरातरा चालताना बघून दोघांना आश्चर्य वाटत होतं आणि याच्यावर विश्वास टाकावा का असंही वाटत होतं.

दोघांनी त्यांच्यासोबत चालायला सुरुवात केली. भरभर चालणाऱ्या त्या माणसासोबत त्यांना पळावेच लागत होते. दाट धुकं, दाटून आलेले ढग यात मध्येच कुठेतरी वाट दिसत होती.

“नीट खाली बघून चाला रे, अवघड वाट आहे. पण तुम्ही या आडवाटेला कसे आलात?”

दोघं त्याला सगळं सविस्तर सांगत असतानाच मोठाले दगड चढून पार करत होते. एकमेकांना आधार देत होते. पुन्हा उन्हाची तिरीप दिसायला लागली, आणि त्यांच्या कानावर एकदम शब्द पडले, “अरे, ते बघा

किशोर आणि रौनक..!’

किरणदादाचाच आवाज.

कळसूबाई शिखरावर पोचलेले सगळे जण नुसतेच शांत उभे होते. काही क्षणांसाठी धुकं बाजूला झालं. जरासा प्रकाश डोकावला. आणि त्या उंचावरून खाली आणि सभोवताली दिसणारा अभूतपूर्व नजारा डोळ्यांत साठवत सगळेच स्तब्ध झाले! संध्याकाळी सगळे पुनः शेकोटीजवळ बसले.

रेणूला आता बरं वाटत होतं. पंकज, किशोर, रौनक आणि मीनल यांची आजची करामत हा तिथल्या चर्चेचा केंद्रबिंदू. चौघांनी शरमेने मान खाली घालून बसले होते. इतक्यात किरणदादा आणि वैशालीताई यांनी जोरजोरात टाळ्या वाजवायला सुरुवात केली. त्याचबरोबर इतरांनीही. हे चौघे मात्र कावरेबावरे बघत राहिले.

“आज या चौघांनी नकळत महत्त्वाची जीवनकौशल्ये वापरून परिस्थितीतून मार्ग काढला” म्हणजेच समस्या निराकारण केलं! (critical thinking and problem solving).

रेणूला दुखापत झाली तेव्हा या चौघांनीही समानानुभूती (Empathy) दाखवत तिच्या बरोबर थांबून तिची काळजी घेण्याचा निर्णय घेतला. तिला एकटीला टाकून जाणं योग्य नाही, ही जाणीव त्यांनी दाखवली. रेणूला, औषधाने जराशी झोप लागली, तेव्हा सहज म्हणून फेरफटका मारायला बाहेर पडलेली ही मंडळी, आपल्याच तंद्रीत रस्ता हरवून बसली. तेव्हा भीती, काळजी, पुढे काय होणार, अशा कितीतरी भावना त्यांच्या मनात आल्या असतील. तिथेही योग्य

निर्णयक्षमता (Decision making) दाखवत, महत्त्वाचं स्वतःच्या ‘स्व’ च्या (self-awareness) क्षमता ओळखत, परस्परांना नीट समजावून घेत त्यांनी काही निर्णय घेतले. (communication)

तिथेही कुठेही या तणावाच्या परिस्थितीत एकमेकांशी न भांडता, खंबीरपणे, धाडसाने दोघे दोघे दोन गटात विभागून आपापल्या स्थानापर्यंत पोहोचले. (Emotional Intelligence - भावनांचे समायोजन) कारण काय तर एकीकडे मी आणि एकीकडे किरणदादा काळजीत असेल! शिवाय या दरम्यान त्यांनी केलेला विचार हा सर्जनशील तर होताच त्याचबरोबर सगळ्यांसाठी योग्य ठरणारा होता,

आता ही कौशल्ये म्हणून याकडे न पाहता हे काहीही माहित नसताना, याची सवय नसतानाही ही वापरली गेलीच नाही का!”

वैशालीताई कौतुकाने म्हणाली.

“बापरे! काय भयानक शब्द आहेत ताई हे!” किशोर अचंब्याने म्हणाला.

“आम्ही आपला सहज जे जे सुचत गेलं, योग्य वाटलं तेच केलं.”

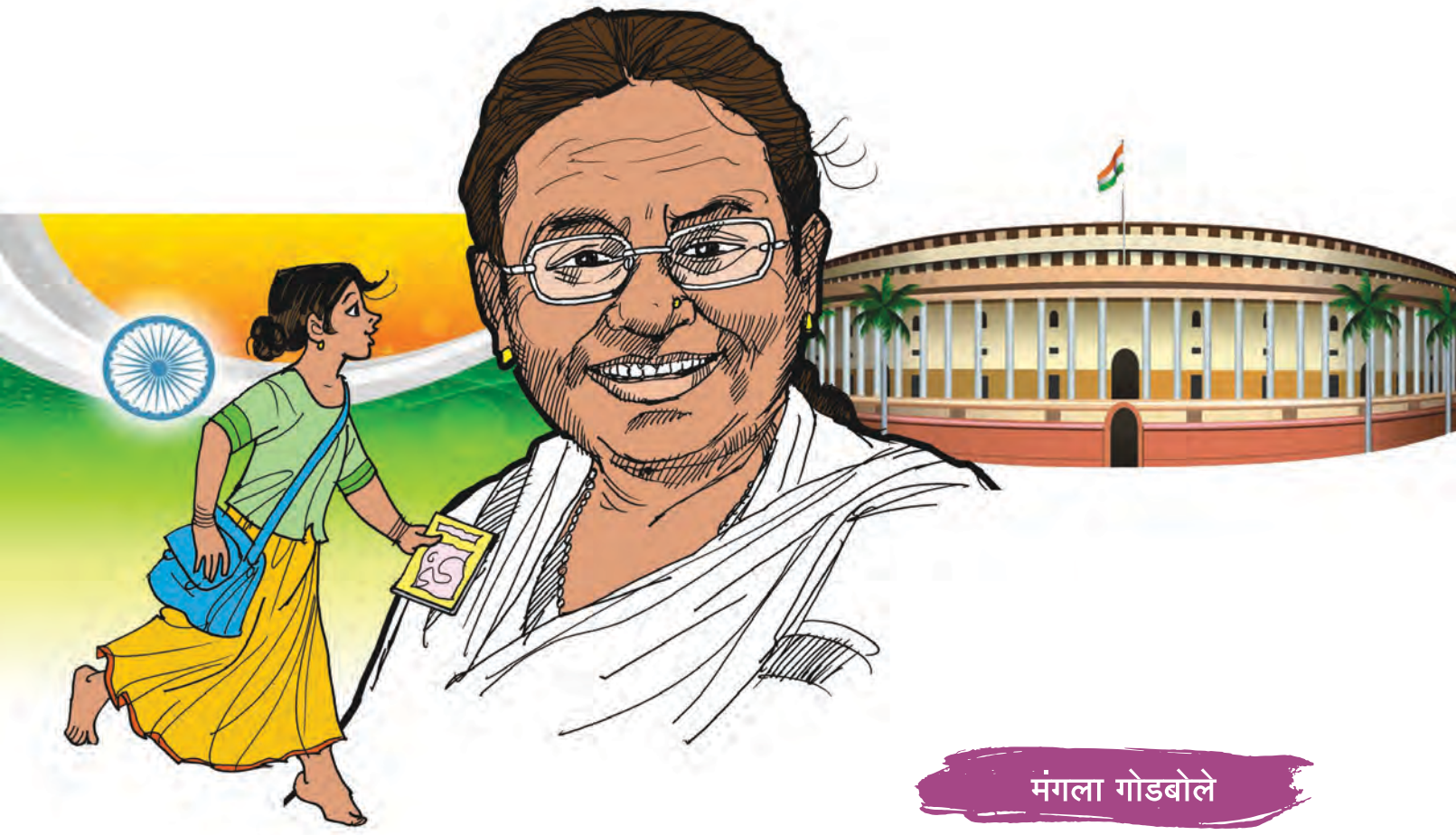
रेणू चेष्टेत म्हणाली, “म्हणजे खरंतर माझ्यामुळेच यांना ‘स्व’ ची जाणीव, समानानुभूती, निर्णयक्षमता वगैरे वगैरे समजलं..!”

सगळेच हसायला लागले.

किशोरचा फोन वाजला. आता मात्र किशोरने आईचा फोन पाणावलेल्या डोळ्यांनी घेतला!

संपर्क : ९८२२६५१२९०

मंगला गोडबोले

दीदी जव्हा 'मॅडम प्रेसिडंट' होतात...!

गेल्या वर्षी २१ जुलै २०२२ रोजी, दिवाळी नसतानाही आपल्या देशातल्या रांची-भुवनेश्वर-पुरी अशा पूर्व भागांमध्ये अक्षरशः दिवाळीचं वातावरण पसरलं होतं. लोक मिठाय़ा वाटत होते, वाद्यांचे गजर करत होते, फटाके उडवून जल्लोष करत होते. कारणही तसंच मोलाचं होतं. त्या प्रदेशाचं प्रतिनिधित्व करणाऱ्या, सर्वसामान्यांच्या 'दीदी' म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या द्रौपदी श्यामचरण मुर्मू ह्या देशाच्या १५व्या राष्ट्रपती म्हणून निवडून आल्या होत्या. ही बातमी आली तेव्हा त्या स्वतः मात्र रोजच्याप्रमाणे त्यांच्या दैनिक पूजापाठाची जागा, गावातलं शिवमंदिर, हातात झाडू घेऊन झाडत होत्या.

संथाळ आदिवासी समाजातली, स्वातंत्र्यानंतर जन्मलेली एक महिला देशाची सर्वात तरुण राष्ट्रपती बनते; ह्या असाधारण यशामुळे स्थानिकांची अवस्था 'आनंद पोटात माझ्या माईना' अशी व्हावी हे स्वाभाविक होतं. ह्या जल्लोषाला आता एक वर्ष उलटून गेलंय.

राष्ट्रपती पदावरचं द्रौपदीजींचं असणं, दिसणं, बोलणं; अगदी कोणतीही परिस्थिती संयमाने सांभाळणं आतापर्यंत देशवासियांच्या परिचयाचं झालंय. पण इथवर येऊन पोहोचण्याची दीर्दीची वाट केवढी खडतर होती हे अनेकांना माहित नाही. एक दुर्बळ गटामधल्या एका सर्वसाधारण आदिवासी मुलीने ओरिसातल्या रायगंगपूर परिसरातल्या छोट्या मातीच्या घरामधलं बालपणही अनुभवलंय आणि आता ती दिल्लीतल्या प्रतिष्ठित रायसीना हिल्स परिसरातल्या राष्ट्रपतीभवनात सर्वोच्च पदावर विराजमान होणंही अनुभवतेय. आताच्या 'मॅडम प्रेसिडेंट' द्रौपदी मुर्मू ह्या पूर्वाश्रमीच्या पुती बिरांची टुडू. २० जून १९५८ रोजी ओरिसामधल्या मयूरभंज जिल्ह्यामधल्या उपरबेडा नावाच्या चिमुकल्या गावात त्यांचा जन्म झाला. वडील बिरांची नारायण टुडू शेती करत, गावच्या ग्रामपंचायतीचं सरपंचपदही ते सांभाळत. गरीबी-अज्ञान-अंधःश्रद्धा ह्यांनी वेढलेल्या गावात वीज-नळाचं पाणी-टेलिफोन ह्या 'चैनी' तेव्हा नव्हत्या. निसर्गाच्या लहरीवर जगायचं, त्याला देव मानायचं. गावात एक नदी होती जिला पूर आला की वर्षातले दीड-दोन महिने गावाचा जगाशी संपर्क तुटे. शिक्षण-पैसा गावकऱ्यांपर्यंत पोहोचत नसे.

दररोज लाकूडफाटा गोळा करून आणणारे, सरपण म्हणून त्याची एकेक मोळी चुलीत टाकताना तिला नमस्कार करणारे वडील द्रौपदीजींना अजूनही आठवतात, 'हे निसर्गा, तू स्वतः जळून आम्हांला ऊब, प्रकाश देतो आहेस म्हणून तुला नमस्कार' अशी त्यांची भावना असे. नदी ओलांडून जमेल तेव्हा मुलांनी जावं, अशी एक प्राथमिक शाळा गावात होती. तिच्यात

द्रौपदीजी जाऊ लागल्या पण गावकऱ्यांना शिकण्याची, विशेषतः मुलींनी शिकण्याची, फारशी गरजच वाटत नव्हती. शिक्षणाच्या खऱ्या संधी सुमारे ३०० मैलांवर असणाऱ्या 'भुवनेश्वर' ह्या राजधानीच्या शहरी होत्या. काहीही करून तिथे जावं आणि भरपूर शिकावं हा ध्यास द्रौपदीजींनी लहानवयापासूनच धरला. एवढ्या लांब कुठे जाणार? तिथे एकटी कशी राहणार? आईवडील वर्षवर्ष भेटणार नाहीत; मग काय करशील? उगाच ये-जा करणं परवडणार नाही, असे बोलून सगळे त्यांना त्या विचारापासून परावृत्त करायला बघत होते. पण द्रौपदीजींना एकच ध्यास होता, आपण शिकायचं, पुढे जायचं आणि आपल्या माणसांना, समाजालाही पुढे न्यायचं. शिक्षणाशिवाय प्रगती होणं शक्य नाही. प्रगतीची दिशा समजावी म्हणून त्या सतत थोरांची चरित्रे वाचू लागल्या.

वयाच्या ११व्या वर्षी त्या भुवनेश्वरमधल्या 'ट्रायबल रेसिडेन्शियल स्कूल' मध्ये म्हणजे खास आदिवासींच्या निवासी शाळेत दाखल झाल्या. तिथे त्यांना माध्यमिक शिक्षण मिळालं तसंच 'द्रौपदी' हे नावही मिळालं. तिथल्या एका शिक्षिकेने त्यांचं 'पुती' नाव बदलून 'द्रौपदी' हे नाव त्यांना दिलं. १९६९ ते १९७३ मध्ये शालेय शिक्षण संपवून १९७४ मध्ये शालांत परीक्षा देताना त्या नेहमी वर्गामध्ये पहिल्या-दुसऱ्या क्रमांकावर असत. पुढे भुवनेश्वर मधल्याच 'रमादेवी विमेन्स कॉलेज'मधून पदवी मिळवल्यावर १९८० साली त्यांनी मित्र-स्नेही आणि बँक कर्मचारी असणाऱ्या श्यामचरण मुर्मू ह्यांच्याशी विवाह केला. यथाकाल त्यांना सिंपुन, लक्ष्मण हे दोन मुलगे व इतिश्री या कन्या रत्नाचा लाभ झाला.

एकीकडे हे सगळं घडणं साधारण महिलेसारखं वाटत असलं तरी द्रौपदीजींचा काळ व वातावरण फार वेगळं होतं. नुसतं शिक्षण घेणं पुरेसं नाही, ते वापरलं पाहिजे, इतरांच्या उपयोगी पडलं पाहिजे ह्या हट्टापायी

१९७९ सालीच द्रौपदीजींनी राज्याच्या पाटबंधारे विभागात नोकरी सुरू केली. हे त्या वेळी महिलांसाठी दुर्मीळच काम होतं. पंडित नेहरू-गांधीजी आणि डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर ह्यांच्या विचारांचा द्रौपदीजींवर नेहमीच प्रभाव होता. ह्यांनी घालून दिलेल्या वाटेवरून शासकीय कामं करण्याचा त्यांनी चंगच बांधला. आदिवासी समूहांच्या सतत संपर्कात राहून त्यांचे प्रश्न सोडवणं हे उद्दिष्ट मानलं. त्यांची, त्यांच्या भाषांची, त्यांच्या रुढीपरंपरांची लाज न बाळगता, त्यांना मुख्य जनप्रवाहात आणणं हे आपलं काम मानलं. १९९७ साली रायरंगपूरच्या नगरसेविका, २००० ते २००९ ह्या काळात ओरिसा विधानसभेच्या सदस्या, २००२ ते २००४ ओरिसामध्ये मत्स्य व्यवसायाच्या राज्यमंत्री, २००० ते २००४ तिथेच वाणिज्य आणि उद्योग राज्यमंत्री, २०१५ ते २०२१ झारखंडच्या राज्यपाल अशी अनेक शासकीय पदे त्यांनी भूषवली आणि आता तर त्या देशाच्या प्रथम नागरिक बनल्या आहेत.

हे सगळे घडत असताना त्यांच्या कौटुंबिक जीवनात काही आघातही झाले. २००९ ते २०१४ या काळात द्रौपदीजींची अनेक जवळची माणसं काळाने हिरावली. आई, भाऊ, दोन्ही मुलगे, पती अशा जिवलगानांच्या विरहाने त्यांना वैफल्य आलं. त्यापासून सुटका मिळावी म्हणून काही काळ त्या रायरंगपूरच्या ब्रह्मकुमारी आश्रमात जाऊन राहिल्या. ध्यानधारणा, पांढरे कपडे घालणं, एकटं राहणं, कांदा-लसूण वर्ज्य अशी जीवनशैली त्यांनी स्वीकारली. २०१७ साली जेव्हा त्यांना पहिल्यांदा राष्ट्रपतीपदाबद्दल विचारलं गेलं तेव्हा त्यांनी ती कल्पना धुडकावून लावली. पण अशा वैराग्यामुळे समाजाला आपला, आपल्या शिक्षणाचा, अनुभवाचा काय उपयोग होईल? हा विचार त्यांना फार काळ स्वस्थ बसू देईना. एकेकाळी आपल्या पोटच्या मुलांकडे नीट बघता यावं म्हणून त्यांनी सरकारी

नोकरीही सोडून घरी राहणं पत्करलं होतं. तसंच आता आपल्या संथाळांकडे, वंचित आदिवासींकडे नीट बघता यावं म्हणून त्यांनी आलेलं वैफल्य-नैराश्य दूर केलं आणि पुन्हा सामाजिक प्रश्नांकडे लक्ष द्यायला सुरुवात केली. सिपुन-लक्ष्मण आणि श्यामसुंदर मुर्मू ह्यांच्या नावांमधली आद्याक्षरं घेऊन त्यांनी SLS ट्रस्ट स्थापन केला. पहारपूर, बदामपहार इथे ह्या ट्रस्टतर्फे निवासी शाळा सुरू केल्या. पहारपूरमधलं स्वतःचं घर एका आश्रमाच्या रूपामध्ये आदिवासींसाठी खुलं केलं. तिथे आदिवासी मुलांना इंग्रजीचं मोफत शिक्षण द्यायला सुरुवात केली. रांची विद्यापीठामध्ये 'जनजाती भाषा विभाग'सुरू केला. तिथे मुंडा, संथाळी, महाली वगैरे आदिवासींच्या भाषांचा अभ्यास व्हावा, त्यांना प्रतिष्ठा मिळावी अशी व्यवस्था केली. ओरिसा राज्यभरातल्या कस्तुरबा विद्यालयांशी सतत संपर्क करून त्यांच्या कामकाजात मार्गदर्शन केलं, हातभार लावला.

आता म्हणजे २००० सालापासून द्रौपदीजींच्या उपरबेडा ह्या गावात वीज आहे. संपर्कसाधनं आहेत. साक्षरतेचं प्रमाणही सातत्याने वाढतंय. त्यामुळे दारिद्र्यही काही प्रमाणात ओसरतंय. दिल्लीत, राष्ट्रपती भवनात राहून, द्रौपदीजी ह्या सर्वांवर नजर ठेवून आहेत. 'मॅडम प्रेसिडेंट' झाल्या असल्या तरी त्या घराची, गावाची, आदिवासी समूहाची 'दीदी' असणं, थोरली बहीण, ताई असणं क्षणभरासाठीही विसरत नाहीत. त्यांच्या SLS ट्रस्टचं ब्रीदवाक्य आहे, 'छू लो आसमान!' 'चला, गगनाला स्पर्श करूया', असं म्हणत त्यांची अनेकांसोबत स्वतःचीही वाटचाल सुरू आहे आणि लोकांच्याही मनामध्ये विश्वास दाटून येतो आहे, आता गगन दूर नाही. मात्र दीर्दींइतके निरलस काम करण्याची आपली तयारी हवी!

संपर्क : ९८२२४९८२२८

फवारा

राजीव तांबे

(पडदा उघडतो तेव्हा एक मुलगा रंगमंचावर उभा आहे. प्रेक्षकांना पाहताच तो हसतो. मग हसतच पण थोड्या नाटकी सुरात बोलायला सुरुवात करतो)

न..न.. नमस्कार.

म्हणजे (एक हात उंचावून) हाऽऽय.

माझ नाव निवान. (जरा मोठ्या आवाजात) निवांत नव्हे हां!

मला मस्ती करायला, धडपडायला, चुळबुळ करायला आवडतं. म्हणून तर घरातली मोठी माणसं मला नेहमी म्हणतात, “अरे निवाऽऽन जरा राहा रे निवांऽऽत.”

हां.. तर या मोठ्या माणसांविषयीच मी तुम्हांला सांगणार आहे.

मोठ्या मोठ्या माणसांना, छोटी छोटी गणितं अजिबात सोडवता येत नाहीत. म्हणजे मोठी माणसं छोटी गणितं सोडवतात पऽऽण ती बरोबर नसतात, इतकंच!

हे ऐकल्यावर तुम्ही म्हणाल, ‘तुला कसं काय कळलं रे निवान? तू तर आहेस एव्हढासा.. इयत्ता पहिलीतला!’

अगदी बरोबर! हेच तर मी तुम्हांला आज सांगणार आहे. अहो अगदी खराखुरा घडलेला प्रसंग आहे हा.

मग ऐका आणि ठरवा.

काल आमच्याकडे आली रेखा मावशी. (आवाज बदलून आणि जागा बदलून) मावशी म्हणाली, “निवू तुला एक गणित घालू? बघ, बरोबर उत्तर दिलंस तर मी तुला एक गंमतजंमत देईन! एक टॉप बक्षीस देईन! बोल..”

मी थोडासा विचार करून म्हटलं, “ठीऽऽकाय.”

मावशी तयारीतच आली होती. ती म्हणाली, “हे बघ, मी तुला पाच चॉकलेटं दिली आणि त्यातली तू दोन चॉकलेटं खाल्लीस. तर.. तर.. निवान तुझ्याकडे किती चॉकलेटं राहिली? आता उत्तर सांग चटकन चटकन आणि बक्षीस घे पटकन पटकन.”

मी चटकन पटकन म्हणालो, “पाऽऽच. पाच”

माझं उत्तर ऐकताच, मावशी जरा गांगरली, म्हणाली “कसं काय रे?”

मी टाळी वाजवून म्हणालो, “अगं त्यात काय? दोन चॉकलेटं पोटात आणि तीन चॉकलेटं हातात! म.. झाली की पाच!! काऽऽय? चल दे मला बक्षीस!”

मला चिडवत मावशी म्हणाली, “अरे खाल्लेली चॉकलेटं मोजायची नाहीत. त्यामुळे तुझं उत्तर चूक... चूक... चूक!”

मी रागावून म्हणालो, “कसं काय चूक गं? अगं मावशे, तू मला विचारलंस ‘तुझ्याकडे’ किती चॉकलेटं राहिली? अगं खाल्ल्यावर चॉकलेटं आपल्याकडेच राहतात की कुठे दुसरीकडे जातात? सांग ना सांग?”

मावशीला काही नीट उत्तर देताच आलं नाही. ती थोडा विचार करून म्हणाली, “बराऽऽय.. बराऽऽय. आता मी तुला एक सोपं गणित घालते. तू जर याचं उत्तर बरोबर दिलंस तऽऽर...”

(दोन्ही हात ऊंचावत) मी ओरडलो, “होऽऽ होऽऽ. गणित सांग...”

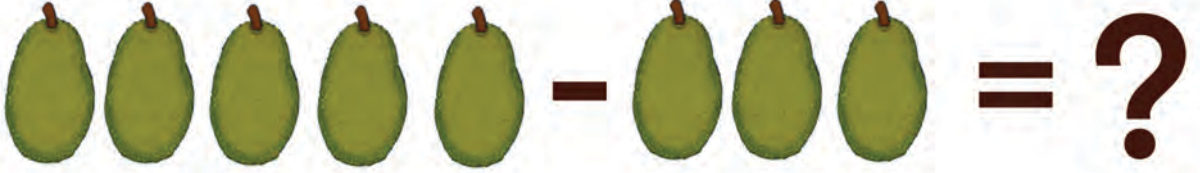
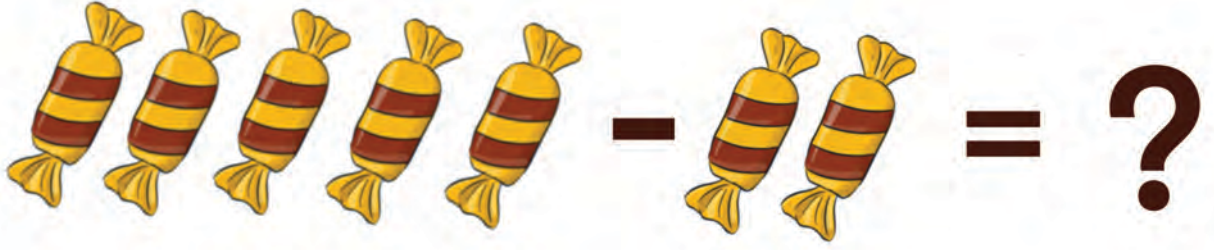
“ऐक. मी तुला पाच फणस दिले आणि त्यातले तू तीन फणस खाल्लेस तर तुझ्याकडे किती फणस राहिले? हां.. हे बघ, ते खाल्लेले फणस अजिबात मोजायचे नाहीत हं. हां आधीच सांगून ठेवतेय. चल आता उत्तर सांग चटकन चटकन आणि बक्षीस घे पटकन पटकन.”

मावशीने इतकं सोपं गणित घालताच मी जोरात ओरडलो, “पाच..पाच.. पाऽऽच!”

माझं बरोबबर उत्तर ऐकताच मावशीला जरा गरगरलं. डोकं धरून तिने विचारलं, “ऑऽऽ कसं काय रे?”

मी (उड्या मारत) म्हणालो, “अगं एकदम सोपं. आम्ही लहान मुलं एका वेळी तीन फणस खातच नाही. म्हणून मी फणस खाल्लेच नाहीत. मी ते फणस खाल्लेच नाहीत म्हणून ते फणस मोजलेच नाहीत. म्हणून उत्तर पाच.. पाच.. पाच. बक्षीस दे लवकर, मी करतो नाच.. नाच.. नाच.”

माझं उत्तर ऐकताच मावशी गांगरली, गडबडली, थोडीशी घाबरली आणि मटकन खाली बसली. मी तिला धीर देत म्हणालो, “अगं असं काय करतेस? थांब.. मी तुला एक छोटंसं कोडं घालतो, त्याचं बरोबर उत्तर सांगशील?” मावशीने कशीबशी मान डोलावली.

“अं... सांग पाहू, असं कोण आहे ज्याला सहा पाय, चार डोळे, दोन हात आणि एक शेपटी आहे?” मी असं विचारताच मावशी भितीने थरथरली. तिने क्षणभर दोन्ही हातांनी डोकं गच्चं धरलं.

मावशी चाचरत म्हणाली, “म..म.. मला नाही माहीत! हे काय विचित्रच? सहा पाय, चार डोळे, दोन हात आणि एक शेपटीSS? ईSS मला नाही बाई असले चित्र विचित्र प्राणी माहीत.”

शहारलेली मावशी पाहात, मी म्हणालो, “अगं मावशेSS हे प्राणी तुझ्या ओळखीचे आहेत.”

पण मावशीला काही कळलंच नाही.

शेवटी मी समजुतीच्या सुरात तिला म्हणालो, “अगं सहा पाय, चार डोळे, दोन हात आणि एक शेपटी.. असं कोण? म्हणजे.. घोड्यावर बसलेला माणूस! काSSय? कशी जिरवली?”

माझं उत्तर ऐकताच जमिनीवर बसलेली मावशी घोड्यासारखी टुणकन उभी राहिली. माझी पाठ थोपटत मावशी म्हणाली, “व्वा! व्वा! तुझं कोडं एकदम सही!!

तुझ्या कोड्याचं उत्तर मला आयुष्यात देता आलं नसतं...”

“अगदी घोड्यावर बसली असतीस तरी सुद्धा?” मी असं पटकन विचारताच मावशी खींSS खींSS खीं करत हसली. मी खुशीत येऊन मावशीला विचारलं, “मावशी.. मावशी मी तुला आणखी एक कोडं घालू?”

माझा गालगुच्चा घेत ती म्हणाली, “नको. नको. आज इतकंच पुरे! मी तुझ्यावर खूश आहे. बोल तुला काय पाहिजे? तू जे मागशील ते मी तुला देईन! सांग..”

मी चटकन पटकन म्हणालो, “मला फणसाएव्हढं चॉकलेट पाहिजे!”

हे ऐकताच मावशीचा चेहरा फणसासारखा झाला!! काय कळलं ना?

तेव्हापासून मी, मोठ्या मोठ्या माणसांना, छोटी छोटी कोडी घालत नाही.

हो.. उगाच त्यांचे फणस व्हायला नकोत.

(ही एकपात्रिका सादर करण्यासाठी लेखकाची परवानगी घेण्याची आवश्यकता नाही. या एकपात्रिकेत मुलांच्या सोयीसाठी काही बदल करणे आवश्यक वाटले तर ते करावेत. काही मदत हवी असल्यास मला इमेल करावा.)

संपर्क : ९३२२३९९८५९
me@rajivtambe.com

प्रशांत केंदळे

श्री दिवाळी

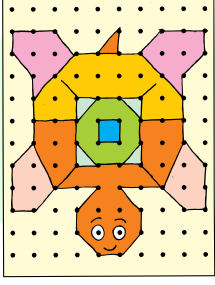
दिव्यादिव्यांनी अंगण सजवू
प्रकाशरोपे मनात रुजवू...
अशी दिवाळी करू साजरी
अंधाराचे पहाड बुजवू...

आग भुकेची ज्यांच्या पोटी
आनंदाने त्यांना भिजवू...
नको फटाके नको प्रदूषण
सुरेल सुंदर गीत वाजवू...

द्वेष सरावे भेद मिटावे
समतेसाठी जीवन झिजवू...
कंदील लावू लख्ख रुपेरी
ताऱ्यांनाही थोडे खिजवू..

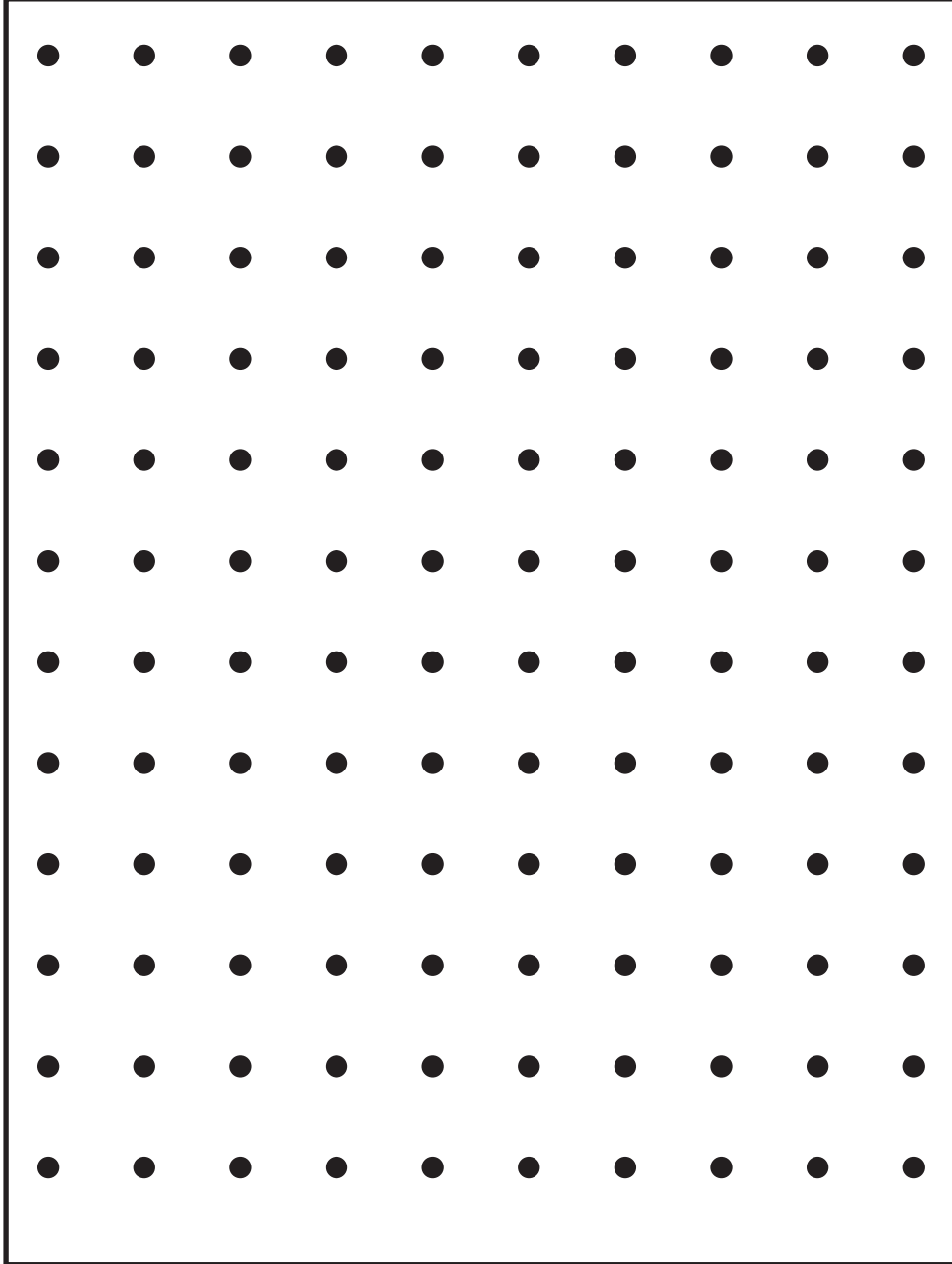
संपर्क : ८०८७१७२२४१

ठिपके जोड़ून आकृती तयार करा व रंगवा.

घनश्याम देशमुख

सांगकाम्या राक्षस

घनश्याम देशमुख
संपर्क : ९८२३४९३६२९

गणेश आपल्या शेतातून घराकडे
जंगलामधून जात होता.

दमलोय जरा.
आराम करतो..

ही काचेची बाटली
किती विचित्र आहे...

पुरातन काळातली
असावी. उघडून बघतो.

त्याने बाटलीचे बूच काढताच
त्यातून धूर बाहेर आला.

आणि त्या धूरातून एक
राक्षस बाहेर आला.

अरे
बापरे!

घाबरू नका मालक, मी तुमचा गुलाम. माझ नाव 'सांगकाम्या' तुम्ही सांगाल ते काम करतो.

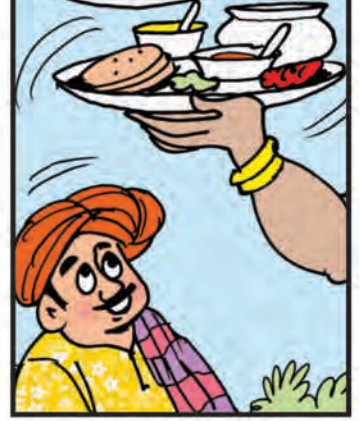

पटापट कामं सांगायची. काम नाही सांगितले तर मी तुम्हांला खाऊन टाकणार...

मला भूक लागली.

हे घ्या स्वादिष्ट जेवण!

जेवण झालं की मला घरी घेऊन जा

जशी आपली आज्ञा...

राक्षस मोठ्ठा झाला आणि त्याने गणेशला हातावर घेतले...

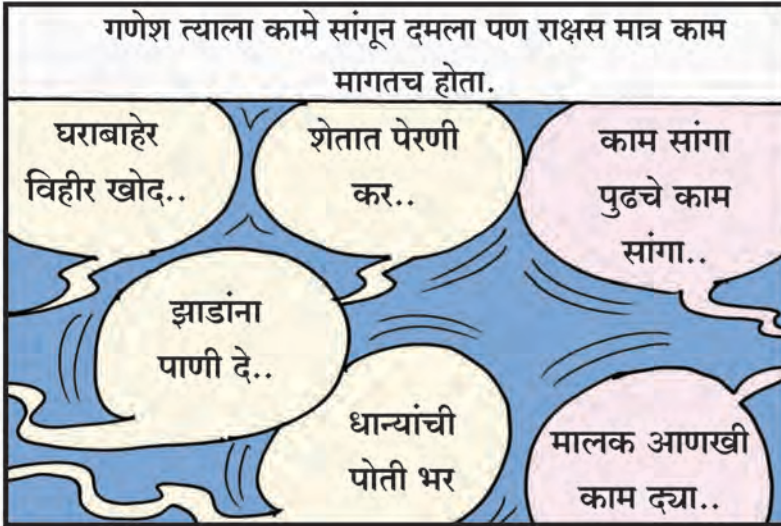

व घरी आला

बापरे... हा तर पटापट कामं करतो. आता याला काय काम सांगू?

उमेश घेवरीकर

शिकषाहरयी

शिक

“अमेय, हा चहा बाबांना नेऊन दे आणि तू नाश्ता करून घे पाहू पटकन. बाजारातून यायला उशीर होईल तुम्हांला,” आईची हाक ऐकताच अमेयने आईने दिलेली, बाजारातून आणायच्या सामानाची यादी आणि पेन टेबलवर ठेवले आणि तो किचनकडे निघाला. बाबांना चहा देऊन त्याने नाश्ता करायला सुरुवात केली खरी पण अजूनही त्याच्या डोक्यात मात्र आईने सांगितलेली यादीच घोळत होती. सगळ्या भाज्या, किराणा दुकानातून आणायच्या वस्तू आपण न विसरता लिहिल्या आहेत का? याची तो मनात उजळणी करू लागला.

“अमेय, चल बेटा आणि दोन मोठ्या पिशव्या घे सोबत, सामान जास्त आहे आज,” बाबांचा आवाज ऐकताच अमेयने दोन मोठ्या कापडी पिशव्या सोबत घेतल्या. “आई, आम्ही निघालो गं बाजारात”, म्हणत तो निघालाही. आज रविवार. अमेयच्या गावचा आठवडे बाजारचा दिवस आणि बाबांच्या सुटीचा वार. आठवड्याभरासाठी लागणारा ताजा भाजीपाला त्याचे बाबा नेहमी बाजारात शेतकऱ्यांकडूनच घ्यायचे. पुढच्या आठवड्यात घरी पाहुणे येणार असल्याने जास्तीचे किराणा सामानही आजच घेऊन यावे लागणार होते. अमेयला बाबांच्या सोबत बाजारात जायला खूप आवडायचे. तिथली गर्दी, आसपासच्या खेड्यांतून भाजीपाला, फळे, धान्य विक्रीसाठी घेऊन येणारे शेतकरी, त्यांच्या बैलगाड्या, “घ्या, भाजी, ताजी, ताजी,” “ए, लाल कोरीची मेथी...” “घ्या बटाटे.. कांदे, वांगी....” “काकडी लई गोड काकडी, घ्या वो ताई...” अशी आपापल्या मालाची म्हणजे आधुनिक भाषेत ब्रॅण्डची अनोख्या लयीत जाहिरात ऐकून पाहून त्याला खूप मज्जा वाटायची. शेजारीच असणारी भेळ, गरमागरम जिलेबीची दुकाने, त्यांच्या पालात बसून सुखदुःखाच्या गप्पा मारत भेळ खाणारी मित्र मंडळी, अमेयच्याच वयाची पण सुट्टी म्हणून डोक्यावर पाण्याचा हंडा घेऊन पाच रुपयांना एक ग्लास या दराने उन्हातान्हात

बसलेल्या विक्रेत्यांची तहान भागवत घरी दोन पैसे नेऊन देणारी शाळकरी मुले-मुली पाहून अमेयला त्यांचे खूप कौतुक वाटायचे.

“अमेय, तू अगदी आठवणीने प्लॅस्टिकऐवजी कापडी पिशव्या घेतो सोबत, हे मात्र भारी करतोस हं.” या बाबांच्या वाक्याला प्रतिसाद देत देत तो अमेय म्हणला, “बाबा, अहो आमच्या विज्ञान शिक्षकांनी आम्हांला स्पष्टपणे बजावलंय, यापुढे प्लॅस्टिकचा वापर कमीत कमी करायचा. Carrybag तर अजिबात वापरायच्या नाहीत. त्यामुळे प्रदूषण होते. आमच्या वर्गातील आम्ही सर्व मुले आता कापडाच्या किंवा कागदी पिशव्याच वापरतो.”

“अरे व्वा,” बाबा हसत हसत म्हणाले, “मला छान वाटलं हे ऐकून की तुम्ही तुमच्या शिक्षकांचं इतकं ऐकताय.” यावर हस्त अमेय म्हणाला, “बाबा, मी तुमचंही ऐकतोच की.”

“ते कस काय बुवा?” बाबा म्हणाले, त्यावर अमेय म्हणाला, “मागच्या वेळी तुम्ही म्हणालात, यापुढे बाजारात जाताना पायीपायी जायचं, बाईक न्यायची नाही, बघा, आज मी हट्ट केला का बाईकवर जाण्याचा?”

“अरे हो, हे तर माझ्या लक्षातच नव्हत आलं, पण आमच्याशी, तुझ्या मित्रांशी प्रत्येक गोष्टीवर वाद घालत, चर्चा करत, स्वतःची मते ठामपणे मांडणारा तू, इतक्या पटकन कसा तयार झाला चालत यायला?”

“बाबा, मला पटलं की बाईकचा वापरही प्लॅस्टिक सारखा कमीत कमी केला तर प्रदूषण कमी होईल, पैसे वाचतील आणि शरीराला व्यायामाची सवय लागेल.” त्याच्या या उत्तरावर बाबा दिलखुलास हसले. बोलत बोलत ते दोघे एव्हाना बाजारात पोचले होते.

आता अमेयच्या कानावर विक्रेत्यांच्या हाळ्यां पडू लागल्या होत्या. उन्हां आता तापू लागली होती. विक्रेत्यांनी उन्हापासून बचाव व्हावा म्हणून डोक्यावर छत्र्या तर काहींनी ताडपत्रीचे छत घेतले होते. गर्दीतून

वाट काढत ते दोघे हव्या त्या भाज्या शोधू लागले. बाजारात व्यापाऱ्यांकडून भाज्या न घेता शेतकऱ्यांकडूनच घ्यायच्या असा बाबांचा आग्रह असल्याने अमेयची नजर शेतकरी विक्रेत्यांचा शोध घेऊ लागली. एका ठिकाणी ताजी आणि हिरवीगार पालक, मेथी आणि कोथिंबीर पाहून ते थांबले. तिथे गर्दी बरीच होती. मात्र काही लोक पैसे देताना घासघीस करून कमी पैसे देऊ पाहत होते. ते पाहून अमेयच्या मनात विचार आला, शाळेत, बाहेर सगळीकडे म्हटले जाते, “शेतकरी जगाला तर सगळे जगतील, त्याला बळीराजा म्हणतात सगळे पण जे लोक मोबाईल रिचार्जचा दर वाढला तर चकार शब्दही काढत नाहीत, तेच बळीराजाला पैसे देताना मात्र कानकुस करतात असे का?” अमेय अशा विचारांत असताना बाबांनी त्याला भाज्या पिशवीत ठेवायला सांगितल्या आणि ते दोघे पुढे निघाले.

आठवडे बाजारात एक शेतकरी काका बाबांचे मित्र झाले होते. डोईवर मोठा फेटा, जाडजूड मिश्या आणि कपाळावर गंधाचा टिळा असे त्यांचे रूप होते. बाजारात एका कोपऱ्यावर ठरलेल्या ठिकाणी त्यांचे पाल टाकलेले असायचे. बाबा न विसरता त्यांच्याकडूनच बटाटे, कांदे घ्यायचे. आजही बाबा तिथेच जाणार हे अमेयला ठाऊक होते. तो त्या पालच्या दिशेने झपझप पावले टाकत निघाला. त्यांना पाहताच ते काका जोरदार आवाजात म्हणाले, “राम, राम मालक, म्या वाटच पाहत व्हतो तुमची. म्हणलं आज इत्का उशीर कसं काय केला?” सोबत अमेयला पाहून ते म्हणाले, “वा, हे बेस झालं, लहाने मालकबी हायेत बरुबर, घ्या मालक,” असे म्हणत त्याने आठवणीने घरून आणलेली तजेलदार जांभळं अमेयला दिली. हे ठरलेलं असायचं. दर रविवारी ते आठवणीने अमेयसाठी गावरान मेवा खाऊ म्हणून घेऊन यायचे आणि म्हणायचे, लहाने मालक, हे असलं गावरान खात जावा बर, त्या तुमच्या चिप्स अन कुर्कुऱ्याची काय बी किमत नाही बगा याच्या

म्होर. मग ते एकटेच मोठ्याने मनमोकळं हसत अमेयच्या डोक्यावरून मायेने हात फिरवायचे. त्यांच्या तो प्रेमळ मायेचा स्पर्श अमेयला थेट त्याच्या आजोबांची आठवण देऊन जायचा.

“बरं, काय काय देऊ साहेब आज,” काकांनी विचारले.

बाबांनी तीन किलो बटाटे आणि दोन किलो कांदे सांगताच काका तराजू घेऊन कांदे बटाटे मोजू लागले. मोजताना मध्येच थांबून आभाळाकडे पाहत त्यांनी दोनदा घाम पुसला. त्यांचा हात थोडा थरथरतो आहे असं अमेयला जाणवलं. अमेय त्यांना म्हणाला, “काका, बरं वाटत नाहीये का तुम्हांला?” त्यावर ते हसत म्हणाले, “नगा काळजी करू मालक, म्या ठणठणीत हाय, उन जास्त झालंय, वाईच तहान लागलीया.” त्यांनी हातातील तराजू खाली ठेवला आणि ते तांब्यातील पाणी पिऊ लागले. इतक्यात जोराची घेरी येऊन ते धाडकन खाली पडले. एकच गोंधळ उडाला, क्षणार्धात बघ्यांची मोठी गर्दी जमा झाली. कुणी काही कुणी काही सुचवायला लागले, एकाने कांदा फोडून तो काकांच्या नाकासमोर धरला. अमेयच्या बाबांनाही काय करावे ते उमजेना. त्यांनी घाईत मोबाईल काढला आणि ते डॉक्टर मित्राला फोन करू लागले. अमेयला मात्र नेमकं काय झालं असावं याचा अचूक अंदाज आला. त्याने बाबांना ओरडून सांगितले, “बाबा, इथली गर्दी दूर करा पटकन आणि काकांना पाठीवर झोपवा, जमिनीवर आणि त्यांचे तोंड उघडे ठेवा, मिटू देऊ नका,” बाबा काही न समजून अमेय सांगेल तसे यंत्रवत करू लागले.

अमेयने गर्दीतील दोघांना काकांचे कपडे सैल करायला सांगितले आणि यातील एकाला काकांच्या छातीवर दोन्ही हातांच्या तळव्याने जोरजोरात दाब कसा द्यायचा याचे प्रात्यक्षिक करून दाखवत तसे करत रहायला सांगितले. लगोलग त्याने खिशातून रुमाल काढला तो काकांच्या तोंडावर ठेवून तो त्यांना ‘ओरल

ब्रीदिंग' देऊ लागला. बघ्यांची गर्दी तो काय करतो आहे ते पाहू लागली. त्यातील एकाला अमेयने अॅम्ब्युलन्स बोलवायला सांगितले. पाच सहा मिनिटांनी अगदी बेशुद्ध झालेल्या काकांनी हलकेच डोळे उघडले. त्यांच्या हात पायांची थोडी हालचाल होऊ लागली. ते पाहून गर्दीतील लोकांना हायसे वाटले. अमेयने काकांना आवाज देऊन पाहिला. त्यांनी हलकेच 'मालक' म्हणत त्याला प्रतिसाद दिला. ते आता धोक्याच्या बाहेर आले असल्याची अमेयची खात्री पटली आणि त्यांच्या चेहऱ्यावरील तणाव निवळला. इतक्यात बाबांचे डॉक्टर मित्र तिथे आले. अमेय त्यांना सांगू लागला, "डॉक्टर, तुम्ही पोहोचेपर्यंत मी काकांना CPR दिलंय." अमेयकडे कौतुकाने पाहत डॉक्टरांनी काकांना तपासले आणि पुढील उपचारासाठी त्यांना हॉस्पिटलमध्ये घेऊन जाण्याची ते व्यवस्था ते करू लागले. सगळी गर्दी आणि बाबा कौतुक भरल्या नजरेने अमेयकडे पाहत होते. डॉक्टर म्हणाले, "अमेय, तू दाखवलेल्या समयसूचकतेमुळे आणि दिलेल्या प्रथमोपचारांमुळे काकांच्या जिवावरचा धोका टळला. प्राऊड ऑफ यु बेटा!" बाबांकडे वळून ते म्हणाले, "तुझ्या मुलाचं कौतुक करावं तितकं कमी आहे मित्रा, अशी जागरूकता या वयाच्या मुलांत क्वचितच आढळते."

काकांना अॅम्ब्युलन्समधून हॉस्पिटलमध्ये पाठवून अमेय आणि बाबा घरी आले. बाबांनी आईला आणि घरच्या सगळ्यांना बैठकीत बोलावून घेत अमेयने केलेल्या धाडसाची माहिती दिली. ती ऐकून आईच्या डोळ्यांतून आनंदाश्रू ओघळू लागले. सगळे अमेयचे कौतुक करू लागले. बाबांना मात्र प्रश्न पडला होता. अमेयला ही सगळी माहिती कशी आणि कुठून मिळाली आहे? तो प्रश्न ऐकून अमेय म्हणाला, "बाबा, आमच्या विज्ञान शिक्षकांनी आम्हां मुलांसाठी शाळेत 'इंटर रीअॅक्टिव क्लब' स्थापन केला आहे. त्यातील एक उपक्रम म्हणून गावातील एका डॉक्टरांनी हा डेमो आम्हांला दाखवला होता. त्यात मी स्वतःत भाग घेऊन हा प्रथमोपचार कसा द्यायचा ते शिकलो होतो. याला CPR आणि ओरल ब्रीदिंग म्हणतात. आज तेच उपयोगी पडलं इतकंच. यात मी खूप काही मोठं केलंय असं मला मुळीच वाटत नाहीये.

बाबा, आमचे सर म्हणतात, "शाळेत जे शिकवलं जातं ना ते रोजच्या जगण्यात उतरायला हवं. ते खरं ज्ञान आणि तेच तर खरं जीवनशिक्षण! हो ना बाबा?"

निःशब्द होत अमेयला जवळ घेत ते म्हणाले, "अशा शाळा आणि असे शिक्षक गावोगावी असायला हवेत!"

संपर्क : ९८२२९६९७२३

चिंद्र

चारुहास पंडित/प्रभाकर वाडेकर

चतुर

कल्पना दुधाळ

मि नूच्या घरची शेती होती. सगळे मिळून शेतातली कामं करायचे. मि नू तशी लहानच होती, तरी हाताजोगी कामं करायची. शाळेतून आल्यावर शेळ्या राखायचं काम मि नूकडे असायचं. तिला ते आवडायचं देखील. एकदा तिची आई गवारीच्या शेंगा तोडत होती. शेंगा विकायला बाजारात जायचं म्हणून पटापट उरकावं लागत होतं. त्यांच्या शेळीला तेव्हा दोन करडं झाली होती. त्यातलं एक काळंपांढरं चित्रासारखं होतं म्हणून त्याला चितऱ्या म्हणायचे. तर दुसरी होती चतुरा. ती भिंतीवरून अशी पळायची, उड्या मारायची की आत्ता खाली पडेल वाटायचं. पण ती पडत नसायची. कोलांट्या उड्या मारण्यातती पटाईत होती. फार चपळ होती. एवढ्याशा जागेतनं सहज निसटायची, चतुर

होती म्हणून ती चतुरा.

मिन्ची आई रानात येताना मातीचा माठ भरून पाणी आणायची आणि झाडाखाली ठेवायची. पाणी पाझरायचं, थंड रहायचं. आईचा तो नेहमीचा माठ होता. अगोदरचा माठ मिन्च्या हातातून पडून फुटला म्हणून आई तिला रागावली होती. शेंगा तोडून झाल्यावर आई म्हणाली, “मिन्, मी घरी निघाले. घरचं उरकून बाजारला जाते. तू शेळीला चारून घरी आण. येताना माठ घेऊन ये. थोडं पाणी ठेवलंय तुला.” मिन् ही म्हणाली. ती शेळीला सुबाभळीचा पाला मोडून टाकत होती. चितऱ्या आणि चतुरा उड्या मारत मस्त खेळत होते. कधी एखादा पाला चघळायचे की इकडून तिकडं पळायचे. कधी त्यांच्या आईशी मस्ती करायचे तर कधी दोघं च उड्या मारत लांब जायचे. आडबाजूचं गवत खुरटायचे. शेळीच्या लक्षात आलं की ती ओरडून त्यांना हाका मारायची. ते ताबडतोब एकापाठोपाठ पळत येऊन तिला खेटायचे. एकाने कशावर तरी चढायचं की दुसऱ्याने लांब पळायचं, असा सततचा खेळ चालू असायचा. शेळी चरून बसली की हे दोघं तिच्या अंगावर उड्या मारायचे. मिन्पण त्यांच्याबरोबर खेळायची. छोटी करडं आता मोठी होऊ लागली होती. कानांच्या वरच्या बाजूची जागा निब्वर होऊन त्यांना शिंगं फुटू लागली होती.

आई घरी गेल्यावर मिन्नं शेळीचं दावं झाडाला बांधलं. आता तिला नेहमीचा खेळ मांडायचा होता. तिने लिंबोळ्या गोळा केल्या. पिकलेल्या लिंबोळ्यांचा रस, चिखलाच्या भाकरी, सांडगे असं काहीतरी करत ती खेळत होती. मागं खुडबुड वाजायला लागलं म्हणून तिनं बघितलं तर चतुराचं डोकं माठात अडकलं होतं. पाणी पिण्यासाठी किंवा सहज चाळा म्हणून तिने माठात डोकं घातलं. जाताना ते सहज गेलं. पण बाहेर निघताना अडकलं. ती खूप ओरडू लागली. डोकं बाहेर काढायची धडपड करू लागली. चितऱ्या घाबरून उभा होता. शेळीही ओढ घेत ओरडू लागली. मिन्ला काय करावं

काही सुचेना. तीही घाबरली होती. जवळपास कुणी माणसंही नव्हती. तिने दगडाची चिपारी घेतली आणि माठ फोडू लागली. चतुरा जोरजोरात मानेला हिसकं देत होती. तिचे पाय आणि मागचा भाग तडफडत होता. माठ एका जागी स्थिरही राहिला. फोडताना दगड चतुराच्या तोंडाला लागेल म्हणून मिन्ला भीतीही वाटत होती. ती हळूहळू मारत होती. सहज हातातून पडलेला माठ खळकन फुटला होता आणि ह्याला मिन् फोडत होती तरी फुटेना. आईने या वेळी मुद्दाम जाड खापराचा आणला होता.

मिन्ने दुसरा एक दगड घेतला, टणकण मारला. खापराला चीर पडली. पाण्याची धार लागली. अजून एका दणक्यात माठ फुटला. पाणी सांडलं. तशी सुटका झाल्याने चतुरा जोरात पळाली. पण माठाचा गोल काठ तिच्या गळ्यात तसाच होता. मिन् तिच्या मागे आणि ती पुढे. तिला वाटले मिन्नेच तिची मान माठात अडकवली. नुकतीच फुटू लागलेली शिंगं माठाच्या काठातनं बाहेर निघत नव्हती. काठ जाड होते. चतुरा मान हिसकत होती. शेवटी कसंतरी मिन्ने ते काठ फोडले. चतुराची मान मोकळी झाली. घरी आल्यावर तिने आईला सांगितले. आई म्हणाली, “बरं झालं तो माठ मातीचा होता नाहीतर काय केलं असतं? चतुराचा चतुरपणा काही कामाचा नाही.”

“आई तो माठ पितळेचा, स्टीलचा असता तर ?”
मिन् म्हणाली

“हो गं माझ्या बाळा. पण प्रत्येक गोष्टीचा आपापला उपयोग असतो. कळेल तुला. आता आपण त्यांना पाणी पिण्यासाठी बादली ठेवत जाऊया.” म्हणत आईने मिन्ला जवळ घेतलं.

अजून एकदा काय झालं, तर अशाच शेळ्या राखता राखता मिन् खेळत होती. शेळी बांधली होती आणि करडं रिकामी होती. नेहमीप्रमाणे करडं उड्या मारत होती. अचानक कसल्याशा चाहुलीने शेळी खूप मोठ्याने ओरडली. करडं लांब गेलेली होती. शेळीच्या

ओरडण्याच्या रोखाने मिनूने बघितलं तर एक लांडगा करडावर टपला होता. आत्ता झडप घालेल अशा पवित्र्यात होता. मिनूने हातातल्या दगडाने पाण्याची बादली खाडखाड खाडाखाड जोरजोरात जोरजोरात वाजवली. त्या आवाजाने लांडगा पळून गेला. खरंतर तीही लांडग्याला घाबरली होती. मग घाईघाईने शेळी, करडं घेऊन घरी आली.

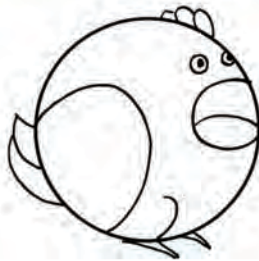
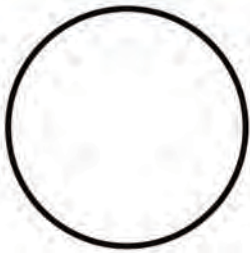
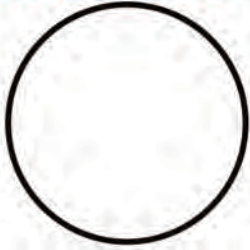
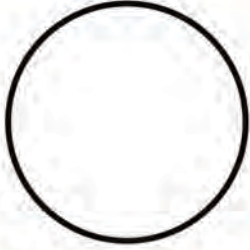
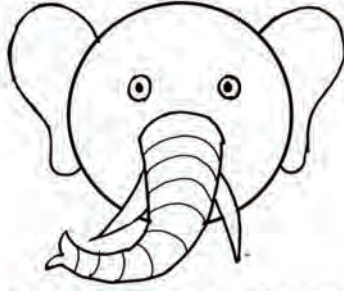
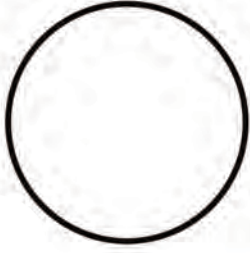
आजोबांनी एकदा तिला लांडगा दाखवत सांगितलं होतं “असा असतो लांडगा. जंगलात शिकार मिळाली

नाही तर लपतछपत लांडगे शेताकडं येतात. शेळ्या करडांना ओढून नेतात. जंगल आपल्या शेतापासून लांब असलं तरी त्यांचं काय सांगावं?” घरी आल्यावर मिनूने आईला लांडग्याबद्दल सांगितलं. आई म्हणाली, “बघ आज बादली मातीची असती तर वाजली असती का ? लांडग्यानं करडू होत्याचं नव्हतं केलं असतं. मी म्हणलं होतं ना, प्रत्येक गोष्टीचा आपापला उपयोग असतो म्हणून. संकटात सुचेल तीच खरी बुद्धी. तूच माझी चतुरा.”

संपर्क : ९९२३६२७२१८

शेजारी दिल्याप्रमाणे गोळामध्ये प्राणी पक्षी काढा.

बाटलीत अडकला मासा

अवधूत डोंगरे

प्लॉस्टिकची एक बाटली
पोरांनी धरून कापली
भरलं पाणी तिच्यात
निघाले सगळे टेचात

कातळात साचलेली डबकी
बाजूला एक होडी पडकी
डबक्यांत होते अडकले
छोटेसे मासे बहकले

झालेली त्यांची ताटातूट
पाण्यात मोठी फाटाफूट
कोणाची आई इकडे
कोणाचा बाप तिकडे

माशांची सगळी वाताहात
पोरं पोचली पाहात पाहात
एका ठिकाणी धपकन बसली
बाटली आडवी पटकन धरली

काळा मासा फसला
त्या बाटलीत घुसला
घाबरून गेला खूप
पोरांनी केलं हूप

खोदून वाळूत बिळं
पोरांनी केलेलं तळं
बिळांतून वाहत यायचं
पाणी तळ्यात जायचं

माशाला टाकलं बिळात
पोहत निघाला जोरात
या बिळातून त्या बिळात
शेवटी पडला तळ्यात

पोरांनी वाजवल्या टाळ्या
धरून आणल्या अळ्या
टाकल्या अळ्या तळ्यात
माशाने गिळल्या गळ्यात

मग पडला पाऊस
पोरांची फिटली हौस
पावसाने वाढलं पाणी
माशाने गायली गाणी

तुरू तुरू तुरू तुरू
आता मी सुटलो गुरू
तुरू तुरू तुरू तुरू
लांब आहे माझं घरू

पाण्याचा वाढला वेग
तळ्याला पडली भेग
माशाने मारली उडी
जोरात होता गडी

पोरं धावली झाडांमध्ये
पाऊस त्यांच्या कानांमध्ये
सरसर सरसर गड-गड-गड-गड
आली मोठी झड-झड-झड-झड

मासा निघाला कातळाकडे
त्याची मुलं होती ना तिकडे
डबक्यातून ती वर येतील
समुद्राकडे वाहत जातील

त्याआधी तिथं पोचून
सोबत जाऊ झोकून
अशा विचारात मासा
शेवटी पोचला कसाबसा

त्याला मुलं दिसली
तीही जोरात धावली
बाबाला त्यांनी मारली हाक
माशाच्या डोळ्यांत पाण्याची झाक
मग आली मोठी लाट
बाबा-मुलांना सापडली वाट
मासे तिथले सगळेच्या सगळे
झाले आता मोकळेच्या मोकळे

संपर्क : ९५५२२९३३२१

डॉ. मेधा ताडपत्रीकर

पुनर्वापर

काला इअरफोन लावून निखिल गाणी ऐकण्यात तल्लीन होता त्यामुळे आईने मारलेली हाक त्याला ऐकूच गेली नाही, त्याचे गाण्यावर मान डोलावणे सुरूच होते. ही पाहून आईचा रागाचा पारा चढला आणि तिने खसकन त्याचा कानातले इयरप्लग काढले आणि त्याला म्हणाली, “अरे तुला किती वेळा सांगितले आहे की प्लॅस्टिकचा कचरा ओल्या कचऱ्यात एकत्र टाकू नकोस. आपल्याला ओला आणि सुका कचरा वेगळा ठेवायचा, असे आपल्याला अनिवार्य आहे आणि तसे आपण पर्यावरणाला मदत म्हणून देखील करावे रे. तुमच्या हाताला सवय नाही लागली तर कसं होणार आहे ह्या पृथ्वीचे... ह्याचा विचार तुमच्या पिढीने तर नक्कीच करायला हवा ना?” आई कळकळीने सांगत होती पण निखिलच्या कानांमध्ये काहीच शिरत नव्हते. ‘आपण एखाद्याने नाही केलं तर काय बिघडणार आहे’ असे पुटपुटत तो आतल्या खोलीत गेला. जाताना त्याने कपाटातले वेफर्सचे आणि बिस्किटाचे पाकीट घेतले. प्यायला एक शीतपेयाची बाटली पण घेतली. आईची नजर चुकवून तो गच्चीत जाऊन बसला. आता बसलेल्या आजीचं मात्र त्यांच्याकडे चांगलेच लक्ष होते. “राजा, आत्ता कशाला असे खायचे ये, आणि न विसरता कचरा योग्य प्रकारच्या डब्यात टाक रे, एकावं रे आईचं, तुमच्या भल्या करताच सांगत असते ना रे, मला मेलं म्हातारीला पण करायचं हो, आपण कचरा का वेगळा करायचं? मुख्य करून प्लॅस्टिक पुनर्वापरासाठी द्यावे रे, कशी रे तुम्ही मुले??”

आजीचे बोलणे टाळण्यासाठी त्याने गच्चीचे दार हळूच ओढून घेतले, खुर्चीवर बसून गाण्याचा आवाज मोठा करून, सारखे काय सांगतात ही मोठी माणसं , अशा विचारात तो गाण्याकडे लक्ष द्यायचा प्रयत्न करत

असताना त्याला कधी झोप लागली ते कळालच नाही. डोळे उघडले तेव्हा त्याला आपण कुठे आहोत ही कळलेच नाही फक्त आजूबाजूच्या घाण वासाने त्याचे डोक उठले आणि मळमळल्यासारखे झाले, इकडेतिकडे बघताना त्याला आजूबाजूला खूप कचऱ्याचे ढीग दिसत होते, त्याचे लक्ष खाली गेले तर तोदेखील कचऱ्यावरच होता. त्याच्याही नकळत तो कपडे झटकत उभा राहिला, आपण इकडे कसे आलो ही त्याला कळेना. एका बाजूला लहान मोठ्या कचऱ्याच्या गाड्या येऊन कचरा टाकून जात होत्या. अशी अनेक वाहनांची रांग लागलेली त्याला दिसली. ही काय चालले आहे? आणि आपण इथे कसे आलो ते त्याला कळेच ना? कोणाला तरी विचारावे म्हणून तो इकडेतिकडे बघू लागला तर त्याला साधारण त्यांच्या एवढीच दोन चार मुले पडलेला कचरा हाताने बाजूला करून त्यातले प्लॅस्टिक वेचताना दिसली. निखिलने त्यांच्याशी बोलायचं प्रयत्न केला. हे काय चालले आहे? समोरच्या एका मुलीने उत्तर दिले की, इथे शहरातला कचरा टाकला जातो. अजूनही खूप लोक ओला आणि सुका कचरा वेगळा करत नाहीत त्यामुळे तो इथे येऊन पडतो. आणि त्यातूनच आम्ही प्लॅस्टिक कचरा गोळा करतो, आणि संध्याकाळी विकून जे पैसे मिळतील त्यातून आई घर चालवते. लोकांनी जर सगळं वेगळे केले तर आम्हांला असा कचऱ्यात काम करावे लागणार नाही. त्यामुळे आम्ही सगळे नेहमी आजारी पडतो. निखिल अजून काही विचारणार तेवढ्यात बाजूने एका मुलाचा ओरडण्याचा आवाज आला, त्यावर ती मुलगी म्हणाली, आग लागलेली दिसते आहे? कचऱ्यामुळे कायम आग लागते आणि आतल्या प्लॅस्टिकमुळे ती अजूनच धगधगते, बघू कोणाला काही लागलं नाही ना? निखिल काही बोलणार त्याच्या आत ती सगळी

मुले नाहीशी झाली. ह्यातून कशी वाट काढावी ह्याचा विचार करत असताना त्याचा पाय घसरला आणि तो एका खड्ड्यात पडला. त्यातून बाहेर पडण्याचा प्रयत्न करताना तो अजूनच खाली खाली जाऊ लागला, काय होते आहे ही कळायच्या आत त्याला एकदम थंडगार वाटू लागले. भीतीने गच्च मिटलेले डोळे उघडावेसे वाटत नव्हते पण पाण्याचा स्पर्श जाणवत होता. हा कोण मुलगा? असा प्रश्न कानावर पडल्यावर त्याने भीतभीतच डोळे किलकिले केले. डोळे उघडल्यावर त्याला बाजूने पोहणारे रंगीबेरंगी मासे दिसत होते. आपल्याशी कोण बोलले हे पहाताना त्यांची नजर एका कासवावर पडली, ते नेहमीसारखे दिसत नव्हते. त्यांच्या नाकात स्ट्रॉसारखे काहीतरी दिसत होते, आलेले हसू दाबत त्याने बोलायला तोंड उघडले तर ते कासवच त्याला म्हणाले, मी लहान असताना समुद्रात पडलेली ही नळी माझ्या नाकात गेली आहे, मला श्वास घ्यायला त्रास होतो खूप, पण माझ्या बहिणीच्या गळ्यात बरणीची रिंग अडकली होती, ती मोठी झाल्यावर तिची मान खूप लांबुळकी झाली आहे. तेवढ्यात बाजूने एक मोठा मासा सुळून जाऊ लागला, त्यांच्या कल्ल्यात माशांचे जाळे अडकले होते आणि त्याला पोहायला त्रास होत होता. ते कासव निखिलला म्हणाले, गेल्या काही वर्षांत मानवनिर्मित प्लॉस्टिक कचऱ्याने आम्हां जलचर प्राण्यांचे जगणे अवघड होत चालले आहे. बाटल्यांची झाकणे, स्ट्रॉ, अशामुळे अनेक प्राणी, पक्षी मरत आहेत, लोकांना ते काय करत आहेत हे कळत नाही का? अशा कचऱ्याने पर्यावरणदेखील बदलत आहे. आणि असे प्राणी, पक्षी नाहीसे झाले तर मानवजातदेखील किती वर्षे टिकेल असा विचार हा कचरा टाकताना तुम्ही करता का

रे? आमचं जगणे अवघड झाले आहे. पण ऐकत आहे कोण? मी एकट्याने कचरा वेगळा करून टाकला नाही, प्लास्टिकची पिशवी नेहमी घेतली तर काय फरक पडणार आहे? असा विचार केला तर कसे चालेल. आपला प्लॉस्टिक कचरा ही आपली प्रत्येकाची जबाबदारी आहे हे माणसाला कधी कळणार?

निखिल काही बोलणार तेवढ्यात ते कासव पोहत निघून गेले. निखिलने पाण्याच्या पृष्ठभागावर येण्यासाठी वरती येण्याचा प्रयत्न केला, तो हळूहळू वर येत असताना त्याला अनेक मासे, जलचर प्राणी प्लॉस्टिकमध्ये अडकलेले दिसत होते, त्याला आकाश दिसू लागले, पण त्याला वर येताच येत नव्हते, पाण्याच्या प्लॉस्टिक पिशव्यांनी पाण्याचा पृष्ठभाग व्यापला होता, त्याच सोबत वेफर्स, बिस्किटाचे वेष्टण, वापरलेले टूथब्रश, शीतपेयांच्या बाटल्या आशा अनेक वस्तू दिसत होत्या. निखिल कष्टाने हातपाय मारत होता पण तो त्याच विळख्यात अडकत होता, जिवाच्या आकांताने त्याने 'आई' अशी हाक मारली, आणि डोळे उघडून पाहतो, तर तो गच्चीत बसलेला होता आणि आई त्याला विचारत होती, "बाळा काय झालं, तू जोरजोरत का ओरडत होतास?" निखिलने काहीही न बोलता त्यांच्या आजूबाजूला पडलेला प्लॉस्टिकचा कचरा उचलला, आणि म्हणाला, "आई आजपासून मी शहाण्यासारखा वागेन, प्लॉस्टिकचा कचरा पुनर्वापरासाठी देईन आणि माझ्या मित्रांना पण सांगेन. मला आपल्या पृथ्वी आईची काळजी घ्यायचे आहे." आई मात्र आश्चर्याने त्यांच्या कडे बघतच राहिली.

संपर्क : ९३७०२२३३६५

साँपदंश काळजी व उपचार

पीयूष सक्सेरिया

ऑक्टोबर-नोव्हेंबर २०२३ (जोड अंक) | किशोर | १२३

हिवाळ्यातली संध्याकाळ ढळत आली होती. मी मध्यप्रदेशातल्या इंदोरजवळील एका स्वयंसेवी संस्थेच्या केंद्रात होतो. मी ज्याच्या रूमवर थांबलो होतो त्या प्रणयसोबत मी गावात जायचं ठरवलं. प्रणयला तो परिसर चांगला परिचयाचा होता त्यामुळे आम्ही तिथून एक किलोमीटरवर असलेल्या गावात डांबरी रस्त्याने पायीच जाण्याचा निर्णय घेतला. स्लीपर घालून आम्ही केंद्राच्या कुंपणापर्यंत पोहोचलो, आतापर्यंत बाहेर पूर्ण अंधार पडला होता. का कुणास ठाऊक, पण वाटलं मी बूट घालायला हवे आणि सोबत टॉर्च घ्यायला हवी. मी प्रणयला थोडं थांबायला सांगून रूममध्ये परतलो आणि एका मिनिटाच्या आत बूट घालून आणि टॉर्च घेऊन आलो. आम्ही रमतगमत चालायला सुरुवात केली. गप्पा मारत-मारत पाच मिनिटही चाललो नसेल तेवढ्यात आम्हांला रस्त्यावरून वेगानं सरपटत जाणारा एक साप दिसला. तो आमच्यापासून फक्त एक पाऊल

दूर होता. टॉर्चच्या उजेडामुळे आम्ही त्याच्यावर पाय देण्यापासून आणि अर्थातच त्याच्या दंशापासूनही वाचलो होतो. साप हे थंड रक्ताचे जीव असतात. त्यामुळे विशेषकरून, हिवाळ्यातल्या रात्री ते डांबरी रस्त्यासारख्या उबदार पृष्ठभागावर उब घेण्यासाठी येतात. या वेळी टॉर्चच्या उजेडामुळे मला तो बिनविषारी दिवड (checkered keelback) नावाचा साप दिसला. परंतु त्याच ठिकाणी एखादा विषारी साप देखील असू शकला असता. त्या बिनविषारी सापाने जरी माझा चावा घेतला असता तरी तो बिनविषारी आहे हे न समजल्यामुळे मी नक्कीच खूप घाबरलो असतो. टॉर्च आणि बुटांनी मला वाचवलं होतं.

भारतात दरवर्षी सर्पदंशामुळे ५८,००० हून अधिक मृत्यू होतात. हे प्रमाण जगभरातील सर्पदंशामुळे होणाऱ्या मृत्यूंच्या ८०% इतके आहे. या ५८ हजार मृत्युतीलही जवळपास ९०% मृत्यू हे 'बिग फोर' म्हणून

भारतात तयार होणाऱ्या प्रतिविषासाठी लागणाऱ्या एकूण विषापैकी ८०% विष ईरुला गोळा करतात.

बिग फोर म्हणून प्रसिद्ध असलेल्या चार विषारी सापांपैकी एक, नाग (Spectacled Cobra) हा आपल्या फण्यामुळे चटकन ओळखू येतो.

नागाशी गफलत केला जाणारा धामण (Rat Snake) हा साप उंदीर खाऊन त्यांची संख्या नियंत्रणात ठेवतो.

मण्यार (Common Krait) हा अत्यंत विषारी साप असून तो निशाचर आहे.

प्रसिद्ध असलेल्या - मण्यार, नाग (spectacled cobra), घोणस (Russell's Viper) आणि फुरसे (Saw Scaled Viper) या सापांमुळे होतात असा अंदाज आहे. यातील सर्वाधिक मृत्यू हे रात्रीच्या वेळी, ग्रामीण भागात घडले आहेत, तर अर्धे मृत्यू पावसाळ्यातील जून ते सप्टेंबर दरम्यान झाले आहेत. यातील अधिकांश दंश हे पायाला झालेले आहेत. छोटे शरीर आणि कमी वजनामुळे मुलांवर सापांच्या विषाचा अधिक गंभीर परिणाम होतो. सर्पदंशाच्या एकूण बळीपैकी २५% ही १५ वर्षांखालील मुले होती.

सर्पविष हे एक जटील रासायनिक मिश्रण असून साप त्याचा वापर भक्ष्याला मारण्यासाठी किंवा अडू करण्यासाठी तसेच आत्मसंरक्षणासाठी देखील करतो. माणसांना झालेला सर्पदंश हा आत्मसंरक्षण या प्रकारात मोडतो. विषारी सापांच्या दंशामुळे हातपाय गमावणे, पक्षाघात आणि अत्यंत वेदनादायक मृत्यू होऊ शकतो.

आजही आपल्याकडील अनेक जण सर्पदंशानंतर एखाद्या 'बाबा-बुवा' कडे जातात. त्यांचे अत्यंत धोकादायक उपचारही कधीकधी उपकारक वाटतात कारण तो दंश हाच मुळात बिनविषारी सापाचा असतो किंवा कोरडा असतो, म्हणजे विषारी सापाने चावा घेऊनही विष सोडलेले नसते. सुदैवाने, आज सर्पदंशावर विश्वसनीय उपचार उपलब्ध आहेत.

१८९५ मध्ये फ्रेंच शास्त्रज्ञ अल्बर्ट कॅल्मेट यांनी फ्रान्समधील लिले येथील पाश्चर इन्स्टिट्यूटमध्ये, घोड्यांना नागाचे विष टोचून पहिल्यांदा सर्पदंशावरील प्रतिविषाची (antivenom) निर्मिती केली. या प्रक्रियेत घोडा किंवा मेंढीला थोड्याशा प्रमाणात विष टोचलं जातं, ज्यामुळे रोगप्रतिकार शक्ती सक्रीय होऊन प्रतिपिंडे (antibodies) तयार होतात. यानंतर ठरावीक काळाने या प्राण्यांच्या शरीरातील रक्त घेऊन त्यातील प्रतिपिंडांना उदासीन (neutralise) करून शुद्ध केलं

कवड्या (Common Wolf Snake)
हा बिनविषारी साप मण्यारची नक्कल करतो.

बिग फोरपैकी एक असलेला घोणस (Russel's Viper)
हा विषारी साप आहे.

बिनविषारी भारतीय अजगराच्या (Indian Rock Python)
पिल्लांना अनेकदा विषारी घोणस समजलं जातं.

फुरसे (Saw-scaled Viper) हा जहाल विषारी साप असून तो चेतावणी देण्यासाठी आपल्या शरीरावरील खवले घासून करवतीसारखा आवाज करतो.

जातं आणि त्यापासून सर्पदंशावरील प्रतिविष औषध बनवलं जातं.

प्रतिविषं दोन प्रकारची असतात - एकसंयुजी (monovalent) आणि बहुसंयुजी (polyvalent). भारतात बहुसंयुजी प्रतिविष वापरलं जातं जे फुरसे, घोणस, नाग आणि मण्यार या बिग फोरविरुद्ध काम करतं. विषाचं प्रमाण, विषारीपण आणि रुग्णाचं वय यांवरून, सर्पदंश निष्प्रभ करण्यासाठी रुग्णाला प्रतिविषाची अनेक इंजेक्शन द्यावी लागू शकतात म्हणूनच प्रतिविष उपचार जितक्या लवकर शक्य असेल तितक्या लवकर सुरू करणं महत्त्वाचं आहे. पण घोड्यांना टोचण्यासाठी इतकं सगळं विष येतं कुठून? हा प्रश्न जर तुम्हांला पडला असेल तर, त्याचं उत्तर आहे, साप पकडण्यात प्रवीण असलेल्या ईरुला आदिवासींकडून. त्यांची ईरुला स्नेक कॅचर्स को-ऑपरेटिव्ह (Irula Snake Catchers' Co-operative) ही संस्था संपूर्ण देशभरात लागणारं विष तामिळनाडूतील दोन ठिकाणांहून जमा करते. ते बिग फोर साप पकडतात, त्यांना मातीच्या भांड्यात ठेवतात आणि त्यांचं विष काढून त्यांना पुन्हा जंगलात सोडून देतात.

नुकताच दिल्लीजवळील फरीदाबादमधल्या एका गावातील माझा एक लहानगा मित्र सर्पदंशामुळे मरण पावला. तो घराबाहेर पलंगावर झोपला होता आणि ते पावसाळ्याचे दिवस होते. मध्यरात्री त्याला अचानक खूप वेदना व्हायला लागल्या. त्यानं त्याच्या आईला

हाक मारली, आई-वडलांना वाटलं त्याला ताप आला असेल, म्हणून त्यांनी त्याला तापाच्या काही गोळ्या दिल्या. पण त्यामुळे फरक झाला नाही तेव्हा लवकरच काहीतरी गंभीर घडल्याचं त्यांच्या लक्षात आलं आणि ते त्याला घराजवळील एका खाजगी हॉस्पिटलमध्ये घेऊन गेले. या हॉस्पिटलमध्येही त्याच्या त्रासाचं निदान झालं नाही, यात आणखी काही वेळ गेल्यानंतर त्याला शासकीय रुग्णालयात नेण्याचा सल्ला देण्यात आला. तिथं सुद्धा याच गोष्टीची पुनरावृत्ती घडली आणि अशा प्रकारे बराच वेळ वाया घालवल्यानंतर त्याला दिल्लीतील सफदरजंग हॉस्पिटलमध्ये आणण्यात आलं. आता त्या मुलाला प्रचंड वेदना होत होत्या, त्याला डोळेही उघडता येत नव्हते आणि त्याचं शरीर निळं पडायला लागलं होतं. तेवढ्यात त्या मुलाला सर्पदंश झाल्याचं एका लॅब टेक्निशियनच्या लक्षात आलं. परंतु तोपर्यंत खूप उशीर झाला होता. एक कोवळा जीव कोमेजला होता. जर तो मुलगा एखाद्या सुरक्षित मच्छरदाणीत झोपला असता तर सापाला त्याच्यापर्यंत पोहोचता आलं नसतं. पावसाळ्यातल्या मध्यरात्री अचानक सुरू झालेल्या या वेदना सर्पदंशामुळे असू शकतात, हे त्याच्या आई-वडलांच्या लक्षात आलं असतं आणि सर्पदंशावर उपचार करणारं सर्वांत जवळचं हॉस्पिटल कोणतं आहे हे त्यांना माहित असतं, तर कदाचित त्यांच्या मुलाचे प्राण वाचू शकले असते. सर्वच पालकांना हे सगळं माहित असणं कदाचित अवघड आहे, परंतु या दुदैवी घटनेतून आपण धडा घेणं

भारतातील एक प्रतिविष (Antivenom) औषध.

ईरुला ही आदिवासी जमात साप पकडण्यात प्रवीण असते.

आवश्यक आहे.

याबाबतीत प्रत्येकानं आपली जबाबदारी निभावणं गरजेचं आहे. सर्पदंशाविषयी समाजात जाणीव जागृती निर्माण करणं, हे कदाचित या दृष्टीने पहिलं आणि सर्वांत महत्त्वाचं पाऊल ठरेल.

सर्पदंश टाळण्यासाठी खालील गोष्टी पाळा:

- * साप, त्यांच्या सवयी, अधिवास आणि ऋतूनुसार त्यांच्या वर्तनातील बदल यांविषयी वाचा - यामुळे तुम्हांला त्यांना कसे टाळायचे हे समजेल.
- * तुमचं घर आणि परिसर स्वच्छ ठेवा. घराजवळ खरकटे, सरपण, शेण टाकणं म्हणजे उंदरांना आणि पर्यायाने सापांना आमंत्रण देण्यासारखं आहे.
- * रात्री घराबाहेर पडताना बूट घालून आणि टॉर्च घेऊनच बाहेर पडा. झोपताना टॉर्च जवळ घेऊन झोपा.
- * चालताना जमिनीवर काठी आपटा, जेणेकरून साप सावध होईल आणि त्याला निघून जाण्यास वेळ मिळेल.
- * सापांना छळू नका वा हाताळण्याचा प्रयत्नही करू नका. यात तुम्हांला सर्पदंश होण्याचा मोठा धोका असतो. साप दिसल्यास सर्पमित्राला फोन करा.
- * घराबाहेर झोपत असाल तर जमिनीवर झोपणे टाळा आणि नेहमी चांगल्या सुरक्षित मच्छरदाणीखाली झोपा.

ही सर्व काळजी घेऊन देखील सर्पदंश होऊ शकतो, तुम्हांला सर्पदंश झाल्याची शंका जरी आली तरी,

- * ताबडतोब सापापासून दूर सरका.
- * सापाला पकडण्याचा प्रयत्न करू नका, यात तुम्हांला पुन्हा सर्पदंश होण्याचा आणि उपचाराचा अमूल्य वेळ वाया जाण्याचा धोका संभवतो. त्या सापाचा रंग आणि आकार लक्षात ठेवण्याचा प्रयत्न करा, ज्यावरून तुम्हांला त्याचं वर्णन करता येईल. याचा उपयोग तुमच्या उपचारांत होईल. तुमच्याकडे स्मार्टफोन असेल तर त्याचा फोटो घ्या परंतु यासाठी उपचाराला उशीर करू नका. फोटो सुरक्षित

अंतरावरून घ्या.

- * तुम्हांला दंश करणारा साप बिनविषारी असण्याची शक्यता बरीच आहे. स्थिर आणि शांत रहा, यामुळे विषारी सापाने दंश केला असेल तरी शरीरात विष भिनण्याचा वेग कमी होईल.
- * एखाद्या मोठ्या माणसाला बोलवा, तुम्हांला साप चावल्याचे सांगा आणि ताबडतोब हॉस्पिटलला घेऊन जाण्यास सांगा.
- * तुम्हांला सूज येण्याआधी शरीरावरील घट्ट कपडे आणि दागिने, अंगठी इत्यादी काढून टाका.
- * शक्य असल्यास, सर्पदंशाची जागा हृदयाच्या समांतर अथवा खाली राहिल अशा स्थितीत रहा.
- * जखम फक्त स्वच्छ आणि कोरड्या कपड्याने झाका.
- * कोणा बाबा-बुवाकडे जाऊन आपला निर्णायक वेळ वाया घालवू नका.
- * स्वतः औषधोपचार करू नका.
- * जखम कापू नका तसेच चोखून वा अन्य प्रकारे शरीरातील विष काढण्याचा प्रयत्न करू नका. दंशाची जागा धुऊ नका.
- * टॉर्निकेट बांधू नका किंवा बर्फ लावू नका
- * यापैकी काही पद्धती पूर्वी वापरल्या जात होत्या परंतु त्या चुकीच्या असल्याचे सिद्ध झाले असून आता त्या वापरल्या जात नाहीत.
- * कॅफीन (चहा किंवा कॉफी) किंवा अल्कोहोल पिऊ नका, यामुळे तुमच्या शरीरात विष भिनण्याचा वेग वाढतो.
- * सर्पदंश झालेला शरीराचा अवयव अथवा भाग स्थिर ठेवा आणि ताबडतोब रुग्णालयात जा.
- * सर्वच रुग्णालयात सर्पदंशावर उपचार होत नाहीत. सर्पदंशावर उपचार करणारे सर्वात जवळचे हॉस्पिटल कोणते आहे हे आधीच शोधून ठेवा. योग्य ते हॉस्पिटल शोधण्यासाठी सर्पदंश होण्याची वाट पाहू नका. हे काम प्राधान्याने करा.

संपर्क : ८७९३००२८१०

नवे गाव

प्रशांत असनारे

मुला...
मान्य आहे
समोर धुकं आहे
अन्
मागे अंधार.

पण तरीही तू इथे थांबू नकोस,
इथल्या झाडांना टेकू नकोस
दोन्ही मुठीत काजवे धर
अन् सरळ
धुक्यात मिसळून जा.

माझी खात्री आहे,
जेव्हा हे धुकं विरघळून जाईल
तू एका नव्या गावात असशील !

फुलांच्या आत...

मुलांनो, तुम्हांला माहित आहे
नुकत्याच उमललेल्या फुलांच्या आत
काय असतं ?

आत असतं
एक प्रचंड मोठं देऊळ
देवळावर असतो
वाऱ्यावर झुलणारा कळस
कळसाखाली दव ओला घुमट
घुमटाखाली हिरवाकंच गाभारा
अन् गाभाऱ्यात निजलेलं
एक तान्हं मूल ...

देव नाराज झाला तरी चालेल
पण निजलेल्या त्या तान्ह्याला
कधीही उठवू नये...
झाडावरची जिवंत फुलं
कधीही तोडू नये!

इथेच मिळते तुम्हा आम्हाला
 अन्न, पाणी, हवा, निवारा
 प्रदूषणाच्या राक्षसाने बघा
 मोडून टाकला हा पसारा !
 सुखी जीवनाचा एकच मंत्र
 नदी, जंगल, हवा यांचे रक्षण करा
 अभिमानाने मिरवत राहू मग
 ही सुंदर आमुची वसुंधरा !

अचूक नेम

किरण येले

कॉम्प्युटरवर बाईक पळवली झूम झूम झूम
पण सायकलवर बसताना मी पडलो धडाड धूम
प्ले-स्टेशनवर फायटिंग केली ढिश्क्याव ढिश्क्याव ढिश्क्याव
पण वर्गातल्या टोणग्यापुढे झालो मनिम्याव
मोबाईलमध्ये बॅटिंग करत केल्या धावा शंभर
पण मैदानातल्या क्रिकेट संघात लागला नाही नंबर
कुठेच नाही जिंकत म्हणून शेवटी आले रडू
तेव्हा कुशीत घेत आई म्हणाली अरेरे माझा वेडू
मैदानी खेळाच्या मैदानात कॉम्प्युटरचे काय काम
शक्ती ताकद लागते जिथे तिथे गाळावाच लागतो घाम
कसरत कर, व्यायाम कर आणि मैदानात खेळ
तुलाच सगळे कप्तान करतील अशी आण वेळ
तेव्हापासून बंद झाले कॉम्प्युटरचे गेम
आणि सगळ्या खेळात लागला माझाच अचूक नेम

संपर्क : ९८६९२६०७८०

चित्रकोडे

रचना - घनश्याम देशमुख

हे चित्राचे शब्दकोडे आहे. यात चित्रांची नावे लपलेली आहेत. प्रत्येक चित्र बघून खालील चित्रकोडे पूर्ण करा.

सूचना

१) स्पर्धकांनी आपले नाव केवळ पाकिटावर न लिहिता कोडे सोडवले असेल त्या कागदावर लिहिणे आवश्यक आहे. २) कोड्याचे उत्तर पाठवण्याची अंतिम तारीख ३० नोव्हेंबर २०२३. ३) कोड्याचे उत्तर डिसेंबर २०२३ च्या अंकात प्रसिद्ध होईल. ४) कोडे वेगळ्या कागदावर सोडवले तरी चालेल.

'किशोर' हे मासिक मालक, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, बालभारती यांचेकरिता, मुद्रक व प्रकाशक विवेक उत्तम गोसावी यांनी सोहेल एंटरप्रायजेस, सर्व्हे नं.४८, घर पट्टी नं.४०२, भांडार्ली व्हिलेज, नॅशनल काट्याजवळ, ठाणे-४०० ६९२ येथे छापून 'बालभारती', सेनापती बापट रोड, पुणे-४११ ००४ येथे प्रसिद्ध केले. * संपादक - कृष्णकुमार पाटील.

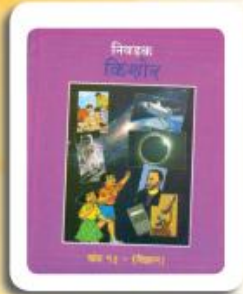
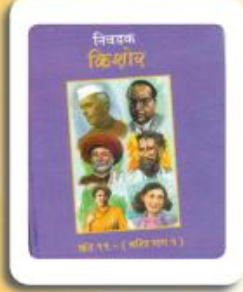
'Kishor' monthly publication is owned by Bureau of Text Book Production and Curriculum Research, Balbharati, Printed and Published by Vivek Uttam Gosavi, Printed at M/s. Sohail Enterprises, S.No. 48, Ghar Patti No. 402, Bhandarli Village, Near National Kata, Thane-400 612 and Published at Balbharati, Senapati Bapat Road, Pune-411 004. * Editor - Krishnakumar Patil.

ऑक्टोबर-नोव्हेंबर २०२३ (जोड अंक) | किशोर | १३१

Registered R.N.I.NO. 22679/72

Kishor (Marathi) Postal Regd.No. PCW/076/2021-2023 Registered Newspapers posted at PUNE PSO, GPO- 411 001
The date of publication 26.10.2023 Posting on 3rd & 4th November 2023
License to Post without prepayment of postage No. WPP-53

कथा, कविता, कादंबरीका, एकांकिका,
दीर्घकथा, गंमतगाणी, ललित, छंद, चरित्र,
विज्ञान, देश-देशांतर, लोककथा

लोकप्रिय व अभिरुचिसंपन्न किशोर
मासिकातील चाळीस वर्षातील निवडक
साहित्यांवर आधारित 'निवडक
किशोर'चे १४ खंड

किंमत प्रत्येकी
₹ १६३/-
(५०% सूट)

वरील खंड पाठ्यपुस्तक मंडळाच्या सर्व भांडारांत
विक्रीसाठी उपलब्ध आहेत. १४ खंडांची
एकूण किंमत ₹ ११४१/-

किशोर

If not delivered please return to :

संपादक, 'किशोर' मासिक
महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व
अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ,
'बालभारती', सेनापती बापट मार्ग,
पुणे - ४११ ००४.
दूरध्वनी : ०२० - २५७९६२४४
ई-मेल : executive_editor_kishor@eбалbharati.in
वेबसाईट : www.kishor.eбалbharati.in

प्रति,

